A Digitális jó és rossz születése

Technológia, kultúra és az újságírás 21. századi átalakulása

Tófalvy Tamás

A

DIGITÁLIS JÓ ÉS ROSSZ SZÜLETÉSE

Technológia, kultúra

és az újságírás 21. századi átalakulása

TÓFALVY TAMÁS

L'Harmattan

2017

A kötet megjelenését az MTA támogatta.

A könyv munkálatait a Nemzeti Kiválóság Program Jedlik Ányos Doktorjelölti Ösztöndíja támogatta. A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program" című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

Szerkesztés: Szegő János

© Tófalvy Tamás, 2017
© L'Harmattan Kiadó, 2017

ISBN 978-963-414-295-9

A kiadásért felel Gyenes Ádám, a L'Harmattan Kiadó igazgatója

A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók.
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth Lajos utca 14-16.
Tel.: +36-1-267-5979
harmattan@harmattan.hu
webshop.harmattan.hu

Tartalom

Előszó és köszönetnyilvánítás ix

Bevezetés: Válság és forradalom egyben – Mi történik az újságírással a 21. században? 1

A digitális jó és rossz: válságok és forradalmak 4

A technológia mint végső ok? 5

Mi történt az újságírással? 7

Hol vannak az újságírás határai? 9

A könyv fő üzenetei, alapfogalmai és felépítése 12

I. rész: Hol vannak az újságírás határai? 19

1. fejezet: Ki mondja meg, hogy ki lehet újságíró? 25

Mit mondanak a törvények az újságírókról? 27

Amit csak egy újságírónak szabad 31

Szigorú határok: engedélyek és regisztráció 35

Összegzés: az újságírás mozgó határai 40

2. fejezet: Párhuzamos újságírói univerzumok 43

Határmunkálatok, kultúra és közösségek 45

Szakmák és határmunkálatok 47

A kvázi szakmától a hivatásig 49

Kemény és puha szakmai értékek 55

Az igazság keresése, közszolgálat vagy irodalom? 58

Összegzés: nem egy, hanem több újságírás 62

3. fejezet: Ki van a szakma csúcsán? 65
Bizonytalan időszakok, élénk viták 67
Szerióz vs. bulvár, közszolgálati vs. kereskedelmi? 68
Generációs, műfaji és technológiai konfliktusok 70
Párhuzamos viták 73
Összegzés: külső és belső törésvonalak az újságírásban 74

II. rész: A technológiától a kultúráig és vissza 77

4. fejezet: Hogyan teremti meg a kultúra a technológiát? 83
A bennünk élő technológia 86
A technológia kultúrájának nyomában 88
Megfordított viszonyok 89
Technokulturális hálózatok 93
Új eszmék, régi eszmék 95
Összegzés: a technológia mint a kultúra része 98

5. fejezet: Technopesszimisták és digitális utópisták 101
A jó, a rossz és a technológia 104
Az ördög drótjától az iŐrültig 109
A kommunikációtól a médiáig 113
Mesterséges intelligencia vagy az intelligencia lebutítója? 117
Az internet átalakulása 119
Összegzés: a technológia bármilyen értékkel feltölthető 123

6. fejezet: Hogyan lesz az újból régi technológia? 125
A felfedezéstől a megszokásig 130
Értéktelen, vagy alapvető platform? 135
Az iPad kulturális megalkotása 136
Összegzés: újjáéledő félelmek és remények 140

III. rész: Mi az újságírás a digitális korban? 143

7. fejezet: Dinoszauruszok és névtelenek, civilek és profik 153
Kommunikációs technológiák és újságírás 155
A nyomtatott sajtó a rádió ellen 157
Az igazi Világok harca-botrány 159
A kevert határmunkálatok rendszere 162
Újságírók és nem-újságírók 165
Civilek és profik: bloggerek, twittelők és újságírók 167
Összegzés: régiek az újak ellen 170

8. fejezet: Netnaplók és pizsamás bloggerek 173
Zoe Barnes harca a valósággal 180
Jó és rossz újságírók 186
Online és offline szerkesztőségek 187
Összegzés: változó ökoszisztéma, továbbélő értékek 193

9. fejezet: Járulékos gyilkosságok 197
A három WikiLeaks 199
Az átláthatóság értelmezései 203
Aktivista, watchdog, whistleblower vagy forrás? 204
Vagy újságírás? 207
Régi vagy új média? 208
Összegzés: nem új média – változó média 210

Függelék 213
Hivatkozások 219
Jegyzetek 245

Előszó
és köszönetnyilvánítás

Nem szokványos ennek a könyvnek az üzenete, és az sem, ahogy maga a könyv megszületett. Ahogy a könyv gondolatmenete is tele lesz olyan fordulatokkal és állításokkal, amelyek szembemennek az ösztönös meglátásokkal, bevett forgatókönyvekkel vagy éppen népszerű magyarázatokkal, úgy megírásához is sok kanyarral, akadállyal, meglepetésekkel teli út vezetett el. Vagy még inkább utak, amelyek nagyon távoli pontokból és pillanatokban indultak el, olykor-olykor keresztezték is egymást, és végül szerencsésen egymásba futottak, térben és időben. Legalább három ilyen útnak a nyomvonalát tudom végigkövetni az utóbbi másfél évtized térképén.

A legelső, egyben legszélesebb és a legnagyobb kanyarokat leíró a társadalomtudományé. Amikor 2001-ben leírhatatlan megilletődöttséggel először léptem be a Láthatatlan Kollégium nagyon is valós, Károly körúti irodájának ajtaján, meg voltam győződve arról, hogy a hátralevő életemben az úgynevezett kognitív tudományokkal, magyarul megismeréstudománnyal fogok foglalkozni. A többek között a pszichológia és a filozófia határán is elhelyezkedő tudományterületen belül engem főleg az érdekelt, az emberek hogyan értenek meg és hoznak

létre történeteket, és történeteikben hogyan mutatkozik meg, hogy mit tudnak a világról, és hogyan értelmezik a körülöttük lévő dolgokat. Végül ez az érdeklődés elvezetett a Műegyetem Tudományfilozófia és Tudománytörténet Doktori Iskolájához, ahol 2006-ban kezdtem el a tanulást és a kutatást azzal a céllal, hogy kognitív nézőpontból írok egy disszertációt az európai utópikus gondolkodás eszmetörténetéről; arról, hogyan alakult ki a ma ismert idő- és fejlődésközpontú gondolkodásmódunk egy térbeli világképből.

De ugyanebben az évben egy másik út is elindult, az újságírásé. Elkezdtem dolgozni a Kreatív című újságnál, majd a Kreatív Online-nál, amely akkor is és ma is a magyar kommunikációs és médiaszakma meghatározó orgánuma. Kezdetben a motiváció egyszerű volt: annak érdekében, hogy meg tudjak élni, muszáj volt dolgoznom a kutatásaim mellett. Idővel viszont egyre jobban behúzott a dolog, izgalmas volt belátni a színfalak mögé, feltérképezni a trendeket, követni az eseményeket, megismerni rengeteg új embert, és inspiráló volt felvenni egy, a kutatóitól meglehetősen különböző munkatempót és szemléletet, pár órás határidőkkel és valós idejű frissítésekkel, állandó készenléttel. Pár év alatt viszont nyilvánvalóvá vált, hogy bármennyire is sokat ad mindkét út, az újságírásé és a kutatásé, egyszerre nem tudok haladni rajtuk. Éreztem, hogy valamit ki kellene találnom a feszültség feloldására, de nem bukkantam rá a megoldásra, és egyiket sem tudtam elengedni.

Mindeközben a társadalomtudományos utam is nagyot kanyarodott, vagy inkább szétágazott, részben éppen a kommunikációs szakújságírásból kapott inspirációk mentén. Az akkor éppen az egyik fő médiás, internetes divatkifejezésnek számító web 2.0-ról való írás közben ismerkedtem meg pár olyan szerzővel, akik a zenei közösségek és az akkor épp megszülető közösségi média kapcsolatáról írtak. Ez indított el a populáris zenei közösségek és

a digitális technológia kapcsolatának kutatása felé. A fő kérdés, amely foglalkoztatott, az volt, hogy milyen konfliktusok jönnek létre a rajongói közösségekben az újabb technológiai platformokon, mi az, ami hasonló az offline kommunikáció lehetőségeihez, és mi az, ami radikálisan új? Hogyan gondolkodnak egyes zenei színtereken az internetről, milyen jelenségekről gondolják, hogy azok rosszak, károsak, vagy éppen jók? A téma makacsul befurakodott a doktori kutatásom mellé, végképp kezelhetetlenné téve a már nem is kettős, hanem hármas identitást.

De ahogy a klasszikus őstörténetekben, az én esetemben is a káosz kellett ahhoz, hogy a – viszonylagos – rend létrejöhessen. A feladat már legalább világos volt: olyan útra van szükségem, ahol hasznosíthatom, amit addig csináltam; ahol fókuszálhatok egy világosan körülhatárolt területre és egyben azzal foglalkozhatok, ami érdekel. Hosszú-hosszú évekbe telt, amíg körvonalazódott, mely utak fognak összekapcsolódni, és az új út hova is vezet. 2012 ősze hozta el a választ: ekkor indult az év, amelyet egy Fulbright-ösztöndíj jóvoltából a New York-i Columbia Egyetemen tölthettem. A szűkebb értelemben vett fogadóintézményem a School of Journalism volt, illetve a kommunikációtudományi doktori program. Szépen lassan tisztázódott számomra, hogy az újságírás mint szakma 21. századi átalakulása, az internethez és közösségi médiához kapcsolódó értékek, érzelmek, előítéletek valamint a közösségi dinamikák kutatása nagyon jól összekapcsolható, és a lehető legjobb helyen vagyok, ha ezzel akarok foglalkozni.

Ekkor született meg ennek a könyvnek az alapkérdése: hogyan lehetne elmondani az újságírás legújabb, digitális átalakulásának sztoriját úgy, hogy a lehető legjobban érthetővé váljon az átalakulás mögötti kulturális tényezők jelentősége? Hogy nem pusztán a technológia hozta el a változásokat, hanem az, ahogyan az emberek gondolkodnak, beszélnek a technológiáról.

Azért fogott meg – és tart azóta is fogva – ez a kérdés, mert a 21. századi újságírás és média trendjeinek domináns értelmezései szinte kizárólagosan az úgynevezett technológiai determinizmus szemléletében fogalmazódnak meg. A digitális technológia megzavarja, megöli, vagy éppen forradalmasítja a médiát, amelynek jelentései az erre adott társadalmi reakcióként alakulnak ki. Ezzel a narratívával szemben egy olyan alternatív értelmezésben szerettem volna elmélyedni, amelyben a technológia értelmezése és kulturális megalkotása nem következménye a technológiai innovációnak. Nem egyirányú, hatásbefogadó viszonyban áll egymással szemben technológia és kultúra, hanem egymást feltételezik – így a technológiák hatását alapvetően meghatározza az azoknak tulajdonított jelentés és érték. Ennek a megközelítésnek, modellnek pedig az a gyakorlati jelentősége, hogy a kulturális kihívásokra, a változás legjobb menedzselésére – amely még mindig égető és jelenlévő kihívás a médiaiparban – nem a kultúrán kívül, hanem azon belül kell keresni a válaszokat.

A könyvhöz vezető, évtizedes út is erre tanított. Ahogy nincsenek tiszta, kultúrától független technológiai hatások, úgy a kutatás és a gondolkodás folyamata is ezer társadalmi és személyes tényező között formálódik: esetlegességek, érdekek, lehetőségek, érzelmek, értékek és más attitűdök is befolyásolják, mi lesz a kiinduló kérdés vagy a végeredmény. És arra is rá kellett jönnöm, hogy hiába is kanyarogtak az utak különböző szakmákon és tudományágakon keresztül, a folyamatosság is mindvégig megvolt. Alapvetően mindig ugyanazok az alapkérdések és területek foglalkoztattak, csak éppen más és más optikákon keresztül: hogyan születnek meg a kultúrában az eszmék és értékek, és erről hogyan kommunikálnak az emberek; és mindezek hogyan alakítják egymást.

Hazaérkezve New Yorkból a legnagyobb hazai online médiavállalatokat összefogó szervezet, a Magyarországi Tartalomszolgáltatók Egyesülete főtitkáraként kezdtem dolgozni, és visszatérve a Műegyetemre, a BME Szociológia és Kommunikáció Tanszékén tanítani. Az út ugyan már nagyjából világosnak, szélesnek és egyenesnek látszott, de azért a többszörös identitásom megmaradt. Újságírás, technológia és kultúra kapcsolatáról szól a könyv; én pedig újságíróként, később exújságíróként, részt vevő médiaszakemberként, megfigyelő antropológusként és kutatóként, belső és külső megfigyelőként is dolgoztam rajta.

A saját megközelítéseimből és kettős identitásomból következően szeretettel ajánlom ezt a könyvet újságíróknak és médiásoknak, de a tudatos újságolvasóknak és médiafogyasztóknak is, szociológusoknak, jogászoknak, bölcsészeknek, kommunikációkutatóknak, közgazdászoknak, az internettel vagy az interneten dolgozóknak, egyetemi és főiskolai hallgatóknak, de leginkább mindenkinek, aki a saját útjának elején vagy végén tart éppen, és egyik vagy másik identitását érdekli a digitális média kultúrájának egy lehetséges története és értelmezése.

#

Az, hogy a céljaimat és lehetőségeimet keresgélve apránként összerakhattam egy lehetséges könyv építőkockáit, nem valósulhatott volna meg nagyon sokak sokféle segítsége és támogatása nélkül. Mindenekelőtt köszönöm a BME Tudományfilozófia és Tudománytörténet Doktori Iskola oktatóinak és vezetőinek, különösen Fehér Mártának (aki hat évig témavezetőmként viselte türelemmel útkeresésemet), Margitay Tihamérnak és Láng Benedeknek, hogy rugalmasan fogadták az újabb és újabb potenciális témáimat, és ajánlásaikkal támogatták a pályázataimat, melyek nélkül a könyv alapját képező disszertáció nem készülhetett volna el.

Hálával tartozom Zemplén Gábornak, aki kezdetben tutorként segített az akadémiai orientációban, később pedig témavezetőként a téma, végül a szöveg formálásában. És köszönöm a doktori iskola felett egy emelettel található Szociológia és Kommunikáció Tanszéken – amely már hivatalos munkahelyemmé válása előtt is jó pár éve egyik szellemi otthonomként funkcionált – dolgozó kollégáimnak és a tanszék vezetőjének, Hamp Gábornak a támogatást és a szakmai közeg biztosítását.

A könyv nem készülhetett volna el, ha nem tudok hosszabb időt eltölteni külföldön, eltávolodva kicsit a napi munka hajtásától. A Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj támogatta a párizsi Institut Jean Nicod-ban eltöltött félévet; sokat jelentettek az ottani témavezetőimmel, Dan Sperberrel és Roberto Casatival folytatott beszélgetések. Köszönöm a Rézler Gyula Alapítványnak és az alapítvány elnökének, az időközben hirtelen elhunyt, és ma is hiányzó Farkas Jánosnak a bizalmát, hogy egy, az Indianai Egyetem bloomingtoni campusán eltöltött félév finanszírozásával és egy itthoni ösztöndíjjal is támogatták kutatásaimat. Hálás vagyok a magyar Fulbright Bizottságnak, hogy biztosított egy akadémiai évet a New York-i Columbia Egyetemen, a Graduate School of Journalism doktori programjában. Ez az egy év mind tudományos, mind szakmai szempontból meghatározónak bizonyult számomra. Ottani témavezetőm, Sree Sreenivasan segítsége és támogatása nélkülözhetetlen volt.

Ahogy a Jedlik Ányos Doktorjelölti Ösztöndíj is, mely nélkül hazatérve nem tudtam volna befejezni az írást. Hálás vagyok a Nemzeti Kiválóság Program Jedlik Ányos Doktorjelölti Ösztöndíj kuratóriumának és Z. Karvalics Lászlónak, valamint a Szegedi Tudományegyetem Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszékének a kutatásom finanszírozásáért, illetve befogadásáért. A kötet kiadása nem valósulhatott volna meg az Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadási

támogatása és a L'Harmattan Kiadó gondozása nélkül, melyet köszönök Gyenes Ádámnak és Váradi Péternek.

Bár időlegesen eltávolodtam a „kognitív hajótól", ahogy ő fogalmazott egyszer, mind szemléletben, mind munkamódszerben és úgy általában, nagyon sokat tanultam Pléh Csabától, akivel láthatatlan kollégiumi tutoromként ismerkedhettem meg. Külön szeretném e helyen megköszönni a rengeteg segítséget és támogatást, amelyet tőle kaptam a tudományos pályán való elinduláshoz – nélküle valószínűleg ez a munka sem készült volna el.

A könyv egyik szemléletmódját adó tudomány mellett a másik identitásomat, egyben a mű tárgyát is adó médiaközeg támogatásának is sokat köszönhetek. Médiás munkaadóim is a kezdetektől fogva támogattak a kutatásaimban: hol a pénteki kutatási napok biztosításával, hol a legváltozatosabb, együttérzésről biztosító arckifejezésekkel. Köszönöm kreatívos főnökeimnek, Vándor Ágnesnek, Szigeti Péternek, Beöthy Barbarának és Román Balázsnak, és eMasás főszerkesztőmnek, Bellai Lászlónak a szabadságot és támogatást, és a Magyar Narancsos idő(k)ből Bojtár B. Endrének, hogy a technológia és média mellett még megannyi témában és területen kipróbálhattam magam a lapban. Köszönöm a Magyarországi Tartalomszolgáltatók Egyesülete (MTE) azon elnökeinek, akikkel eddig együtt dolgozhattam, Dunai Andrásnak valamint Nádori Péternek és az elnökségi tagoknak a beszélgetéseket, a szakmában való elmélyülést, illetve az MTA Médiatudományi Kutatócsoportjának és vezetőjének, Koltay Andrásnak a motivációt és az írások támogatását.

A mindig minden témában frissen tájékozott és alapos Kacsuk Zoltán ötletei és meglátásai nem csak ennek a könyvnek az alakulásához járultak hozzá; ahogy fontos volt azoknak a véleménye is, aki részt vettek a könyv alapjául szolgáló disszertáció munkahelyi vitáján majd védésén, és az egyes részletekhez fűztek hosszabb vagy rövidebb kommentárokat.

Köszönöm Csepeli Györgynek, Ropolyi Lászlónak, Aczél Petrának, Szakadát Istvánnak, Barna Emíliának, Bárány Tibornak, Bodó Balázsnak, Catarina Falcãónak, Polyák Gábornak, Rab Árpádnak és Sonnevend Júliának valamint anonim bírálóimnak, szerkesztőimnek a legkülönbözőbb tudományos folyóiratokban, hogy időt szántak a munkámra.

Külön köszönet Farkas Andreának a jegyzetek gondozásáért és Szegő Jánosnak a szerkesztésért és szöveg jobbá tételéért – ahogy mondani szokás, természetesen minden esetleges hiba vagy tévedés kizárólag az én makacsságom vagy figyelmetlenségem eredményeképp maradhatott a szövegben. A további médiás és akadémiai kollégák, diákok közül, akik jó páran közeli barátaim is egyben, nagyon sokaknak nagyon sokat köszönhetek – őket csak azért nem sorolom fel mind, mert magamra haragudnék leginkább, ha véletlenül kihagynék valakit.

Ahogy azt esetleg már észre is vehette az, aki hozzám hasonlóan rajong az amerikai puhafedeles könyvek vizuális univerzumáért, hogy a kötet, amelyet a kezében fog, nem úgy néz ki, mint ahogy a magyar tudományos vagy szakmai népszerűsítő könyvek szoktak. Ez nem véletlen. Szerettem volna, ha a könyv tárgyként is harmonizál az elsősorban angolszász ihletettségű tartalmával, egyfajta kísérletként, megvalósítható-e egy olyan dizájn, amely magyar tartalommal, de az amerikai non-fiction paperback nyomdai kivitelezés egyik markáns arculati hagyományát követi felépítésében és megjelenésében egyaránt. Az ötlet kreatív, grafikai és tipográfiai kitalálása és megvalósítása, a borítótervtől a tördelésig mind Kőrös János munkája, akinek nagyon hálás vagyok, hogy kitartott a projekt mellett, és hogy egy sokkal jobb és szebb dolgot hozott létre, mint ahogy azt én meg tudtam volna álmodni.

Egyvalamiért viszont nem tartozom köszönettel. A könyv alapvetően két városban íródott, Budapesten és New Yorkban – és biztonsággal állíthatom, mindkét hely mindent megtett azért, hogy ne fejezhessem be a munkát. Ezért máig neheztelek rájuk, de elképzelhető, hogy idővel megbocsátok nekik.

Bevezetés

Válság és forradalom egyben – Mi történik az újságírással a 21. században?

2012. október 3-án zsúfolásig megtelt a New York-i Columbia Egyetem újságíró-iskolájának *Pulitzer József*ről elnevezett épületének egyik nagyterme. Nem véletlenül, hiszen ritkán avatnak több mint hatmilliárd forintnak megfelelő összegből létrehozott médiainnovációs intézetet. A Brown Institute programját és vezetőjét bemutató estén a Columbia elnöke mellett jelen volt *Frank Bennack Jr.*, az egyik legnagyobb amerikai médiavállalat, a Hearst vezérigazgatója is, aki rövid beszédében így fogalmazott: „Most, amikor az újságírás nagyobb ostrom alatt van, mint valaha, lesz egy, a fényes jövő álma iránt elkötelezett intézetünk." Bennack e mondata érzékletesen foglalja össze annak a közvélekedésnek a kétarcú, nehezen meghatározható félelmekkel és bizonytalan reményekkel telített természetét, amely egyszerre lát halált, válságot és feltámadást az újságírás eddig nem látott mértékűnek gondolt átalakulásában.

A digitális jó és rossz: válságok és forradalmak

„Az újságírás válságban van". Az utóbbi években talán ezt lehetett a legtöbbször hallani a nyugati világ médiakonferenciáinak előadásain és büféasztal melletti eszmecseréin, olvasni a szakmával foglalkozó anyagokban és véleménycikkekben. A diagnózis indoklásaként a szakemberek jellemzően tartalmi, üzleti, társadalmi és kulturális tünetek sokaságát sorolják fel. Ezek szerint, szemben az akár pár évvel korábbi állapotokkal, egyre inkább a szenzációhajhászásra hajtanak az újságok, egyre több és több hiba kerül be a szövegekbe, az oknyomozó cikkek pedig felületesebbek és egyre kevesebb van belőlük. A romló tartalommal párhuzamosan egyre kevésbé kínál csábító karriert az újságírás, a szerkesztőségek és a bérek is zsugorodnak, és az újságírók társadalmi státusza is folyamatosan süllyed. Az újságírás klasszikus, a tartalom mellett elhelyezett hirdetést értékesítő üzleti modelljének jövője egyre bizonytalanabb, ezzel párhuzamosan pedig az emberek sem költenek annyit újságokra és előfizetésekre, mint egykor. A nyomtatott sajtó példányszámai folyamatosan zuhannak a nyugati világban, a hirdetési bevételek így csökkennek, az online lapok olvasótábora bár emelkedik, a bevételeik így sem mindig képesek pótolni a kieséseket. Általánosságban egyre kevesebb hirdetési pénz van az írott médiában. A szakma tehát folyamatos lejtmenetben, értékvesztésben és -válságban van. A jó és nemes hagyományok a múltba vesznek, a jövő pedig bizonytalan.

„Az újságírás forradalma" zajlik napjainkban, állítják azok, akik szerint a média jelenleg nem válságban van, hanem a valaha volt legnagyobb lehetőség előtt áll. Ők úgy vélik, hogy a szólás- és véleményszabadság ma jóval kevésbé van keretek közé szorítva, mint korábban, az új multimédiás platformok pedig sokkal változatosabb és interaktívabb tartalmat tudnak eljuttatni

a szélesebb és jobban bevonható közönséghez. A hagyományos médiavállalatok hosszú távon megingónak látszó dominanciája pedig ismét csak lehetőséget kínál a szélesebb néptömegeknek, hogy ingyen és szabadon juthassanak tudáshoz, és az információs- és médiamonopóliumokat megkerülve, korlátok nélkül tehessék közzé munkáikat és véleményüket. Az újságírás és a média tehát alapvetően jó irányba halad, az értékteremtés és fejlődés periódusa köszöntött be.

Mindezen, egymásnak akár radikálisan ellentmondó elbeszélések párhuzamos létezése azt mutatja, hogy a 21. század első évtizedeiben az újságírás radikális átalakulása zajlik le. De nemcsak a közbeszéd felbolydulása, hanem a kutatások is világosan jelzik: az írott média és az újságírás, mint üzlet és szakma utóbbi fél évszázadban kialakult piaci erőviszonyai, professzionális rutinja, társadalmi helyzete és megítélése, valamint a médiatartalmak előállítása, fogyasztása és megosztása is átalakulóban van.

A technológia, mint végső ok?

Arra a kérdésre, hogy ennek az átalakulásnak mi az oka és magyarázata, a rendkívül változatos válaszok sokasága megint csak egy irányba mutat. Az ok a technológia. Pontosabban: a digitális technológia és az internet. A médiás menedzserek, újságírók és elemzők túlnyomó része úgy látja, hogy az internet ellehetetleníti az újságírás üzleti modelljét és szakmai értékrendszerét. Azaz a 20. század kilencvenes éveinek végétől kezdve egyre jobban elterjedő, ingyenes tartalomfogyasztást és -előállítást kínáló világháló, majd a kétezres évek közepétől a mindezt még hatékonyabbá és tömegesebbé tevő online közösségi média együtt ingatja meg a tartalmat értékesíteni kívánó médiavállalatok bevett

üzleti modelljeit, a tartalom-előállító tömegek bevonásával pedig csökkenti a korábban exkluzívnak számító publikációs platformok és a szakma értékét. Ezt a folyamatot és hatást hivatott kifejezni az angolszász világban a „digital disruption", a vállalati magyarban a „diszruptív innováció", kifejezés, amely arra utal, hogy a technológia megbontja, összezavarja a korábbi rendet, és új törvényeket vezet be. Akik az újságírás átalakulásában páratlan lehetőséget és forradalmat látnak, szintén az internetet tartják a fő oknak: az internet adta a kezünkbe a szabad információszerzés és publikáció függetlenségét és ingyenes eszközeit. Kezdetben, a kilencvenes évek végétől az első online újságokat, adatbázisokat és blogokat, majd a szélessávú internet (legalábbis a nyugati világban) tömeges elterjedésével pedig az összes olyan eszközt, melyek ma a mindennapjaink részét képezi, az online közösségi médián át a kép-, zene- és videomegosztókon át a táblagépes és mobilalkalmazásokig.

Akár ellenségként, akár felszabadítóként kap szerepet ezekben a magyarázatokban az internet és a közösségi média, alapvetően egy tőről fakadnak. Egyfelől az úgynevezett technológiai determinista álláspontot képviselik, azaz a technológiát teszik meg fő hatóerőnek, amely függetlenül, önállóan halad egy irányba, és ennek során befolyásolja a társadalmat és a kultúrát. Másfelől, ha radikálisan különbözőeket is, de értékeket társítanak az új és a régi technológiákhoz. Az új technológia a társadalmi, kulturális és szakmai rosszat hozza el, a régi technológia pedig a jót képviseli. Vagy éppen fordítva: a régi technológiák vannak rossz hatással a szakmára, és az új technológiák testesítik meg a pozitív értékeket. Az előretörő digitális média és az internet tehát átformálja az újságírás eddig bevett üzleti modelljét, a közvélemény és a nyilvánosság természetét, az információáramlást és a hírfogyasztást, az olvasási szokásokat, a szakmai értékeket és az újságírás pozícióját a társadalomban. A technológia ellenőrizhetetlen

és előrejelezhetetlen, autonóm mozgatóerő, amelynek nyomása alatt a társadalom, a kultúra és benne az újságírás valahogy megpróbál új utakat találni, rosszabb esetben pusztán túlélni.

De vajon valóban ilyen egyszerű és egyértelmű-e a helyzet? A kultúra valóban csak megkésett reakciókat tud adni a technológiai hatásokra, és a technológián múlik, hogy forradalmat vagy éppen válságot robbant-e ki?

Mi történt az újságírással?

Nem feltétlenül: a technológiai változások kétségkívül formálják a kulturális mintázatokat, de az, hogy milyen technológiák és milyen hatást fejthetnek ki, nagyrészt a társadalmi tértől függ. A technológiakutatás számos, az utóbbi évtizedekben kialakult irányzata esettanulmányok és modellek ezrein keresztül azt mutatta meg, hogy a kulturális közeg már eleve meghatározza, mit tekintünk például új vagy éppen fejlettebb technológiának. Az tehát, hogy melyik technológiai megoldás győzedelmeskedik, és melyik tűnik el éppen a süllyesztőben, nem objektív technológiai tulajdonságok, hanem részben kulturális értelmezéstől, használattól, környezettől függő konstrukciók, relatív jellegzetességek mentén dől el.

Technológia és társadalom viszonya nem egyirányú és determinisztikus, hanem a társadalmi-kulturális igények, értékek, reakciók hálózata és a technológiák kölcsönösen formálják egymást. Az újként észlelt technológiákhoz kapcsolódó attitűdök és értékek nem a készen érkezett technológiákra adott puszta válaszok, hanem a technológiák hasznosulásának, sorsának részbeni meghatározói. E folyamatban a kommunikációs és médiatechnológiák speciális helyzetben vannak, mert az általuk közvetíthető tartalomhoz kapcsolható értékek különösen

hajlamosak magához a technológiához kapcsolt értelmezéseknek a befolyásolására. Ami azt is mutatja, hogy a technológia határait nem lehet meghúzni egy bizonyos eszköz körül, hiszen hozzá tartoznak a használatok és a hozzá társított jelentések is.

Ebből a szemszögből az újságírás és digitalizáció közös története egyetlen nagy, a technológia kulturális meghatározottságát bemutató gondolatmenet. Amikor *Rupert Murdoch,* a világ akkor és ma is egyik legnagyobb hatalmú médiatulajdonosa egy 2005 tavaszi beszédében őszintén megvallotta, egészen sokáig biztos volt abban, hogy a digitális világ csak egy múló hóbort, amelyet nem kell komolyan venni, akkor bár csak a saját nevében beszélt, de valójában a médiatulajdonosok többségének hozzáállását és gondolatait foglalta össze. Nem véletlen, hogy Murdoch is – és több más médiamenedzser –, önkritikával viszonyul a korai évek időszakához, mert úgy érzik, több körültekintésre és kevesebb ellenállásra lett volna szükség a digitális eszközökkel, mint újként észlelt technológiákkal kapcsolatban. Azért, mert a jelenlegi, válságosnak vagy éppen forradalminak tartott, de mindenképpen bizonytalan helyzet részben ebben az attitűdben gyökerezik. A ma a válság egyik okának tartott online üzleti modell, az ingyenes tartalmak mellett hirdetést értékesítő minta nem technológiai kényszer eredménye volt. Nem voltak médiakalózok, akik tömegek számára szkennelték volna be a napilapokat, vagy osztották volna meg fájlcserélő hálózatokon a fizetős falak mögé rejtett híreket. A médiavállalatok maguk döntöttek úgy még a kilencvenes évek elején, hogy a tartalmat ingyen adják, és a mellette elhelyezett hirdetésekből próbálnak majd pénzt szerezni.

Kulturális motivációja volt annak is, hogy a napilapok az online megjelenéseiket kezdetben a már kinyomtatott hírek feltöltésére használták, és ez alapvetően csak a már eleve internetre specializálódott versenytársak előretörésével változott meg.

A kulturális motivációnak ebben az esetben több eredője is volt. Az egyik az ökoszisztéma értelmezésében rejlett: az online olvasók száma jelentéktelennek tűnt a nyomtatott lapok vásárlóihoz képest, és még a lassan változó arányokat látva sem lehetett pontosan tudni, mi lesz a jövőben, érdemes-e egyáltalán figyelni az online közönségre. A másik az újságírói értékek és hagyományok rendszerében gyökerezett. Az ingyenesen elérhető, kevesebbek által olvasott, anyagtalan, tehát értéktelen felületet az újságírók és szerkesztők (és olvasók) nagy része egészen a legutóbbi időkig másodrendű platformként kezelte. A print lapoknál dolgozó (jellemzően idősebb) újságírókhoz képest az elkülönítetten dolgozó online (jellemzően fiatalabb) munkatársak sokáig másodrendű újságírónak számítottak, és ez a konfliktus a kétezres évek közepének print és online szerkesztőség-összevonási hullámában termelődött újra. Általánosságban az online média korai fejlesztéstörténetét az úgynevezett „félelemvezérelt innováció" attitűdje határozta meg. Azaz számos – Murdochéhoz hasonló – értékrendet valló médiavállalat-vezető nem előremutató innovációnak, hanem a szükséges rossznak tartotta a digitális platformokkal való kísérletezést.

Hol vannak az újságírás határai?

A menedzserek, újságírók és a közvélemény köreiben kialakított értékek és sztereotípiák az új technológiával és médiaplatformokkal kapcsolatban tehát nemcsak az újságírás üzletének jövőjét, de a digitális médiatechnológiák, fejlesztések újságírásban való alkalmazását, és az újságírók társadalmi szerepét is befolyásolták. Az utóbbi nagyjából két évtized médiáról szóló közbeszédében, változó előjelekkel és környezetben, de rendszeresen összefonódnak a szakmai, valamint a digitális

technológiai jóról és rosszról szóló állítások, amelyek összekötik és felcserélhetővé teszik a szakmai értékeket és a technológiákat. Amikor a mindennapokban „megbízhatatlan bloggerekről", „csak egy blogról", vagy éppen „hiteles újságírókról" és a közösségi médiáról, mint a „kocsmai pletyka elektronikus verziójáról" beszélnek, akkor a jónak és rossznak beállított technológiához társított értékítéletekkel és előítéletekkel, sztereotípiákkal próbálják az eltérő érdekcsoportok meghatározni, megalkotni és legitimálni a szakmai jó és rossz fogalmait.
A jó technológia reprezentálhatja a jó szakmaiságot, a forradalmat, a rossz technológia pedig a szakmaiatlanságot, a válságot. Ami korábban a print és az online platformokon szocializálódott tartalom-előállítók és -fogyasztók ellentéte volt, az ma a régebbinek és újabbnak észlelt digitális platformok körüli értelmezésekben termelődik újra. A határok folyamatosan változnak, de mindig vannak csoportok, melyeket más csoportok ki akarnak zárni az újságírás területéről, méghozzá technológiai platformok mentén: a blogger nem lehet újságíró, a Facebookon vagy a Twitteren posztoló nem lehet újságíró, az online újságíró alacsonyabb rendű a print újságíróhoz képest – vagy éppen fordítva, a nyomtatott sajtó a régimódi, korszerűtlen, a kihalásra ítélt dinoszaurusz.

Mindez persze nem új és nem mai dolog. Az elmúlt évszázadok „új" technológiákról szóló történetei is arról mesélnek, hogy az újnak észlelt eszközök nem beavatkoznak az életünkbe, hanem a kultúra már meglévő konfliktusai, jelentései találnak új csatornákat az eszközök lehetségesnek ítélt használataiban. Az újságírás története a nyomtatott sajtó technológiájával kezdődött, és minden egyes alkalommal, amikor a kulturális horizonton egy újabb technológia bukkant fel, felpezsdült a vita: jó vagy rossz az új technológia? Forradalmat vagy válságot hoz a rádió? Elbutít vagy éppen köznevel a televízió? Újságírásnak

számít-e, ha valaki az interneten publikál? A legismertebb és egyben leglátványosabb, történeti párhuzama a mai digitális és print, jóról és rosszról szóló vitának a rádió és a napilapok 20. század eleji háborúja, annak is az egyik leglátványosabb, 1938-as ütközete, az úgynevezett Világok harca-botrány volt – amelyben a napilapok lobbija alkotta meg utólag az országos botrányt, mert ez jó lehetőségnek tűnt a rivális rádió ellehetetlenítésére. Az akkori rádióellenes bírálatok és a mai blogoszféra-kritikák párhuzamai megkapóan hasonlóak: az „új média" hírei túlságosan szenzácionalisták, túl rövidek és kopipészteltek, ráadásul az előállítóik is amatőrök, állították akkor és ma is a „régi média" érdekkörei, újratermelve a technológiák értelmezései mentén a szakmai értékkonfliktusokat.

Egy szűkebb és egy általánosabb érvényű állítást is lehetővé tesz a kulturális jelentések és értékek szerepét komolyan vevő a megközelítés az újságírás és technológia múltjával – de főleg jövőjével kapcsolatban. Egyfelől azt, hogy az újságírást mint szakmát, társadalmi intézményt és üzletet nem az internet vagy a digitalizáció teszi tönkre vagy éppen emeli fel, hanem a technológiák, kulturális és értékek együtt határozzák meg, hogy jelenleg ilyen sajátosan ellentmondásosan viszonyul egymáshoz az internet és az újságírás. Az újságírók, a médiavállalatok, a közönség és a technológia együtt, és nem a technológia egyedül. Az ebből következő második állítás pedig arról szól, hogy független, a társadalomra és a kultúrára egyirányú hatást kifejtő technológiáról nem érdemes beszélni. A legkülönbözőbb médiaplatformok – a sajtótól kezdve a rádión át az internetig – innovációja és használata elválaszthatatlan a társadalomban betöltött szerepétől, hatásmechanizmusaitól, közvetített tartalmaitól, valamint a fogyasztóihoz és a befogadásához kapcsolt értékek hálózatától.

Az újságírásban innen nézve jelenleg sem válság, sem forradalom nincs: változás van, amelyre kizárólag a technológiára figyelve nem lehet felkészülni. Az újságírás határai pedig folyamatosan változnak, a kérdés az, hogyan, miért és kik próbálják újrarajzolni vagy éppen megőrizni a határokat.

A könyv fő üzenetei, alapfogalmai és felépítése

Ebben a könyvben arra teszek kísérletet, hogy az újságírás legújabb, 21. századi átalakulásának történetét úgy meséljem el, hogy nem az újságíráson kívüli okokkal – mint például a technológiai determinizmus –, hanem éppen ellenkezőleg, az újságírás kultúrájának feltérképezésén keresztül legyen megérthető és magyarázható az, ami történik. Egyfelől azért érvelek emellett, mert hiszek abban, hogy jobban meg lehet érteni a társadalmi folyamatokat, ha a társadalom felől közelítünk hozzájuk, másfelől pedig azt gondolom, hogy ez nem pusztán egy üres elméleti állítás, hanem egy olyan szemlélet, amely segíthet akár a jobb szakmai, közpolitikai és üzleti döntések meghozatalában is.

Azt az állítást, hogy az újságírás legújabb átalakulása bár technológiailag vezéreltnek látszik, de kultúra legalább olyan jól magyarázza, két további, párhuzamos gondolatmenettel szeretném alátámasztani a könyvben. Az egyik arról szól, hogy az újságírás digitális átalakulása körüli vitákban korántsem a tiszta racionalitás az egyetlen vezérfonal, éppen ellenkezőleg: értékek, normák, hagyományok, előítéletek vannak az előtérben, amelyek két nagy hagyományból érkeznek, az újságírás ideológiája és a technológiához kapcsolt értékek eszmetörténete felől.

A másik pedig arról, hogy ezek a kulturális alakzatok nagyon hasonló mintázatok szerint szerveződnek, amióta újságírásról vagy technológiáról szó van a társadalomban. A folyamatosság pedig azt

mutatja, hogy bár a technológiák és a szakma jellege is változik, de az újra és újra előkerülő, nagyon hasonló konfliktusok állandóságának szintén kulturális alapjai vannak. Ahogy a gondolatmenet, a könyv maga is három nagyobb, összekapcsolódó részre oszlik.

Az első rész az újságírás kultúráiról és ideológiáiról szól, azon belül is arról, hogyan lehet – ha lehet egyáltalán – meghúzni az újságírás határait? Ahhoz, hogy érthetővé váljon az újságírás átalakulása, el kell merülni abban, hogy mi is az az újságírás voltaképpen? Mi az, ami újságírásnak nevezhető, és mi az, ami már nem? Van-e végső definíciója? És főleg: kik mondják meg, kik döntik ezt el? Az első rész első fejezetében azt járom körül, hogy az újságírás meghatározásáról mit mondanak azok, akik saját definíciójuk szerint nem újságírók, hanem például jogászok, politikusok, törvényalkotók, de álláspontjuk mégis lényeges a szakma határainak körülrajzolásában. Itt kerül elő a könyv egyik első fontos alapfogalma, a *határmunkálat*, másik nevén *demarkáció*. A határmunkálat azt a tevékenységet jelenti, amikor egy közösség, csoport igyekszik saját magát meghatározni, jellemzően más csoportokkal szemben. A határmunkálatok szerepe két szempontból jelentős. Az egyik az, hogy nyilvánvalóvá teszi: sok esetben nincsenek végső meghatározások, definíciók a társadalomban, hanem éppen a különböző érdekcsoportok közötti küzdelemben dől el, hogy éppen ki hova tartozik. A másik pedig az, hogy megmutatja, milyen bonyolult a „mi" és az „ők" megalkotása és harca a társadalomban: nem pusztán kijelölt döntéshozók mondják meg, hogyan lehet meghatározni például egy szakmát, hanem a szakma képviselői is részt vesznek a folyamatban, sőt, a szakmán belül is képződhetnek további érdekcsoportok, amelyek újabb határokat és hierarchiákat építenek.

A második fejezetben ennek megfelelően már nézőpontot váltunk: itt arról lesz szó, hogy az újságírást mint szakmát hogyan lehet megragadni a szerkezete alapján, és hogy a magukat

újságíróknak vallók hogyan próbálják elkülöníteni magukat a nem-újságírásnak gondolt tevékenységektől. Ezt a folyamatot nevezem *külső határmunkálat*nak, és ennek elemzésében fontos szerepe lesz az újságírói lét vezérelveit magában foglaló, egyben *a szakmai jó és rossz* viszonyrendszereinek alapot adó *újságírói ideológiá*nak, és annak, hogy az újságírás szociológiai szempontból egy elég különös állatfaj, amiért *kvázi szakmának* is lehet nevezni.

A közösségen kívül meghúzott határok („ezek ők"), a közösség által megvont határok („ezek vagyunk mi") után a harmadik fejezetben még egy lépéssel beljebb lépünk: a közösségen belülinek gondolt tagok közötti hierarchia felépítéséről lesz szó. Arról, hogy azok között, akik újságíróként tartják magukat számon, milyen alá- és fölérendeltségi viszonyok, előítéletek, sztereotípiák jöhetnek létre, és milyen törésvonalak mentén, hogyan építik fel a szakmai jó és rossz belső rendszereit. Például, hogyan viszonyulnak egymáshoz akár a bulvár és a szeriőz, a fiatal és az idős, vagy éppen a fővárosi és vidéki újságírók. Ezeknek a törésvonalaknak az elemzésére egy újabb fogalmat használok majd, a *határtárgy*at. A határtárgyak olyan dolgok, amelyek ugyan láthatóak a különbözőképp gondolkodó csoportok számára, de értelemszerűen mást és mást gondolnak róluk az egyik vagy a másik oldalon. Ami természetesen élénk vitákhoz, küzdelmekhez vezet, amely izgalmas módon sokszor éppen abban a közegben zajlik, amely a vita tárgya maga: a médiában.

Ezen a ponton lépünk át a második nagy részre, amely a technológia kulturális megalkotásáról szól. Azért, mert a talán legfontosabb határtárgy, amely manapság jelen van az újságírás átalakulásáról szóló közbeszédben, a technológia. A második rész történetei ezért, időlegesen eltávolodva az újságírástól arról szólnak, hogy a különböző kommunikációs és médiatechnológiákhoz hogyan társítottunk érzelmeket, értékeket és sztereotípiákat, a telefontól a számítógépekig. Azaz hogyan

jöttek létre különböző időkben és közegekben a *technológiai jó és rossz* fogalmai, miért tartottak egy technológiát egy időben üdvösnek vagy károsnak, és hogyan lehetséges, hogy ezek a jelentések akár radikálisan megváltoztak?

A második részt nyitó negyedik fejezetben arról lesz szó, mit is jelent a *kulturális megalkotás* fogalma, az ötödik fejezetben pedig olyan példákat mutatok be, amelyek megmutatják a digitális technológiát mint megváltót, vagy mint végzetet keretező ideológiák két végletének, a *technopesszimizmusnak és -utópizmusnak* a lehetséges gyökereit. A hatodik fejezetben pedig az *új és régi technológiák* kulturális megalkotásának folyamatát próbálom körüljárni, hogy mikor és hogyan következik be az, amikor egy újnak, és ezért ijesztőnek, felforgatónak vagy éppen forradalminak gondolt technológia már régiként, és ebből fakadóan biztonságot adóként jelenik meg.

A szakmai és a technológiai jó és rossz megalkotásának folyamatai a harmadik részben kapcsolódnak össze. Ez a rész arról szól, hogy az újságírás ideológiái által létrehozott szakmai jó és rossz fogalmai hogyan kerülhetnek átfedésbe a technológiai jóról és rosszról alkotott nézetekkel – és hogyan léphetnek ezek interakcióba egymással. A hetedik fejezetben olyan példákat elemzek, amelyekben vagy a technológiához kapcsolt előítéletek mentén keletkeztek törésvonalak az újságírásban, vagy éppen a szakmai ideológia mentén vált vitatottá az újságírás viszonya egy-egy technológiához. Ennek a folyamatnak, amelyet *kevert határmunkálatnak* nevezek, a lényege az, hogy több különböző terület (esetünkben a technológia és újságírás) értékrendjének egyes elemeit teszi egymással felcserélhetővé. Azaz a technológiai jó és rossz melletti érvelésben az újságírás ideológiája is szerepel, a szakmai jó és rossz vitájában pedig a technológiához kapcsolt értékek. A nyolcadik fejezetben elsősorban a blog változó jelentései mentén olyan példákat elemzek, amely már az újságíráson

belüli hierarchiaküzdelmekhez vezetnek, a kilencedik, záró fejezetben pedig a WikiLeakset övező viták elemzése segítségével próbálok annak utánajárni, hogyan szerepeltek a digitális technológiával kapcsolatos értékek a WikiLeaks szakmai státuszának meghatározásáról szóló eszmecserékben.

Arra törekedtem, hogy az egyes részek, de akár az egyes fejezetek is olvashatóak legyenek önállóan is – tehát lehet szemezgetve vagy fejezetről fejezetre ugrálva is olvasni a könyvet –, de aki rá tud szánni egy kis időt és energiát, azt arra biztatom, bátran vágjon bele a lineáris olvasásba, abban a reményben, hogy a nagy kép, amelyet szerettem volna felrajzolni, jobban összeállhat. Az egyes részek előtt egy-egy rövidebb áttekintés olvasható, amely felvezeti a következő részt, és egyben nagy vonalakban bemutatja, miről szólnak majd a részeken belüli fejezetek. A könyvben a zavartalan olvasási élmény érdekében nincsenek lábjegyzetek, de akit érdekel egy-egy idézet vagy hivatkozás forrása, az természetesen könnyen utánanézhet. A Jegyzetek alatt az összes hivatkozás megtalálható fejezetek és oldalak szerinti bontásban, a Hivatkozásokban pedig az összes fontosabb szakmai és tudományos munka szerepel, a szerzők vezetékneve szerint, betűrendben.

I. rész

Hol vannak az újságírás határai?

Miért olyan nehéz meghatározni, mi az az újságírás és kik az újságírók? Honnan ered ez a bizonytalanság az újságírás határait illetően, és milyen terepeken zajlanak a meghatározásának harcai? Akárcsak más csoportok, közösségek határmunkálataiban, az újságírás kultúráiban, hagyományaiban is alapvetően két terepen: külső és belső színtereken zajlik egyszerre a szakma meghatározása. Az egyik csatatéren az dől el, hogy ki minősül az adott értékek szerint újságírónak, és ki nem; ki tartozik a szakmai közösséghez, és ki nem. Ebben a harcban részt vehetnek olyanok is, akik újságíróknak vallják magukat, és olyanok is, akik nem, mert mondjuk, jogászok vagy az állami bürokrácia képviselői, de szabályozni szeretnék az újságírói szakmát. Ezek a csoportok akár egyeztethetnek is egymással arról, mi tartozzon az újságírás körébe, és mi nem.

A másik, belső terepen viszont már csak azok harcolnak, aki valamilyen módon kötődnek a szakmához vagy a kapcsolódó tevékenységeihez. Itt nemcsak az egyes szereplők csoporton belülisége vagy kívülisége a központi kérdés, hanem az, hogy a hálózati hierarchián belül ki hol helyezkedik el és milyen szerepet tölt be. A csoporton belüli egyeztetések, tárgyalások során alakul ki az a jelképes rend, amelyben az egyes újságírók, illetve

újságíró csoportok pozíciói létrejönnek – jellemzően egymással konfliktusban álló értelmezések és elbeszélések erőtereiben.

E két jelképes tér központi vonatkoztatási pontjai és rendszerei, bár szükségszerűen folyamatosságot alkotnak egymással és alkalmanként át is fedhetnek, mégis aránylag jól elkülöníthetők egymástól, mivel jellemzően az értékrendszer eltérő elemeire, alapelveire reflektálnak. Mivel a csoporton belüliség és kívüliség kérdése a legsúlyosabb dilemma, ezért ennek megválaszolásában a „kemény" értékeknek való megfelelés a döntő. Ahhoz, hogy valaki a közösség által elismerten újságíró lehessen, meg kell felelnie az adott újságírói ideológia, étosz bizonyos alapkövetelményeinek. Amennyiben pedig már a közösség tagjának számít, úgy az attitűdje, szakmai tevékenysége, csoporton belüli elhelyezkedése, tekintélye, szakterülete, munkahelye, azaz összességében a puha értékek hálózatában való eligazodása határozza meg a hierarchiában betöltött szerepét.

Mi az újságírás határmunkálatainak a tétje? Amíg az magától értetődőnek tűnhet, hogy az újságíráson belüli hierarchiaküzdelmek a jobb pozíciókért folynak, az már kevésbé evidens, hogy a csoporthoz tartozás körüli viták, a kívül és belül harcai is jellemzően olyanok között dúlnak, akik vagy újságírók, vagy az újságíráshoz közeli tevékenységet végeznek. Ez más szakmai körökben is megfigyelhető mintázat. Az orvosoknak sohasem volt szükségük arra, hogy elhatárolják magukat az asztalosoktól vagy a tájépítészektől. Az ügyvédeknek sem, hogy harcoljanak a társadalmi státuszért a kémikusokkal vagy az építészekkel. Mindeközben a nyugati orvosi praxis követői több fronton harcolnak a természetgyógyászat vagy az alternatív orvoslási módszerek képviselői ellen, hogy megpróbálják a saját szakma vélt hitelességét megőrizni azokkal szemben, akik szerintük hiteltelenítheti saját gyógyító tevékenységüket, amennyiben ők is a közösség részévé válnak a közönség percepciójában.

Az újságírás esetében a motivációk hasonlóak, de egy radikálisan eltérő intézményes és professzionális keretben. Ahogy az orvosoknak vagy az ügyvédeknek, úgy az újságíróknak sem érdeke, hogy olyan szakmáktól, tevékenységektől határolják el magukat, amelyek radikálisan más szerepet, funkciót töltenek vagy *tölthetnek* be a társadalomban. Ellenben azoktól a szereplőktől, akiknek a társadalmi funkcióját, szerepét, identitását veszélyeztetőként észleli a szakma, megpróbálja magát elhatárolni. Az egyes szereplők potenciális vetélkedése tehát a társadalmi igények, a környezet és a saját szerepértelmezések metszéspontjában alakul ki. Ezt a faktort, amely alapvető fontosságú a határmunkálatok meglétének és eltérő intenzitásának értelmezése szempontjából, *demarkációs relevanciá*nak fogom hívni a következőkben.

Az első két fejezetben az újságírás külső határmunkálatairól lesz szó: az elsőben arról, hogyan próbálják nem újságírók meghatározni egy speciális területen a szakmát; a másodikban pedig arról, magukban az újságírói közösségekben hogyan jönnek létre a szakma kívül-belül határai. A harmadik fejezet pedig már a belső küzdelmekről szól, a hierarchiák felépítésének stratégiáiról.

1. FEJEZET

Ki mondja meg, hogy ki lehet újságíró?

„A helyzet azért nehéz, mert nem látunk egységes érdekképviseletet. Nekünk nagyon könnyű lenne, ha kötelezővé tehetnénk a mellényviselést, de ezt nem tehetjük. Csinálhatnánk egy regisztrációs rendszert, kiadhatnánk egy országos igazolványt, amit bármelyik újságíró kiválthatna, de ez felvet egy kérdést, hogy ki az újságíró. Ha valaki tízszer követ dobál, tizenegyedszerre meg azt mondja, hogy újságíró, mert van egy weboldala, akkor ezt a személyt újságírónak kell-e tekinteni? Ezt a kérdést én nem akarom megválaszolni, csak felvetem. Döntsék el az újságírók maguk, ez az ő érdekük is."
Tóth Gábor budapesti rendőrfőkapitány az Index interjújában

„Miért írhat újságot az, aki nem újságíró?"
Egy kérdés a Gyakorikerdesek.hu oldalról

Az újságírás egyik legalapvetőbb és leggyakrabban felmerülő kérdése éppen a szakma mibenlétének lényegére vonatkozik. Egy olyan szakma körül, amelyet már a kezdetei óta nagyon nehéz körülhatárolni és pontosan definiálni, a meghatározásáról és főleg határairól szóló közbeszéd maga is fontos eleme a mindennapoknak. Ez a jellegzetesség az újságírás legújabb, digitális

átalakulásával még karakteresebbé vált: az egyre könnyebben publikálható és terjeszthető tartalmak korában mind gyakoribbak a viták az újságíráson belül és kívül arról, hogy milyen tartalom-előállítás is számít újságírásnak, ki számít újságírónak, hogyan lehet elválasztani az újságírókat a nem-újságíróktól, és az újságírást a nem újságírástól.

A kérdés megfelelő megválaszolását az is nehezíti, hogy nagyon sok szereplőnek, érintettnek, érdekeltnek van véleménye arról, mi is az újságírás, és ezek az eltérő értelmezések sokszor össze is csapnak. Gyakran bebizonyosodik, nem feltétlenül irányadó, hogy egy közösség magáról mit gondol, ha a körülötte lévő közösségek teljesen más véleménnyel vannak róla.

Ebben a fejezetben a külső meghatározási kísérleteknek egy speciális, szűk, de a szakma mindennapjait annál jobban érintő körét szeretném megvizsgálni. Azt, hogy hogyan jelenik meg az újságírás meghatározása, elhatárolása az újságírói közösségen kívüli világ egy speciális szegletében, a törvényekben, állami szabályozási és hatósági rendszerekben. Az Egyesült Államok, Magyarország és az Európai Unió egyes szabályozási gyakorlatain, releváns példáin keresztül fogok összevetni, elemezni néhány jellemző stratégiát.

Egyrészt annak a problémának a jobb megértéséhez szeretnék közelebb kerülni, hogy az eltérő demokratikus berendezkedésekben és társadalmi rendszerekben milyen mintái, gyakorlatai lehetnek az újságíró meghatározásának, és mindezeknek milyen következményei lehetnek a szakma gyakorlására nézve. Másrészt arra vagyok kíváncsi, hogy milyen érvek merülnek fel az egyes meghatározási és engedélyeztetési közpolitikák mellett és azokkal szemben az újságírás demokratikus rendszerben betöltött fő funkcióinak vonatkozásában.

Három fő fókusz mentén vizsgálom az újságíró fogalmának meghatározási kísérleteit és azok lehetséges következményeit.

Egyes törvényszövegekben megjelenő definíciók mellett az újságírói forrásvédelemre és pajzstörvényekre (*shield law*), valamint az újságírói működési engedélyekre és regisztrációra (*licensing*) koncentrálva.

Mit mondanak a törvények az újságírókról?

Az, hogy az újságíró meghatározása megjelenik-e egyáltalán törvényszövegekben, és amennyiben igen, hogyan, több szempontból fontos az újságírás társadalmi szerepét és a szakma gyakorlását illetően. Az újságíró fogalmát meghatározó szövegeknek e helyen két szempontját emelném ki.

Az egyik szempont az, hogy az újságíró definíciójához járulnak-e speciális előjogok vagy épp kötelezettségek, jellemzően összefüggésben a szakma keretében végzett munka társadalmi szerepének értelmezésével? És amennyiben igen, akkor ezek megállapítása együtt jár-e a szakma képviselőinek védelmével bizonyos helyzetekben? A másik szempont pedig az, hogy az újságíró meghatározásának milyen a viszonya a szakma gyakorlásának engedélyezésével? Azaz hogyan függhetnek, függenek össze az újságíró-meghatározások az újságírói működés állami engedélyhez kötésével, engedélyeztetésével és az engedély kiadási feltételeinek meghatározásával?

Mindkét szempontot, gyakorlatot élénk viták övezik a nemzetközi szakmai és közpolitikában és a közbeszédben egyaránt: az újságírókra vonatkozó törvények és szabályozások áttekintésének és elemzésének sajátos vonatkozása, korlátja, hogy sok esetben a törvényszövegek nem határozzák meg, esetleg nem is említik, definiálják az újságírókat – gyakran még olyan esetekben sem, amikor a törvény célja a média és a sajtó szabályozása. Számos törvényszöveg az újságíró fogalma helyett a médiatartalmat

szolgáltató jogi személyt (amely lehet vállalat, szervezet vagy más) határozza meg az újságíró helyett, és ehhez viszonyítva szól azokról is, akik a tartalmat előállítják.

Erre a megoldásra lehet példa a 2010. évi CIV., a röviden csak Smtv. néven emlegetett törvény, amelynek 6–8. paragrafusában található az a meghatározás – „a médiatartalom-szolgáltató, valamint a vele munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban álló személy" –, melynek második eleme azokat az újságírónak is nevezhető személyeket foglalhatja magában, akik valamilyen munkaviszonyban vagy egyéb jogviszonyban állnak egy médiatartalom-előállítóval.

Természetesen ez a meghatározás nem foglalhatja magában azokat az esetleg magukat újságírónak valló személyeket, akik nem állnak jogviszonyban médiatartalom-előállítónak nevezhető szervezettel vagy vállalattal. Ez fordítva is igaz: a jogviszony sem feltétlenül implikál újságírói mivoltot, jogállást. Ahogy azt *Mayer, Koltay, Nyakas és Pogácsás* megfogalmazta „(...) a nyilvántartáshoz (mármint a sajtótermékekéhez – T. T.) nem fűződik olyan joghatás, mely szerint a regisztrált sajtótermékek munkatársai automatikusan »újságírónak« minősülnének, illetve hogy csak a regisztrált sajtótermékek munkatársai minősülhetnének »újságíróknak«. A nyilvántartásba vétel magára a sajtótermékre vonatkozik, a munkatársakra nézve joghatással nem jár. (Az Smtv. 6–8. paragrafusai ugyanakkor az újságírók számára is jogokat biztosítanak.)" A szerzők azt is hozzáteszik, hogy „ki minősül adott esetben újságírónak, azt esetről esetre kell vizsgálni, mert általános értelemben, jogszabályban ez nem határozható meg."

Az újságírói szakma kétségkívül fennálló meghatározhatatlansága ellenére néhány példa akad arra, hogy törvényszövegek megkísérlik direkt módon definiálni az újságíró fogalmát. A demokratikus Magyarországon a rendszerváltás után is (2010-ig) hatályban lévő 1986-os Sajtótörvény határozta meg először,

ki tekinthető „újságírónak": „a sajtónál hivatásszerűen tájékoztatási tevékenységet végző személy" (11. §, (1) bekezdés), tehát ez a meghatározás rokonságot mutat az Smtv. megközelítésével, amennyiben a médiatartalom-előállítóval (itt: a sajtóval) létrejött jogviszony határozza meg a szakmához való tartozást. Az alkalmazotti jogviszony által létrejövő professzionalizmus, illetve a tartalom-előállítóval kialakított jogviszony mint az újságíró meghatározásának alapvető fontosságú eleme, jellemzően eleme azoknak a törvényeknek, amelyekben szerepel az újságíró mint kifejezés. Ahogy azt Mayer átfogó elemzése ismerteti, a német példa szerint „újságírónak minősül bárki, aki professzionális módon vesz részt nyomtatott publikációk, műsorszámok, filmriportok közzétételében, vagy más információs és kommunikációs szervek munkájában, melyek oktatási vagy véleményformáló szereppel bírnak". A luxemburgi véleménynyilvánítás szabadságáról szóló törvény a „professzionális" módon tevékenykedő tartalom-előállítót tartja újságírónak, a francia sajtótörvény és az osztrák médiatörvény szintén a médiavállalkozások alkalmazottairól beszél.

A (széles értelemben vett) munkaviszony (azaz akár munkavégzésre irányuló jogviszony) hangsúlyozása mellett helyet kaphatnak a jogviszonyt és jellemző tevékenységeket egyaránt figyelembe vevő szemléletek is, ilyen például a portugál gyakorlat is. Az újságíró fogalmának meghatározására Portugáliában létezik törvényszöveg. Az 1/99. január 13-i törvény újságírásra vonatkozó rendelete 64/2007. november 6-i módosításának első cikkelye a következőképp határozza meg az újságírót. „Azok, akik fő, állandó és fizetett foglalkoztatottságuk (szerkesztőségi gyakorlat) keretében tényeket, híreket vagy véleményeket kutatnak, gyűjtenek, válogatnak és gondoznak, szöveges vagy audiovizuális eszközökkel feldolgozva és – tájékoztatás céljával – az írott sajtóban, hírügynökségeken keresztüli, rádiós, televíziós

vagy más elektronikus hírközlési eszközön keresztüli közlésre." A forrásvédelemről szóló belga szövetségi törvény hasonlóképpen közelíti meg a szakmához való tartozást. Eszerint: „bármely önállóan vagy nem önállóan foglalkoztatott személy és bármely természetes személy, aki a köz érdekében rendszeresen és közvetlenül foglalkozik információk beszerzésével, szerkesztésével, feldolgozásával és terjesztésével valamilyen médiumon keresztül, újságírónak minősül."

A munkaviszonyra vagy egyéb jogviszonyra alapozó, vagy éppen kevert meghatározások mellett azonban megfigyelhető egy másik csoportja is a meghatározásoknak, amelyek elsősorban az újságíró által jellemzően végzett tevékenységekre fókuszálnak. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 2000. évi ajánlásában például az újságíró „olyan természetes vagy jogi személy, aki rendszeresen vagy hivatásszerűen gyűjt és terjeszt információt a nyilvánosság számára bármely tömegkommunikációs eszközön keresztül." Az ajánlás és annak tágabb kontextusa világosan mutatja, hogy az ET meghatározása nem a médiatartalom-előállítóval való jogviszonyt, hanem az újságírás társadalmi funkciójának egyfajta értelmezését helyezi előtérbe. Ahogy Koltay és Mayer idézi: „Az ET parlamenti közgyűlésének az újságírói etikáról szóló 1003. határozata kimondta, hogy »az újságíró szakma jogokkal és kötelezettségekkel, előjogokkal és felelősséggel jár«. A demokratikus kötelezettség teljesítésének érdekében a média olyan jogosultságokat, kedvezményeket élvezhet, amelyek a szólásszabadság gyakorlóját nem illetik meg. Az ET Miniszteri Bizottsága 2011-ben kibocsátott, »a média új fogalmáról« szóló ajánlása« megnevezi az újságírókat megillető előjogokat, amelyek a következők: *forrásvédelem, a mozgás és az információhoz való hozzáférés szabadsága, az akkreditációhoz való jog (összefoglalóan belépési jog), a becsületsértéssel és rágalmazással való visszaéléssel szembeni védelem, továbbá az anyagi előnnyel járó,*

adókedvezményre való jogosultság, valamint a »belső« sajtószabadság és pluralizmus." Mayer szerint az európai uniós tagállamokban általában a professzionális újságírói tevékenységről szólnak a törvények, kivéve a cseh szabályozást, amely szerint nem csak alkalmazásban álló újságírók tekinthetők újságíróknak.

Amit csak egy újságírónak szabad

Az újságírás társadalmi szerepéből – a demokratikus közbeszéd közvetítője, a hatalom független elszámoltatója – fakadóan az újságírónak kötelezettségei is vannak, valamint ezzel párhuzamosan bizonyos előjogok is megillethetik. Az újságíró fogalma meghatározásának tétje az, hogy azok alapján hogyan lehet meghatározni az előjogokra jogosultak körét. Az előjogok köre jogrendről jogrendre változó, de többnyire az információforrások védelme, a házkutatás alóli mentesség, speciális belépési jogosultságok, valamint felvilágosítási, hozzáférési kötelezettségek és adókedvezmények tartoznak ebbe a körbe.

Az újságírók különleges jogosultságait megállapító törvények egy csoportja az újságírók védelmének biztosítására hivatott törvényeké – a mindennapi újságírói munka kockázatai szempontjából minden bizonnyal az bír a legnagyobb jelentőséggel, hogy milyen körülmények között védheti meg forrásainak névtelenségét egy újságíró. Az, hogy az újságíró definíciója a foglalkoztatottságra vagy a társadalmi funkcióra alapoz, nem határozza meg feltétlenül, hogy milyen módon szabályozza az újságírók speciális jogait, különös tekintettel a forrásvédelemre. A források titokban tartásának joga már az 1986-os Sajtótörvényben is szerepelt, a 11. § (1) bekezdés b) pontjában („a felvilágosítást adó személy nevét jogosult – annak kérelmére köteles – titokban tartani"), és a jelenlegi

magyar médiaszabályozásban is – az újságíró fogalmának meghatározásától függetlenül.

E tekintetben számos eltérő gyakorlat figyelhető meg világszerte. Abból, hogy az újságíró fogalma esetleg nincsen meghatározva egy adott törvényben, nem feltétlenül következik, hogy nem létezik újságírói forrásvédelem, sőt: jelenleg nagyjából száz országban létezik valamilyen forrásvédelem, és nagyjából húsz ország foglalta alkotmányba is ezt a jogot, illetve kilencven országban van valamilyen kapcsolódó ágazati jogszabály. De arra jelenleg nincsen adat, hogy a forrásvédelem megléte, illetve hiánya milyen százalékban és milyen módon kapcsolódik össze azzal, hogy az adott szabályozásban hogyan van meghatározva az újságíró fogalma.

Az Egyesült Államokban „pajzstörvénynek" (*shield law*) nevezik azokat a törvényeket, amelyeket kimondottan az újságírói forrásvédelem biztosítására alkotnak meg. Jelenleg az ország számos, több mint 40 államában van hatályban különböző hatókörű helyi pajzstörvény, és évek óta zajlik a vita egy szövetségi, az egész országra kiterjedő pajzstörvény megalkotásáról. Bár az európai példák sokasága azt mutatja, hogy az újságíró meghatározása nem feltétlenül kapcsolódik össze szorosan az újságírói előjogok biztosításával, az Egyesült Államokban a szövetségi pajzstörvény körüli viták nagy része arról szól, hogy ha sor kerülne egy ilyen törvény kialakítására, akkor kire vonatkozna a törvény és kire nem, azaz hogyan lehetne meghatározni az újságírók körét.

Az utóbbi években több vita zajlott le különböző esetek kapcsán az Egyesült Államokban arról, hogy mi alapján lehet meghatározni, hogy egy tartalom-előállító újságírónak minősül-e, vagy sem. A blogger versus újságíró vitának ebben a változatában a „blogger" kategóriája az újságírói védelemre nem jogosult tartalom-előállítóé, az „újságíróé" pedig azoké a tartalom-előállítóké,

akik legitim módon élhetnek a nekik járó speciális jogosultságokkal. Az egyik, talán legnagyobb visszhangot kiváltó ilyen eset a Crystal Cox vs. Obsidian Finance Group, illetve a cég társalapítója, Kevin Padrick ügye volt. Az ügy és annak értelmezései, visszhangja nem csupán az újságírói pajzstörvények és az újságírás határainak meghúzása szempontjából érdekes, hanem azért is, mert jól példázza, hogy egy ügy különböző elemeinek hangsúlyozásával milyen nagy mértékben háttérbe szorulhatnak más részletek, lehetőséget adva az akár egymásnak ellentmondó rekonstrukcióknak. A Montana állambeli Eureka városában élő blogger, Crystal Cox blogposztok, valamint általa létrehozott weboldalak sokaságán keresztül korrupcióval vádolta meg az Oregon állambeli (ahol történetesen van újságírókat védő pajzstörvény) Obsidian Finance Group nevű vállalat csődeljárásában közreműködő Kevin Padricket. Aki ezért – és a vádak miatt elszenvedett hátrányokra és károkra hivatkozva – 2011 januárjában 10 millió dollárra perelte be Coxot, azt állítva, hogy a vádak megalapozatlanok. A döntés végül 2011. november végén született meg az Oregoni bíróságon: Marco Hernandez bíró a felperesnek adott igazat, és 2,5 millió dolláros kártérítésre kötelezte Crystal Coxot.

Az ügy hatalmas hullámokat keltett. Nagyrészt azért, mert Cox az oregoni pajzstörvényre hivatkozva azt állította, hogy újságíróként rá is érvényesek a speciális jogosultságok, miszerint (többek között) nem kell felfednie a forrásait, és (speciális esetekben) immunitást élvez rágalmazási ügyekben. A bíró döntésének értelmében azonban Cox nem minősült újságírónak, így a rájuk vonatkozó védelem sem illethette meg. Hernandez érvelésében Cox többek között azért nem minősült újságírónak, mert *(1)* nem rendelkezett semmilyen újságírói képesítéssel, *(2)* semmilyen minőségben nem kötődött semmilyen ismert hírközlő szervhez *(3)* nem bizonyította, hogy követi az olyan újságírói

standard eljárásokat, mint szerkesztés, tény-ellenőrzés vagy az érdekeltségek és ellenérdekeltségek, elfogultságok közlése, *(4)* nem készített jegyzeteket és nem rögzítette az interjúit.

A döntés nyilvánosságra hozatalát követő első reakciók legnagyobb része a 21. századi sajtószabadság elleni támadásként értelmezte a döntést, tiltakozva az eljárás ellen, melyben a médiakörnyezet átalakulását figyelmen kívül hagyó értelmezés nem biztosít egyenlő védelmet a „tradicionális" és az „új" médiában tevékenykedőknek. Más, kevésbé radikális vélemények azt emelték ki, hogy a Hernandez által alapvető fontosságúnak ítélt követelményeknek nem feltétlenül mindegyike kérhető számon számos tradicionálisnak számító munkakörben sem, tehát az ezek alapján történő demarkáció nehezen védhető. A későbbi reakciókban azonban már felmerült az a szempont is, hogy bár a bloggerek és újságírók szétválasztása valóban nem célravezető módszer a pajzstörvény szempontjából, de specifikusan a Cox-ügyben mindezek a szempontok relevánsak, platformfüggetlenül. Azaz, ha Hernandez listája nem is alkalmas arra, hogy elkülönítse egymástól a bloggereket és újságírókat, de arra megfelelő lehet, hogy az egyes újságírói, tartalom-előállítói eljárások etikus voltát lehessen ellenőrizni általa, és mint az kiderült, Cox vádjai minden alapot nélkülöztek, és módszereiben sem felelt meg a legalapvetőbb standardoknak sem.

Az ügynek az adhat még további értelmezési kereteket, hogy mint az *Timm* és *Zimmerman* elemzéséből kiderül, Hernandez bíró egyébként nem alkalmazta a legpontosabban az oregoni pajzstörvényt, hiszen az azt mondja ki, hogy minden olyan személy jogosult az (újságírói) forrásvédelemre, aki közreműködik „bármilyen médium vagy a nyilvánosságnak szóló publikáció" létrehozásában. A gond az, hogy hiába felel meg egyébként ennek a követelménynek Cox, az ő esetében a forrásvédelem irreleváns, mert az nem biztosít védelmet a rágalmazás vádjával szemben.

Ahogy Tim és Zimmerman hangsúlyozza, a döntés arra hívhatja fel a figyelmet, hogy az újságíró és nem-újságíró elkülönítése ilyen módon nem szerencsés – különösen nem platformfüggően –, inkább célravezető hasonló kritériumok mentén a hiteles és etikus újságírás és nem-újságírás ismertetőjegyei közötti különbségekre fókuszálni.

Az újságírás és nem-újságírás elválasztása mellett fontos szempont az is a pajzstörvények vitájában, hogy milyen hatással lehetnek az ilyen törvények az előállított tartalmak minőségére és a demokráciában betöltött szerepükre. Függetlenül attól, hogy az összetett ügyben pontosan mely álláspontok milyen pozíciót foglalnak el, a vitának ebben a vonatkozásában a pajzstörvény egyértelműen olyan szabályozási eszközként jelenik meg, amely az újságírók védelme által a demokratikus működést segíti elő és támogatja – hiszen amennyiben egy tartalom-előállítónak nem kell tartania felelősségre vonástól egy olyan információ közlése esetén, amely érdekeket sérthet, az elősegítheti a közérdekű információk szabad áramlását és az állami működés átláthatóságát. Azonban ez csak az egyik lehetséges szempont; a pajzstörvények demokráciában és társadalomban betöltött szerepét illetően egy olyan vita is zajlik, melyben az a kérdés, hogyan árthat a sajtónak és a demokráciának egy „erős", tehát minden államra kiterjedő és az újságíróknak teljes körű forrásvédelmet biztosító pajzstörvény?

Szigorú határok: engedélyek és regisztráció

Az újságírói speciális jogosultságok – különösen a források védelme – biztosítása mellett a másik fontos terület, ahol jelentősége van az újságíró meghatározásának, a szakma gyakorlásának engedélyezése. Hogyan függhetnek, függenek össze az

újságíró-meghatározások az újságírói működés állami engedélyhez kötésével, engedélyeztetésével (licensing), és az engedély kiadási kritériumainak meghatározásával?

Nyugat-Európában az egyik legszigorúbbnak a portugál példa tekinthető abban az értelemben, hogy az állam által kontrollált újságírói engedélyek birtoklása alapvető fontosságú a szakma gyakorlása szempontjából. Az újságíró fogalmának meghatározására Portugáliában érvényes, fentebb idézett törvényi definíciót használja az Újságírók Szakmai Engedélyeztetésének Bizottsága (CCPJ) is, amely szerv hatáskörébe tartozik a szakma legális gyakorlásához szükséges működési engedélyek kiadása az újságírók számára. A CCPJ-t a 291/94. november 16-i törvényerejű rendelet hozta létre, és 1996-ban kezdte meg működését, mely főként az újságírók szakmai akkreditációs rendszerének szabályozásáról szól.

A CCPJ nyolc tagból áll, akiknek szintén rendelkezniük kell szakmai működési engedéllyel vagy azzal megegyező hatályú engedéllyel, valamint legalább tízéves szakmai tapasztalattal. A tagokat szavazás útján választja meg egy fele-fele részben újságírókból és médiaipari szakemberekből álló grémium. A bizottság elnökével szemben támasztott alapvető elvárások között szerepel, hogy elismert médiajogi szakértőnek kell lennie. Az elnököt a grémium tagjai abszolút többséggel választják meg. A CCPJ független közjogi testület, nincs alárendelve más hivatalnak, állami ügynökségnek vagy kormányzati szervnek.

Amennyiben valaki Portugáliában újságíróként kíván tevékenykedni, a CCPJ által kibocsátott újságírói azonosító kártya, engedély kiváltása kötelező. Azok a cégek, amelyek a média területén aktívak, nem vehetnek állományba, illetve nem alkalmazhatnak olyan személyeket hivatásos újságíróként, akik nem rendelkeznek a hivatalos szakmai engedéllyel, csak abban az esetben, ha a kérelmezési eljárás már folyamatban van.

Ahhoz, hogy valaki birtokolhassa a szakmai igazolványt, 18 évét betöltött személynek kell lennie és főállásban, fizetett és állandó alkalmazásban kell állnia, valamint tiszteletben kell tartania a CCPJ által meghatározott szabályokat.

Bár a szabad véleménynyilvánítás felett őrködő három legfontosabb államközi képviselő, az ENSZ sajtószabadság rapportőre, az EBESZ sajtószabadság-képviselője és az Amerikai Egyesült Államok Szövetségének sajtószabadság-rapportőre 2004-es közös nyilatkozatban szögezte le, hogy „az egyes újságírók számára ne legyen követelmény a regisztráció vagy az engedélyeztetés", mégis számos példa akad az újságírók regisztrációjára, illetve regisztrációs rendszerek bevezetésének ötletére. A demokratikus berendezkedésű országokban Portugália mellett Spanyolországban és számos latin-amerikai országban létezik különböző mértékű engedélyeztetési rendszer. Latin-Amerikában az oktatás is szorosan összefonódik az engedélyeztetéssel: a Latin-Amerikai Kommunikációs Tanszékek Szövetsége – Federación Latinoamericana de Facultades de Comunicación Social (FELAFACS) – 23 ország oktatási helyeit fogja össze az újságíróképzés pozíciójának megerősítése érdekében. Hasonló, az újságírók regisztrációját célzó rendszerek ötletei felmerültek már a News of the World-botrány utáni időszakban az Egyesült Királyságban, Dél-Afrikában vagy Kanadában.

Az Egyesült Államokban is történtek hasonló kezdeményezések. Egy Michigan állambeli szenátor, Bruce Patterson 2010-ben kezdeményezett egy állami hatókörű újságírói engedélyeztetési törvényt, amely többek között azt írta volna elő az újságíróknak, hogy regisztráljanak egy kormányzati szervnél, valamint a licensz megszerzéséhez rendelkezniük kellett volna megfelelő „morális karakterrel", legalább hároméves újságírói gyakorlattal, újságírói vagy azzal egyenértékű végzettséggel, emellett három írásukat is be kellett volna nyújtaniuk az erre

a célra létrahozott bizottságnak. A beterjesztés végül elbukott, és nem került szavazásra. 2014-ben az Alabama állami szenátus elnöke, Del Marsh vetette fel, hogy az újságírók információhoz való hozzáférési jogát egyfajta regisztrációhoz lehetne kötni, de a széles körű szakmai tiltakozást követően nem folytatódott az ügy. (Az újságírók információhoz való hozzáférési jogának korlátozásának további érdekes példája a 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat követő szigorított eljárások miatt általánosan nehezebbé váló újságírói akkreditáció az Egyesült Államokban.)

Az újságírók állami szintű, avagy kamarai jellegű regisztrációjával kapcsolatban újra és újra felmerül, hogy az újságírást a „negyedik hatalmi ág" volta, azaz őrkutya-szerepe felől szemlélve, vajon a licensz, a regisztráció hogyan érintené társadalmi feladatkörének betöltésében. Bár az újságírók állami regisztrációja a jelenlegi mainstream értelmezés szerint alapvetően káros az újságírás mint a demokratikus kontroll eszköze számára, az e melletti és elleni érvek a legváltozatosabb területekről, érdekeltektől érkeznek. Az újságírás jelenlegi demarkációs küzdelmei idején, amikor egyre nehezebb elkülöníteni egymástól az újságírót a nem-újságírótól, a szakma védelmét, integritásának megőrzését is szolgáltathatja egy pontos definíció és az arra épülő regisztráció, nem csak az állami kontrollt. Részben ennek lehet köszönhető, hogy például a latin-amerikai államokban vagy Spanyolországban és Portugáliában az újságírószakma is támogatja a licenszrendszer fenntartását, illetve – mint a portugál példa is mutatja – aktív részese a formálásának. Másfelől pedig éppen az újságírószakma lehet a leginkább ellenérdekelt a szakma állami kontrolljában, amennyiben az megnehezíti a hatalom felügyeletét, és a szakma szabad gyakorlását. Ahogy az a számos engedélyezési kezdeményezést elemezve kiderül, az ötletet felvető kormányzati, pártpolitikai szereplők leggyakrabban egyfajta minőségbiztosításként keretezik az újságírói szakma gyakor-

lásának engedélyhez kötését, azzal érvelve, hogy amennyiben csak egy válogatott, kontrollált közegnek áll jogában gyakorolni a szakmát, úgy az újságírói munka szükségszerűen pontosabbá, hitelesebbé válik, és a szakma felértékelődik. Az engedélyeztetésnek ez a velejárója sem feltétlenül törvényszerű. Az újságírás egy olyan folyamat, amelynek a minőségét leginkább az etikai és szakmai alapelvek betartása és a szakma átláthatósága biztosítja, amely folyamatból, ha bizonyos szereplőket már eleve kizárnak, az nem garantálja a sajtó minőségének javulását. További kockázata a regisztrációnak, hogy a szakma jellegéből adódóan nehéz minden részletre kiterjedő, teljes mértékben objektív értékelési szempontrendszert kidolgozni, az ily módon a rendszerbe kerülő szubjektív elemek pedig, minél nagyobb hatókörük van, annál több lehetőséget adhatnak a visszaélésekre.

Összegzés: az újságírás mozgó határai

Kulturálisan változó, milyen kritériumok alapján, milyen színtereken dől el, hogy ki számít újságírónak, és ki nem, ahogy az is, hogy mindennek milyen következményei vannak. Ebben a fejezetben néhány olyan esetet próbáltam áttekinteni, amelyben az újságíró definíciójának jogi, hatósági meghatározási kísérletei kerülnek interakcióba az újságírás társadalmi szerepének eltérő felfogásaival és értelmezéseivel. Az egyik ilyen terület az újságírók védelme, speciális jogosultságai és az úgynevezett pajzstörvények, a másik pedig az újságírói működés állami szintű engedélyeztetése. Mint az az áttekintett esetekből kiderül, az újságíró fogalmának jogszabályszintű definíciója nem feltétlenül szükséges sem az újságírók speciális jogosultságainak megállapításához, sem a regisztrációjukhoz, de az újságírás mint szakma természetéből fakadóan a definíciós kísérleteknél célravezetőbbek lehetnek az újságírás folyamatára, közösségileg kialakított etikai alapkövetelményeire fókuszáló megközelítések.

2. FEJEZET

Párhuzamos újságírói univerzumok

Ha kívülről, hatósági módszerekkel nehéz meghatározni az újságírást, akkor a szakmán belül megtalálni a lényegét szinte lehetetlen vállalkozás. A legalapvetőbb kérdés már a kutatás elején előkerül, megalapozva a további keresés hangulatát: egyáltalán szakmának lehet-e tekinteni az újságírást, vagy ez a tevékenység valami más?

Az újságírószakmáról szóló belső közbeszéd egyik fő kérdése kezdetektől fogva így szól: ki számít újságírónak és ki nem? A kérdés természetesen nem pusztán elméleti érdekessége, hanem az adott korok szerint változó, nagyon is gyakorlati, mindennapi relevanciája miatt volt és van folyamatosan a napirenden. Különösen az olyan időszakokban – mint amilyen a jelenlegi is –, amikor a szakma tagjai úgy észlelik, hogy a professzió veszélyben, több irányból is fenyegetett helyzetben van. Rögtön felfedve a kártyákat: úgy vélem, ezekre a kérdésekre nincsenek végső, általános és biztos válaszok. Talán éppen ennek köszönhető, hogy maguk a kérdések viszont újra és újra felmerülnek, az adott társadalmi, kulturális és technológiai környezetnek megfelelő új hangsúlyokkal.

Az újságírás vélt határaival kapcsolatban több potenciális hatókörben is fel lehet vetni ezeket a kérdéseket. Egyfelől a magukat nem újságíróknak tartó, rendkívül változatos közegekből érkezhet igény a határok meghúzására: az államtól, egyes hivataloktól, ügynökségektől vagy éppen egyszerű állampolgároktól – erről volt szó az előző fejezetben. Másfelől pedig megszülethetnek magában a szakmai közegben is, azaz a magukat valamilyen módon újságíróknak tartó csoportok közötti egyeztetések során is.

Ebben a fejezetben azzal foglalkozom, hogy az újságírószakmán belül milyen ideológiai alakzatok szolgálnak alapul a kérdések felvetéséhez, illetve, ami még fontosabb, a válaszok legitimálásához. Mert bármennyire is megválaszolhatatlan ez a kérdés, *bizonyos válaszok* mégis mindig születnek: a gyakorlatilag bármilyen típusú „intellektuális tevékenységet" folytató közösségekben széles körben elterjedtek az olyan vélemények, amelyek a közösségen belül és azon kívül elhelyezkedő tevékenységeket, illetve a közösségen belüli hierarchikus szinteket kísérlik meg elkülöníteni. Az összefoglaló néven *határmunkálat*nak nevezett tevékenység alapvetően az adott közösségi hálózaton belüli értékekre épül, és arra irányul, hogy a riválisnak látott tevékenységeket (és természetesen azok művelőit) kirekessze, valamint az értékrendszerhez való illeszkedés mértéke alapján kialakítsa és legitimálja a közösségen belüli hierarchiát. Az újságírószakma esetében az újságírás és nem-újságírás határait, valamint az újságírók csoportján belüli hierarchiákat, a jó és a rossz újságírás, illetve újságírók megkülönböztetését.

Ezek a határmunkálatok, az újságírás más tevékenységtől való elhatárolásáról és legitimációjáról szóló elbeszélések, viták az újságíráson belül és kívül is zajlanak. A határmunkálat fogalmát *Thomas F. Gieryn* vezette be a tudományszociológián keresztül a társadalomkutatásba. Fő tézise szerint, bár nem lehet feltétlenül

megvonni a határokat a tudomány és a nem-tudomány között, mégis, a kettő elkülönítése a mindennapi gyakorlatban szünet nélkül zajlik. Bizottságok, tanszékek és egyetemek rendszeresen döntéseket hoznak, amelyekkel elválasztják egymástól a tudományosnak vagy éppen nem tudományosnak ítélt gyakorlatokat. Ezt a folyamatot nevezi Gieryn határmunkálatnak, avagy demarkációnak. A határmunkálatok a tudomány mellett számos más társadalmi és kulturális színtéren megjelennek, a kutatásai ezért egyre gyakrabban kerülnek előtérbe a társadalomtudományok legkülönbözőbb ágaiban, így a szakmák szociológiájában és a diskurzuselemzésben is.

Határmunkálatok, kultúra és közösségek

A társadalomkutatás számos ága megkísérelte már leírni és értelmezni a határmunkálatokat, melyek a társadalom legkülönbözőbb szegmenseiben megtalálhatóak. Megfigyelhetőek például a nacionalista vagy osztályközpontú retorikákban, ahol egy nemzethez vagy egy adott társadalmi réteghez való tartozás vagy nem tartozás kritériuma áll a középpontban. A legtöbb zenei szubkultúrában vagy színtéren, ahol a hitelesség eltérő fogalmai, értelmezései kerülnek előtérbe, elkülönítendő nemcsak az egyes közösségeket, de a közösségeken belüli csoportokat is. Jelen vannak továbbá az undergroundnak és mainstreamnek tekintett közösségi, művészeti tevékenységek, a tudomány és nem-tudomány, az egyes tudományágak vagy szakmák, professziók elhatárolását célzó diskurzusokban is.

Bár a közösség, a határ és az érték fogalmának végső és pontos meghatározása minden bizonnyal lehetetlen – nemcsak a mindennapokban, de a társadalomtudományban is – mégis, az egyes társadalmi gyakorlatokban világosan kivehetőek az ezekhez

a fogalmakhoz való társas viszonyulás hol hasonló, hol eltérő módozatai. Ezeknek a szempontoknak az előtérbe helyezése adja a fő módszertani hozzáállását a határmunkálat-tanulmányoknak. Ahogy Gieryn fogalmaz a tudomány határmunkálatainak vizsgálata kapcsán:

> „(…) Az újabb elemzések azt mutatják, hogy a tudomány elhatárolására tett kísérletek kudarcba fulladtak, a tudományos és egyéb ismeretek közti határvonal létének *feltételezése* elégtelen kiindulópont a tudományszociológia számára" – írja, majd így folytatja: „a tudomány jellegzetességeit nem belső sajátosságnak vagy potenciálisan egyedinek tekintem, hanem a tudósok ideológia erőfeszítésének részeként vizsgálom, amellyel igyekeznek megkülönböztetni saját munkájukat és annak eredményét a nem-tudományos intellektuális tevékenységektől."

A határmunkálatok e gyakorlatias megközelítése tehát nem feltételez abszolút határokat vagy lényegeket az egyes csoportok, szakmák, közösségek tevékenységében, hanem a vélt különbségek társas megalkotását, retorikáját és kommunikációját vizsgálja. Ebből a módszertani hozzáállásból természetesen sem az nem következik feltétlenül, hogy ezek a lényegek nem léteznek, ahogy az sem, hogy minden egyes tevékenység körülhatárolása ugyanolyan egyszerű vagy éppen problematikus volna, sőt. A pontos határok vagy a lényegek feltárása (vagy legalábbis annak szándéka) nélkül is látható, hogy amíg egyes tevékenységek határmunkálatai viszonylagos társadalmi konszenzus által övezettek, addig más tevékenységekét élénk vagy egyenesen dühödt viták veszik körül – és éppen ez a kettősség a határmunkálat-tanulmányok egyik terepe.

Szakmák és határmunkálatok

Ez az általánosan megfigyelhető feszültség a társas „intellektuális tevékenységek" egy speciális csoportja, az úgynevezett szakmák esetében is fennáll. Vannak olyan professziók, melyek széles körű társadalmi megbecsültségnek örvendenek, és nagyon kevesen vitatják képviselőinek legitimitását (mint például napjainkban az orvosoké vagy a jogászoké), és vannak olyanok, amelyek folyamatos össztűz alatt állnak. Nemcsak a tágabb társadalom felől támadják őket (mint például a politikusokat vagy bölcsészeket), hanem saját köreiken belül is élénk viták folynak az önmeghatározás és elhatárolás fontosságáról – mint például a filozófiában vagy az újságírásban. Mindezeknek a vitáknak a megléte felveti az alapvető kérdést: mikor, mitől minősül valami szakmának, és mikor nem?

Ahogy a hasonló elkülönítési dilemmákra a tudománytörténetben és -szociológiában, úgy a szakmák szociológiájában is számtalan megoldási javaslat született a fogalom, kategória meghatározására. *Witschge* és *Nygren Selander* és *Freidson* munkái nyomán például a következő tényezőket tartja alapvetőnek ahhoz, hogy egy közösséget szakmainak lehessen tekinteni. Tudásmonopólium (a professzión kívül senkinek sincsen meg a tudása és képessége elvégezni az adott munkát); a munka világos meghatározása és hatalom a kívülállóknak a közösségen kívül tartására; élénk szakképzés és kutatás; erős szervezetek etikai szabályokkal és standardokkal; ideológia, amely inkább a munka minősége, mint annak jövedelmezősége felé való elköteleződést követel meg a művelőktől.

Ezek a viszonylag rugalmas definíciókísérletek is hasonló problémákkal küszködnek, mint a tudomány abszolút lényegét kereső demarkációs kísérletek. Nem reflektálnak a szakmák idő- és térbeli változásaira, az egyes tevékenységek változó

kereteire és az ezek meghatározásában szerepet játszó társadalmi státuszt övező konszenzus vagy éppen vita szerepére sem. Mivel a professzionalizmusnak általában, és a konkrét hagyományoknak a meghatározása is alakul térben és időben, ezért mind az összefoglaló definíció, mind az egyes területek pontos elhatárolása is hasonlóan problematikus, mint a tudomány vagy az egyes tudományágak elhatárolása. Az egyes szakmák aktuális pozíciója, határuk társadalmi elismertsége, belső konszolidációs állapota jellemzően hosszú történeti folyamatok és kulturális kontextusok átfedésében alakul. Erre a problémára reflektált egy hasonló, gyakorlatközpontú fordulat a szakmák szociológiájában is, eltávolodva a meghatározás-igénytől, és egyre inkább a fellelhető elhatárolási stratégiák, öndefiníciók vizsgálatára koncentrálva.

Hogy egy szakmai tevékenység mégis miben különbözik más, tetszőleges intellektuális tevékenységektől (más professzióktól és a nem-professzionális tevékenységektől), arra tehát éppen a demarkációs folyamatban fellelhető elkülönítési stratégiák, retorikák és azok kulturális kontextusai adhatják meg a választ. Illetve válaszokat, hiszen a legtöbb esetben nem egyöntetű konszenzus keretében, hanem viták kereszttüzében formálódnak a szakmaiság folyamatosan változó határai. Bármennyire is problémás elméletben a szakma mint olyan meghatározása, illetve az egyes specializációk elhatárolása, az elhatárolás folyamata a gyakorlatban természetesen megállás nélkül zajlik, ahogy azt Thomas Gieryn a tudomány praxisával kapcsolatban találóan megjegyezte:

> „Miközben szociológusok és filozófusok a tudománynak az intellektuális tevékenységek közötti különleges helyzetéről vitáznak, a demarkáció rendszeresen megtörténik a mindennapi gyakorlatban: oktatásügyi hivatalnokok olyan tanmeneteket dolgoznak ki, amelyek

tartalmazzák a kémiát, de kirekesztik az alkímiát; a National Science Foundation által alkalmazott kritériumok alapján fizikusok kaphatnak támogatást, parapszichológusok viszont nem; a folyóiratok szerkesztői egyes kéziratokat tudománytalanságuk okán utasítanak el. Hogyan megy végbe a tudomány elhatárolása ezekben a gyakorlati esetekben, amelyek távol állnak egyes kutatók azon – szemmel láthatólag hiábavaló – kísérleteitől, hogy meghatározzák a tudomány lényegének és egyediségének mibenlétét? A demarkáció nem csupán analitikus probléma: mivel az anyagi eszközök és a szakmai lehetőségek jelentős részével csak a »tudósok« élhetnek, nem pusztán elméleti kérdés, hogy ki foglalkozhat tudománnyal, és ki nem."

Hiába problémás a rendelkezésre álló kritériumok mentén élesen elkülöníteni egy-egy szakma művelőit és nem-művelőit, ez a folyamat a mindennapokban töretlenül lezajlik, ami a szakmák képviselőinek jól felfogott érdekében áll, hiszen minél legitimebbnek látszik egy szakma, tagjai annál biztosabban részesülhetnek a szakmának jutó forrásokból és a társadalmi státusz, társadalmi tőke hasznaiból.

A kvázi szakmától a hivatásig

Az újságírásról és az újságírókról szóló, különösen éles kortárs viták nem pusztán az újságírás jelenlegi átalakulásában gyökereznek, hanem a szakma sajátos természetében és értékekhez való viszonyulásában is. Az újságírás meghatározása, legitimálása és elhatárolása mindig is konfliktusok sorát váltotta ki, amelyek a változó kulturális és technológiai környezetekben eltérő mértékű kihívások elé állították a tartalom-előállítókat és -fogyasztókat. Az újságírószakma az elmúlt két-háromszáz évben számos formát öltött, és sokféle funkciót töltött be a legkülönbözőbb

kulturális közegekben, legitimációs stratégiái, ideológiái is ennek megfelelően változtak. De hogyan függenek össze mindezek az alakzatok és a szakma társadalmi meghatározása, megalkotása?

A szakmák szociológiájának szakirodalmában még az általában vett szakma meghatározásánál is nagyobb kihívást jelent az újságírás világos meghatározása. Ahogy *Svenni Høyer* és *Epp Lauk* panaszolják az újságírás szakmaiságának történetét áttekintő írásukban:

> „A szakmaisággal foglalkozó társadalomtudományos szakirodalom jellemzően megtagad minden lehetséges professzionális státuszt az újságíróktól. Az újságírókat komplex szervezetekben foglalkoztatják, ahol egy hatékony bürokrácia alkotja a közvetlen környezetüket. Mégis, szociológiai szempontból az újságírás visszaveri a precíz meghatározásra törekvő kísérletek túlnyomó részét, és továbbra is a személyes és a nyilvános egyfajta titokzatos keveréke marad."

A „titokzatos keveréknél" egy talán jobban használható jelző a *kvázi szakma* (semi-profession), mely érzékeltetheti az újságírás professzionalizációjának feszültségekkel teli állapotát: bár a szakmákkal szemben támasztott egyes, abszolút, lényegi követelményeknek alkalmanként igen, de az összességüknek egyszerre már semmiképpen sem felel meg.

Az újságírás professzionalizációja körüli vita történeti alakulását szemlélve úgy tűnik, hogy ugyan változó intenzitással és hangsúlyokkal, de mindig is problematikus volt meghatározni az általánosan érvényes alapvető tulajdonságokat és követelményeket. A közélettel foglalkozó, határozott időközönként megjelenő nyomtatott sajtótermékek jelentősebb mértékben először a 18. századi Nagy-Britanniában és – a forradalom utáni – Franciaországban terjedtek el. Ekkor a lapokként vagy más nyomtatott publikációkként (könyvek, folyóiratok, pamfletek)

megjelenő nyomtatott művek között nem húzódott éles határ, így azok szerzői sem tartoztak ennek alapján szigorúan elkülönített szakmai közösségekhez – akárcsak más szellemi tevékenységek, mint például a tudomány művelői sem. A tudományos vagy szakmai hitelesség sem egy adott szakmai közösség határainak megalkotásához kapcsolódva, hanem egy jóval tágabb kulturális keret, a gentleman kultúra kései gyakorlatában jött létre: egy adott szellemi gyakorlat igazságát, helyességét nem az azt művelők autonóm közössége, hanem az erre a szerepre alkalmas, megbízhatónak, igazmondónak és hitelesnek tartottak (a gentlemanek) verifikálhatták. Mivel ebben az eljárásban az elsődleges határ nem a szakma és a nem-szakma között húzódott, ezért a megfelelőnek vagy nem megfelelőnek tartott gyakorlat körüli viták sem a még nem létező szakmai határok megvitatásáról szóltak.

Maga a kérdés, hogy hogyan is lehetne meghatározni autonóm módon az újságírás szakmai gyakorlatát és annak professzionális művelőit, először a 19. században merült fel. Összefüggésben az újságírás mint fizetett tevékenység intézményesülésével, a szakmai önszerveződés – az első újságíró-szövetségek és szakszervezetek – kialakulásával, illetve már a 19. és 20. század fordulóján, az első egyetemi szintű újságíróképzések kezdeményezésével. Az egyetemeken maguk a képzések nagyjából egy évtizeddel később jelentek meg: az első újságírás tanszék az Egyesült Államokban (és egyben a világon) a Missouri Egyetemen alakult meg 1908-ban, majd az Indianai Egyetemen 1911-ben, a Columbia Egyetemen pedig 1912-ben. Az első európai egyetem, amely ilyen tanszéket hozott létre, a Lipcsei Egyetem volt 1916-ban.

Az önmeghatározás igénye mindenekelőtt azzal a körülménnyel fejlődött együtt, hogy a lapokat előállító szervezetek mérete a 19. század elejére már megkövetelte a világos szervezeti hierarchia kiépítését. A formális munkáltatói–alkalmazotti

hierarchia és az általános iparosítás pedig szükségessé tette a munkarend, a feladatkörök és a felelősségi területek pontosabb körülírását, beosztását. A kontinentális Európában, Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban is ekkor stabilizálódtak a nagyrészt ma is élő, az írott-tartalom-előállításban (is) megtalálható beosztások, többek között a főszerkesztő, felelős szerkesztő, olvasószerkesztő, szerkesztő, rovatvezető, riporter, újságíró pozíciói.

Ugyanerre az időszakra, a nyomtatott sajtó klasszikus üzleti modellje stabilizálódásának korszakára tehető a lap tartalmáért és annak menedzseléséért felelős szakemberek máig érvényes kooperációjának intézményesülése is. Az írott tartalom klasszikus értékesítési modellje szerint a tartalom előállításával kizárólag a szerkesztőség, a cikkek között található reklámfelületek értékesítésével pedig a menedzsment foglalkozik. A lapkiadás menedzsment oldalán is ezzel a felosztással alakultak ki az üzleti oldal rutinjai, finanszírozási sémái, és a tágabb médiaszakma részeként az ezzel foglalkozók hierarchiája is, a reklámértékesítőktől a kommunikációs menedzsereken és humán erőforrás osztályokon át egészen a vezérigazgatókig.

A professzionalizáció korai szakaszával meghatározóvá váló üzleti szemlélet már a 20. század első évtizedeiben ellentétbe került a szakma értékelvűként pozícionált értelmezéseivel. Amikor Kennedy Jones, az akkor Alfred Charles William Harmsworth médiamágnásnak dolgozó újságíró *Fleet Street and Downing Street* című könyvében felidézte egy régebbi beszélgetését John Morleyval, a *Pall Mall Gazette* szerkesztőjével, az eszmecsere egy azóta sokat idézett mondata így hangzott: „szakmaként hagytad el az újságírást, mi pedig üzletet csináltunk belőle." Mint egyes kritikákból és a szerző későbbi reakciójából kiderül, Jones megjegyzése általános felháborodást és ellenérzéseket keltett újságírói körökben. Sokan úgy élték meg –

értékelte a helyzetet Jones – mintha az elüzletiesedés tényének megállapításával degradálta volna azt a tevékenységet, amelyet ők értékteremtésnek éltek meg, holott ő pusztán azt a tényt próbálta leszögezni, hogy függetlenül az üzlet tartalmától vagy természetétől, a lapkiadás akkorra már kétségbevonhatatlanul üzleti tevékenységgé vált.

Az általános felhördülést kiváltó beszélgetés pedig nem mellékesen Jonesnak azzal a mondatával folytatódott, hogy „kétlem, hogy valaha is szakma lett volna, vagy egyáltalán lehetne." E gondolatmenet is jól tükrözi a már akkor jelenlévő, és azóta is élő feszültség természetét az újságírás professzionális jellegének meghatározásával kapcsolatban. A belső hierarchia, a szakmai szövetségek és később az egyetemi képzések kiépülésével együtt az újságírás, változó mértékben ugyan, de mégis mindvégig egy átlagos szakmánál nehezebben meghatározható, illékony határokkal rendelkező professzió, avagy kvázi szakma maradt. Sohasem vált lehetségessé világos határokat húzni az újságírók és nem-újságírók között, sem pedig a profi és az amatőr újságírói tevékenységek kizárólagos lényegét definiálni, mindemellett az újságírás nem épített ki tudás- vagy képzésmonopóliumot sem, hiszen a szükséges készségek bárhol elsajátíthatóak, és szakirányú végzettség sem feltétlenül szükséges ahhoz, hogy valaki a pályára lépjen.

Izgalmas módon viszont, mint arra *Lewis* rámutat, a szakmák egyik kiemelten fontos jellemzője mindvégig nagyon is jelen volt és van az újságírásban. Ez pedig művelőinek a szakmával való azonosulása, a szakmai tevékenységgel kapcsolatos elhivatottsága, önreflexiója, illetve a szakmai standardok és értékek folyamatos, aktív megvitatása. Az erős önértelmezési igényt szerkezeti szempontból fogalmazza meg *Henrik Örnebring,* aki az újságírás szakmai közbeszédének újragondolását *Evetts* kétkomponensű modellje alapján javasolja.

Az újságírás eszerint legalább két, egymással vetélkedő típust foglal magában, az úgynevezett „szervezeti" és „hivatásközpontú" szakmaiságot. Evetts megfogalmazásában:

> „A szervezeti professzionalizmus az ellenőrzés diskurzusának az a formája, melyet a menedzserek használnak egyre inkább a munkaszervezetekben. Magában foglalja a döntéshozás racionális jogi formáit, a tekintély hierarchikus struktúráit, a munkafolyamatok standardizációját, célkitűzéseket, teljesítményértékelést, és szakmai képzésekre és képesítésekre támaszkodik. Ezzel szemben a hivatásalapú professzionalizmus a hagyományosabb, archaikusabb forma. Ez magában foglalja a maguk a szakmai csoportok által kialakított diskurzusokat, amelyek az összetett helyzetekben saját hatáskörben meghozott döntésekről, kollegiális kapcsolatokról és tekintélyről, bizalmi alapú munkáról szólnak. Ezt a rendszert a szakmabeliek működtetik és ellenőrzik, és közös gyakorlatra, tanulásra és képzésre, erős szocializációs folyamatra, munkakultúrára és hivatástudatra, identitásra, etikai kódexekre épül, amelyeket a szakmai szervezetek és intézmények figyelnek és ellenőriznek."

Amíg a szervezeti professzionalizmus jellemzően erős hierarchikus struktúrákra és standardizált munkafolyamatokra épül, addig a hivatásközpontú professzionalizmusban a kollegialitás, a kooperáció és a közös értékek mellett való elköteleződés a domináns. A médiavállalatok által fenntartott szerkesztőségekben pedig gyakran megfigyelhető e két szervezeti struktúra, felfogás és professzionalizmus együttélése: amíg az üzleti oldal jellemzően a szervezeti, addig a tartalmi oldal a hivatásközpontú felfogás szerint épül fel. Örnebring értelmezésében az újságírás üzleti és tartalmi ágának – azaz a menedzsmentnek és az újságíróknak – folyamatos harca a két eltérő szakmai attitűd együttes jelenlétét feltételező modellben világosan tükröződik.

Ez az újságírók szűkebb csoportjában is fennálló kettősség a mindennapi gyakorlatban természetesen nem ősi, feloldhatatlan ellentétként, hanem a szakma folyamatos újratárgyalásaként, a célok, szándékok és értékek egyeztetéseként nyilvánul meg. A jó és a rossz újságíró, valamint az újságíró és nem-újságíró értelmezései körül zajló értékalapú demarkációs harcok különleges intenzitása tehát nemcsak a szakma és a praxis nehezen meghatározható természetével, és a jelenlegi technológiai átmenettel, hanem az újságírás sajátos szakmai szerkezetéből fakadó értékközpontúságával és (legalább) kettős természetének folyamatos újratárgyalási igényével is összefügg.

Kemény és puha szakmai értékek

Az újságírói értékek konstrukciója elválaszthatatlanul összefonódik az újságírás intézményi szerkezetének kialakulásával és az újságírás szakmai hálózatának megalkotásával a mindennapi gyakorlatban. A szakma rutinjaiban, határmunkálataiban és legitimációs tevékenységében az újságírói értékek adják a fő vonatkoztatási pontot. Az értékek szolgáltatják a vezérfonalat a tartalom vagy a munka minőségének megítélésében, ezeket oktatják az egyetemi képzések és népszerűsítik a díjak kuratóriumai, ezeknek az értékeknek a hangsúlyozásával érvelnek a politikusok irodáiban az újságíróknak kedvező jogszabályokért küzdő lobbisták, és ezeket az értékeket felügyelik a civil és kormányközi szervezetek sajtó- és médiaszabadságért felelős ügynökségei, mint például az ENSZ, EBESZ, az EB egyes szervei vagy a Freedom House.

Mindenhol való jelenlétük ellenére az újságírás értékei a szakmához hasonlóan széttartó természetűek, így feltárásukban szintén nem az abszolút definíció, hanem a közösségi

rekonstrukció lehet az eredményesebb. Miről is beszélnek az újságírók, amikor értékekre hivatkoznak? Az újságírás angolszász fősodrában jelenleg alapvetőnek és globálisnak tartott értékekként a legtöbbször a következő fogalmak merülnek fel: alaposság, objektivitás (vagy más néven: pártatlanság, elfogulatlanság), kiegyensúlyozottság, valamint a tények és a vélemények világos elkülönítése. Ezek az alapértékek vagy alapelvek először a 19. század vége felé kezdtek formát ölteni: az első újságíróetikai kódex az 1860-as években jelent meg az Egyesült Államokban, amelyben egyébként még nem szerepelt maga az „etika" szó, amely az újságírással összefüggésben csak 1889-ben kerül elő. Később már számos formában és kontextusban megjelentek ezek az elvek az újságíró-szövetségek, szervezetek, önszabályozó testületek és szerkesztőségek etikai útmutatóiban. Ezek a „kemény" normatív alapelvek alkotják az *újságírói etika* alapjait.

Az újságírói etika mellett alapvető szerepe van az alapvető szakmai készségek és értékek, azaz az *újságírói szakértelem* megítélésének. Ezeknek a készségeknek egy részét íratlan szabályok határozzák meg, nagy részük viszont évtizedek óta az újságíró-tankönyvek alapját képezi. Ilyen, alapvető készségek a szerkesztői és írói gyakorlat, a fő újságírói műfajok alapos ismerete, de olyanok is, mint a hírek, események fontosságának felismerése, vagy az interjúalanyok szóra bírásának készsége.

A mindennapi gyakorlatban élő újságírói értékek összessége azonban nem korlátozódik az etika vagy a szakmaiság körére. A számos helyen leírt „kemény" alapelvek mellett számos olyan „puha" újságírói tulajdonság, képesség, készség, erény van jelen az értékek rendszerében, melyek hasonlóan fontosak, mint az etikai vagy szakmai alapelvek, de jellemzően íratlan egyezmények és a praxis mindennapjai során alakulnak ki. Ezek a szakmai készségek leginkább az újságíró motivációs rendszerére, hozzáállására vonatkoznak, és az *újságírói attitűdöt* vagy *normát* jellemzik.

Ahhoz, hogy valakit jó újságírónak tartsanak szakmai körökben, nem elég etikusnak lennie. Szeretnie kell a munkáját, és nemcsak munkájának, hanem hivatásának is kell tekintenie azt. Nem pusztán dolgoznia kell, hanem keményen dolgoznia, kitartónak lennie, nemcsak végrehajtani az utasításokat, hanem kreatív módon, tudatosan továbbgondolni a munka jelentőségét az újságírás értékeivel összhangban.

Az etika és az attitűd, a „kemény" standardok és a „puha" szabályok, az írott és az íratlan, a kimondott és a kimondatlan szakmai értékek rendszerének viszonya természetesen folyamatosan változik: egyes puha szabályok idővel megjelenhetnek az etikai kódexekben, mások pedig kikophatnak a használatból. A részben átfedő kategóriák viszonya azt sem feltételezi, hogy a kemény szabályokhoz való alkalmazkodás minden esetben fontosabb volna, mint a puha szabályok betartása, sőt, sokszor a rossz attitűd legalább olyan súlyos következményekkel járhat a szakmai megítélésre, mint az etikai, szakmai elvek ellen való vétség.

Ezek az értékrendszerek, valamint az ezeket alátámasztani hivatott normatív elvek és motivációk sajátos kombinációja által meghatározott gondolati kör összefoglaló néven az *újságírás ideológiája*ként vagy *étosza*ként jelenik meg a szakmai közbeszédben és az újságírásról szóló akadémiai tanulmányokban. Ez az a tágabb normatív gondolati rendszer, amely az újságírói praxis és az újságírók, valamint az újságírás alapértékeinek társadalomban betöltött szerepét fogalmazza meg és jelöli ki egyben. A szakma jelenleg domináns angolszász ideológiája szerint az újságírás és a média a kemény és a puha értékek követése által betöltött, tájékoztató funkciójának és az őrkutya-szerepének a gyakorlásával a társadalmi nyilvánosság koordinálója, a közügyek megvitatásának biztosításával, mint (a szintén vitatott jelentésű és eredetű, de mára bevetté vált kifejezéssel) „negyedik hatalmi ág", a demokratikus társadalmi berendezkedés egyik fő elősegítője és stabilizálója.

Az igazság keresése, közszolgálat vagy irodalom?

Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy ez, az újságírás ideológiájának fősodrát az utóbbi kevesebb mint száz évben meghatározó angolszász gondolatkör is egy viszonylag rövid történettel rendelkező, alapvetően a 20. században kialakult konstrukció, amely mellett térben és időben is számos más, az újságíráshoz kapcsolódó érték, ideológia, étosz létezett és létezik. Ilyen értelemben tehát nem lehet „az" újságírás egyetemes értékeiről, hanem csak egy bizonyos hagyomány jelenlegi dominanciájáról beszélni.

Még a nyugati kultúrkörön belül is világosan elkülönülnek egymástól az amerikai, a brit és a kontinentális praxisok és hagyományok, és magán a fő modellt nyújtó angolszász–amerikai hagyományon belül is hosszú időbe telt a jelenlegi fő etikai, ideológiai alapelvek vezető szerepének kialakulása. Így ma az egyik legfőbbnek tekintett újságírói értéknek, az objektivitásnak a doktrínája sem volt alapvető mindig, jelenlegi elsődlegességének kialakulására pedig több rivális magyarázat is megszületett. *Høyer-Lauk* összefoglalásában például *Mary Cronin* és *Hanno Hardt* szerint egyaránt nem maguk az újságírók, hanem az amerikai kiadók igyekeztek az újságírást a neutrális és informatív hírek szolgáltatása felé való elkötelezettségként definiálni. Érvelésük szerint a kiadók az újságírók megalapozott tényekhez és elkülönített véleményekhez való kötésével próbálták hatástalanítani az esetleges radikális törekvéseket. *Kaul* még radikálisabban marxista megfogalmazásában a szakmaiság és vele együtt a „közszolgálati" étosz kialakítása arra irányuló manőver volt, hogy a lapkiadókat elszigeteljék az osztálykonfliktusok és a sajtóval kapcsolatos általános közelégedetlenség körüli vélekedésektől. *Michael Schudson* ezzel szemben az újságírók közösségének tulajdonítja az objektivitás szerepének felértékelését, azonban

szintén a társadalmi státuszban gyökerező motivációk szerepét látja alapvetőnek, azaz az újságírók a szakma megbecsültségének növelése és pozíciójának erősítése érdekében más, tradicionálisabb professzióktól próbáltak átvenni bizonyos mintákat, és az objektivitás eszméje megfelelőnek látszott arra, hogy az újságírást felemelje a társadalmi hierarchiában.

Az újságírás üzleti modelljeinek, társadalmi kontextusának, technológiájának és egész ökoszisztémájának átalakulásával a klasszikus szakmai értékek – bár még továbbra is ezek nyújtják a mindennapi praxis fő hivatkozási pontjait – hagyományos értelmezései is egyre gyakrabban megkérdőjeleződnek az angolszász újságíráson belül:

> „A nagy fogalmak halála fontos téma volt az újságírásban 2004-ben, egyenesen a szakma közepéből kirobbanva. A Missouri School of Journalism professzora, a Des Moines Register volt szerkesztője és a Washington Post volt ombudsmanja így fogalmazott: idén vált végre eltéveszthetetlenül világossá, hogy az objektivitás mint az újságírás etikai alapköve többé nem használható. Ahogy ma használatos, az »objektivitás« könnyen manipulálhatóvá teszi a médiát az üzenetek kontrollálására törekvők számára. Merev ortodoxiát hoz létre, és kizárja a nem szigorúan konvencionális véleményeket. Ha az objektivitás, az újságírás egykori etikai alapköve végül összeomlott, akkor a mai maintstream sajtó az intellektuális válság állapotára emlékeztető tüneteket mutat."

Az objektivitás doktrínája, és tágabban az újságírói értékek eredete pontos feltárásának nehézségei nemcsak az újságírás kvázi szakmai, nehezen körülírható voltában, hanem a közösségen belül mindenkor megfigyelhető jelentős társadalmi, státusz- és osztálykülönbségekben is gyökereznek. Az újságírás modern kori kezdeteitől kezdve egészen máig párhuzamosan

éltek és élnek egymás mellett a különböző, sokszor egymásnak ellentmondani látszó újságírói karrierpályák és szerepfelfogások. Amíg a nyomtatott napilapok példányszámának és befolyásának növekedésével a vezető újságírók már a 19. század második felétől a társadalmi elithez tartozónak számítottak, a másodvonalban dolgozó szerkesztők, ismertebb újságírók pedig a középosztályhoz, addig a rosszul fizetett újságírók tömegei a munkásosztály problémáiban osztoztak, és a proletarizáció fenyegetése volt a meghatározó élményük.

Bár a kezdetben osztály-, illetve rangkülönbségként, később státusz-, illetve hierarchiakülönbségként észlelt, magyarázott és keretezett belső társadalmi különbségek maguk is folyamatosan változtak az újságírásban, a különböző szerepekben és karriermintákban jellemzően közös volt a hivatás, elhivatottság fontosságának a hangsúlyozása, illetve az aktuálisan alapvetőnek tartott újságírói értékek feletti konszenzus. A gyakran ambivalens újságírói szerepek és társadalmi státuszok együttes jelenléte és konfliktusai ellenére is kialakulhatott a központi eszme és ideológia, amely az újságírás társadalmi szerepére alapozva egyfajta közös nevezőt, értékközösséget, szakmai hálózatot hozott létre az Észak-Amerikában és Nyugat-Európában, illetve az ezekhez a területekhez közel álló, vagy erre törekvő demokratikus berendezkedésű társadalmakban.

Természetesen ennek a központinak mondható angolszász szakmai értékrendszernek a pozíciója, összetétele és tekintélye, jelentősége is változott az elmúlt bő másfél évszázadban, és az angolszász etika befolyási övezetén kívül eső területeken is a történeti változatok, elfogadottnak minősülő gyakorlatok és normák további sokasága figyelhető meg. Ahogy arra *Mancini* rámutat, a függetlenség és objektivitás angolszász alapértéke a pszeudodemokratikus vagy diktatórikus berendezkedésű országokban egyáltalán nem mérvadó. Ezekben a kulturális kontextusokban

az újságírás ideológiája az uralkodó politikai ideológia céljai alá van rendelve, nem ritkán a hatalomhoz közel álló újságírószakma konszenzusával és támogatásával. Más, akár demokratikus közegekben pedig az újságírás alapértelmezetten egy adott kulturális vagy politikai közösség értékeit hivatott képviselni.

Magyarországon ebből a szempontból szintén többszörösen kevert újságírói ideológiai mező figyelhető meg, amelyben megtalálhatóak az egykori szovjet, az angolszász, az európai kontinentális minták mentén szerveződő hagyományok is. Jelen van az objektivitáseszmény és őrkutya-szerepfelfogás, de ugyanígy széles körben elterjedt és elfogadott a pártpolitikai érdekeket vagy éppen a hatalmat támogató újságírás eszméje is. Ahogy azt Belénessy Csaba, az MTI akkori vezérigazgatója 2010. december 9-én a 168 órának adott interjújában megfogalmazta: „Egy közszolgálati médium legyen lojális a kormányhoz és tisztességes az ellenzékhez." Ennek megfelelően bizonyos médiumok, kiadók, újságírói közösségek (nyíltan vagy kevésbé nyíltan) nem a függetlenséghez, hanem éppen az elkötelezettséghez kötődő értékeknek való megfelelésben látják a hivatásuk célját és értelmét, és ennek megfelelően várják el a közönség lojalitását is.

Mindemellett jelen van egy harmadik hagyomány is, amely az újságírás színvonalának megítélésében a nyelvi megformáltság, pontosabban az úgynevezett irodalmiság értékét tartja meghatározónak: a gyakran nosztalgikus elbeszélések Mikszáth és később Kosztolányi korát, mint az újságírás ideális időszakát, aranykorát idézik fel, amikor még „igazi" írók művelték az újságírást.

Amikor tehát az újságírás szakmai hálózatai, viszonyrendszerei megalkotásának megértése a cél, akkor az átfogóbb, nagy hatású hagyományok mellett a lokális, aktuális kulturális közeget is figyelembe kell venni, hogy megérthessük a határok megalkotása és legitimálása mögötti motivációkat, jelentéseket, stratégiákat. Ahogy *Fortunati* és munkatársai fogalmaznak:

„az újságírás társadalmi megalkotása a különböző társadalmi és nemzeti kontextusoktól és szituációktól is függ", és emellett nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy mindezek az egymással folyamatosan érintkező és egymást alakító felfogások időben is változnak.

Összegzés: nem egy, hanem több újságírás

Arra a kérdésre tehát, hogy ki számít újságírónak és hol húzódnak az újságírás határai, nincsenek kész válaszok, ám magának a kérdésnek a jobb megértése az újságírószakma működése megértésének fontos részét alkotja. Az újságírás ideológiájának területenkénti és koronkénti változásai, értelmezései elválaszthatatlanul összefüggnek azzal, hogy az újságírás határmunkálataiban ki számít újságírónak, és ki nem, és kit tartanak rosszabb vagy jobb újságírónak. A szakma belső és külső határai így folyamatosan változnak, az újabb és újabb válaszok pedig próbálják rögzíteni vagy éppen normává emelni az éppen aktuális állapotokat.

Mindegyik újságírói szakmai hagyomány, érdekcsoport a maga mércéje és ideológiája szerint húzza meg a határait, és hagyja jóvá vagy érvényteleníti – vagy legalábbis másodrendűnek értékeli – az ahhoz képest nem megfelelőnek tételezett gyakorlatokat. Hogy mindezek az ítéletek, bírálatok milyen típusú határ- és csoportkonstrukcióhoz vezetnek, a vita szűkebb kontextusában dől el. A demarkációs folyamatokban alapvetően kétféle demarkációs eszközkészlet áll rendelkezésre egy szakma esetében: intézményes és retorikai eszközök. A retorikai és intézményes demarkációs stratégiák egymáshoz való viszonya, megoszlása közösségenként változó. Az ügyvédek szakmai közössége – amely alapvetően a szervezeti foglalkoztatottság szakmaszociológiai kategóriájába tartozik – például kevésbé

van rászorulva a legitimációra, mert olyan erős intézményes falakat (kamarák, minősítések, bizonyítványok, képesítések rendszerén keresztül) tudott felépíteni a szakmai lobbi, amely kívül tart minden olyan szereplőt a szakmán, aki nem rendelkezik az általuk meghatározott képesítési fokozattal. A nagyon erős intézményes falakkal rendelkező szakmákban a retorikai eszközök inkább másodlagos, kiegészítő eszközökként működhetnek, amelyek tovább erősíthetik az egyébként stabil szakma ideológiai, közösségi tudatát.

Ez a dinamika is része az újságírás mindennapjainak, amelynek elemzése és megértése nem a végső válasz kimondásához, hanem a végső válaszok nélküli közegben való eligazodásban és gyakorlati – szakmai, közpolitikai, szabályozási – kezelésében adhat segítséget.

3. FEJEZET

Ki van a szakma csúcsán?

„– Akkoriban, 1997 táján indultak a kereskedelmi tévék, és már működtek a kereskedelmi rádiók is. Ekkor hívott fel Sándor István, hogy menjek át a Danubius rádióba, csapatot építenek, szükség lenne rám is. Akkoriban a »kereskedelmi« simán szitokszónak számított a köztévében.

– *Volt lenézés?*

– Persze hogy volt. Olyan szentségtörés volt, mintha kiálltam volna a sarokra strichelni. »Eladod magad? Pénzért?« Ennek nem volt kultúrája itthon. Aki külföldön járt egyetemre, az tisztában volt a kereskedelmi média működésével, tudta, mit jelent, de a többiek nem."

Jakupcsek Gabriella az Indexnek adott interjújában

A belső határmunkálatok azok között a csoportok között zajlanak, amelyek nem vitatják a másik, rivális csoport szakmához tartozását, ellenben arról már eltérő véleménnyel vannak, hogy a szakmai kollegialitáson belüli erőviszony, hierarchikus rend hogyan néz ki. Ezek a határmunkálatok, értelmezési konfliktusok, tárgyalások szólhatnak közvetlenül a szervezeti hierarchia felépítéséről, a szimbolikus alá- és fölérendeltségi viszonyokról, de az egyes újságírók hitelességéről, tevékenységük presztízséről is.

A szervezeti, szerkesztőségi rangsorban betöltött pozíció nem feltétlenül garanciája a szakmai tekintélynek és elismerésnek, de a kollégák megítélése többnyire fontos szempont a vezető pozíciókra történő kinevezésekben. A hazai lapok egy részénél például vagy a szerkesztőség szavaz a főszerkesztők személyéről, vagy jelentős szerepet tölt be, és döntő szava van a kiválasztás folyamatában. A szerkesztőségi vagy a szerkesztőségek közötti belső hierarchiarendszerek – kinek van nagyobb tekintélye és ki számít hitelesebbnek – számos szempont szerint alakulhatnak ki. Az eddig említett írott és íratlan, kemény és puha szabályoknak való különböző mértékű megfelelés, illetve az ezt körülvevő közösségi konszenzus mértéke adják a fő kereteit a rendszeren belüli szimbolikus hierarchia kiépítésének.

A hierarchiában elfoglalt hely mindemellett korrelálhat a szakmai tapasztalattal, gyakorlattal, múlttal, életkorral és több, a publikációs platformhoz specifikusan kötődő szereppel, mely a szakmán belüli karrier állomásainak értelmezéseiben játszik közre. A karrierút értelmezésében a szakmában vagy egy adott médiumnál eltöltött időhöz rendelt megbízatások, feladatok és azok sikeresnek ítélt teljesítésének viszonya alkotja meg a sikeres vagy éppen sikertelen karrier ívének elbeszélését. A kezdeti gyakornoki bedolgozások, majd a lapnál eltöltött évek után ilyen lehet például egy nyomtatott lapnál a címlapsztori elkészítése, vagy a szerkesztőségi vélemény megírása; egy televíziós csatornán a tudósítói évek után a „szakma csúcsát" elérni, a legnézettebb húzóműsor arcává válni, vagy éppen egyenesen saját műsort kapni.

Ugyanezek a hierarchiaviszonyok nemcsak az egyes szerkesztőségeken vagy médiumokon belül, hanem azok között is létrejöhetnek: a kevésbé jelentős szerkesztőségnél induló karrier betetőzése lehet a vezető médiumnál való elhelyezkedés, illetve fordítva, a karrier elvágásaként, megbicsaklásaként jelenhet

meg a vezető médiumtól egy kevésbé elismert vállalathoz való csatlakozás. Hasonlóképp, a szimbolikus pozícióról szóló vita tárgya lehet, hogy ki dolgozik tévénél vagy napilapnál, ki a fővárosban és ki vidéken, és még számtalan további csoportképző motívum játszhat szerepet a szakmai hálózaton belüli tárgyalások alakulásában.

A belső határmunkálatok közegének fontos jellemzője, hogy a releváns társadalmi hálózat egyfelől túlmutat az egyénen, másfelől a körülvevő társadalmi közeghez képest autonóm szabályai és viszonyai vannak. Erre a jellegzetességre reflektál például az amerikai új institucionalizmus és *Pierre Bourdieu* mezőelmélete is. Bourdieu szemléletében az újságírás 19. századi kialakulása, intézményesülése már egy alapvető konfliktusban gyökerezett: a „szenzácionalista" bulvárújságírás és az „objektivitás" eszméjét hirdető szeriőz újságírás hagyományának párhuzamosságában. A két hagyománynak eltérő szakmai standardjai és közönségei voltak, és ennek megfelelően eltérő legitimációs kapaszkodókhoz fordultak: egyfelől a közönség igényéhez, másfelől pedig, többek között, a társadalmi közbeszéd moderálásának funkciójához. Ez a kettősség és a szakmában való konfliktusos jelenléte, illetve a legitimációs szándékok összeütközése – mint az remélem, látható lesz – mindig is jelen volt az újságírásban, jellemzően összekapcsolódva más demarkációs küzdelmekkel.

Bizonytalan időszakok, élénk viták

Mindezek a demarkációs folyamatok és hierarchiakonstrukciók nem megállás nélkül és nem állandó intenzitással zajlanak. A mindennapi határmunkálati rutint nemcsak a más közösségekkel való interakció relevanciája, hanem annak a tétje és minősége, valamint a szakmai közösség adott állapota is meghatározza.

Ez a folyamat a szakmák – *Thomas S. Kuhn* fogalmát kölcsönvéve és némileg átformálva – *normál szakaszá*ban is megszokott folyamat, mely nem feltétlenül kelt vagy fokoz feszültségeket, hanem mintegy a szakmai hálózat egyik kiegyensúlyozó funkciójaként működik, biztosítva a rendszer stabilitását. Amikor azonban bizonyos körülmények megváltoznak – legyen az a szakmai hálózaton vagy lokális szakmai közösségen belüli erőviszonyoknak vagy a szakma kulturális kontextusának az átalakulása –, és a szakma életében *instabil periódus* következik be, a határmunkálatok szerepe felerősödik. Az újságírás mint szakma (ahogy az a bevezető fejezetben már látható volt) jelenleg is ilyen instabil fázisban van.

Az instabil periódus első szakaszában az éppen szélesebb hatalmi bázissal és szilárdabb intézményi beágyazottsággal, több erőforrással rendelkező csoport megpróbálja kirekeszteni a riválisnak gondolt szakmai csoportot. A második szakaszban a szükségszerűen kevesebb erőforrással rendelkező csoportok igyekeznek megalapozni pozícióikat, illetve ellentámadásba lendülni, folytatódik a szakma eltérő – vagy eltérőként beállított – értelmezései mentén megkonstruált konfliktus. A harmadik periódusban a folyamat visszafelé mutat a stabil szakasz felé, és egyfajta konszolidáció során a demarkációs küzdelmek vagy valamelyik érdekcsoport eltűnésével, vagy pedig az erőviszonyok kiegyensúlyozódásával zárul le (lásd a *Függelék*ben található *1. táblázat*ot).

Szeriőz vs. bulvár, közszolgálati vs. kereskedelmi?

Star és *Griesemer* a *határtárgy* fogalmát olyan megfogható vagy akár elvont dolgok jelölésére használja, amelyek eltérő jelentésekkel bírnak különböző közösségek számára, de nem annyira eltérőekkel, hogy ne lenne lehetséges a közösségek

közötti fordítás, kommunikációs átjárás a tárgyak természetéről folyó egyeztetésben. A tudományos határmunkálatok területén a határtárgy leggyakrabban olyan objektumként kerül elő, amelyre a tudósok figyelme, tevékenysége irányul: ilyen lehet például a kutya az állati viselkedést kutató, de eltérő modellekben gondolkodók csoportjai felől szemlélve.

Ennél a felfogásnál valamivel tágabb értelemben használom a következőkben a határtárgy fogalmát az újságírás határmunkálatainak elemzésénél. A határtárgyak eszerint nem feltétlenül csak olyan dolgok, amelyekre az újságírók figyelme irányul, vagy amelyekkel foglalkoznak (például: cikkek, lapok, szerkesztőségek), hanem mindazok a társas, kulturális vagy technológiai alakzatok, amelyek az összes érintett érdekcsoport látókörében jelen vannak, de a csoportok mást gondolnak azok szerepéről, jelentőségéről, működéséről, esetleg értékeiről. Az eltérő értelmezések körül így potenciálisan kialakulhat a kommunikatív konfliktus, és a határtárgyak a belső vagy külső határmunkálatok hivatkozási rendszereivé válhatnak.

Ilyen határtárgyak lehetnek például demográfiai csoportok, amelyek körül a „fiatal" és az „öreg" újságírók generációihoz kapcsolt értékek konfliktusai zajlanak. Vagy lehetnek földrajzi területek, melyek köré például a „vidéki" és a „fővárosi" szakmabeliek partikuláris hierarchiája épül, vagy éppen a „bulvár" és a „szeriőz" hagyományai, de a politikai kötődés eltérő értelmezései is. Vagy lehetnek üzleti modellek, a „közszolgálati" és a „kereskedelmi" fogalmainak párhuzamos interpretációi. És ebbe a sorba tartozik a használt technológia is mint határtárgy, amely az újságírás 21. századi transzformációjában különösen fontos szerepet játszik.

Az egyes határtárgyakhoz kapcsolódó határmunkálat mintázatai hasonlóan szerveződnek. Az újságírás demokratizáló értéke és őrkutya-szerepe körül szerveződő ideológia felől a politikailag

elkötelezett tartalmak etikátlanok, elfogultak, azaz másodrendűek, így az ezeket előállítók másodrendű újságírók, míg egyes alternatív értékrendszerek, melyek például az újságírás irodalmi jellegét tartják a legfontosabbnak, a kimunkálatlan szövegeket tartják szakmailag elfogadhatatlannak, íróikat pedig rossz újságíróknak. A szeriőz újságoknak dolgozó, nyomozó munkát végző újságírók gyakran bírálják a nagyobb közönséget vonzó, bulvártartalmakat előállító médiatermékeket, többek között a szakma kommercializációjával, a közönség kritikátlan kiszolgálásával vagy éppen erkölcsi züllesztéssel, esetleg egyszerre mindegyikkel vádolva a tabloid médiát és a bulvárújságírókat. Diana hercegnő halálakor például a hírújságírók mindent megtettek, hogy elkülönítsék magukat a szabadúszó paparazziktól és bulvárújságíróktól. Gyakori jelenség, hogy egyes hírmédiumok elítélően tudósítanak olyan esetekben, amikor a média „eláraszt" egy aktuálisan érdekes helyet, ezzel megnehezítve az ott élők életét. E gyakorlat elítélésének meglehetősen paradox vonása, hogy természetesen maguk az ítélkezők is részei a rendszernek.

Generációs, műfaji és technológiai konfliktusok

Természetesen a határtárgyak nem feltétlenül kizárólagos módon szerepelnek a határmunkálatokban, hanem az egy adott határtárgy körüli konfliktusok összefüggenek és átfedésbe kerülnek más határtárgyak körül akár már korábban megkezdett vitákkal. Az 1930-as évek Magyarországán például egy újságíró az általa az újságírás egyik alapvető normatív szervezőelvének tartott irodalmiság igényének vélt eltűnése, illetve átalakulása miatt panaszkodik, egy olyan nosztalgikus narratívában, melyben egyszerre jelennek meg a generációs, a műfaji és a technológiai határtárgyak körüli konfliktusok:

„Nézem ezeket a mai fiatal kollegákat. Szeretettel nézem őket, de nem értem az észjárásukat. Az én időmben, huszonöt-harminc évvel ezelőtt, az ment ujságírónak, akiben mozgott valami, ha nem írói tehetség, legalább, ahogy Mikszáth mondta, irodalmi giliszta… Minekünk célunk volt. Írók, költők, színdarabírók akartunk lenni. Éjjelenként a New-Yorkban a legszenvedélyesebb irodalmi viták folytak. A parlamenti tudósító meg akarta reformálni a regényt. A rendőri riporter új verseket akart Ady mellett. A sportrovatvezető azért harcolt, hogy a lap ne közöljön többet tippeket a lóversenyre, s ő maga az operettet akarta ujrateremteni. Ezek a mai fiatalok nem írnak és nem olvasnak: diktálnak, sőt telefonon bediktálják az adatokat a gyorsírónak, s a segédszerkesztők megcsinálják belőle a tudósítást. S nem olvasnak semmit. Se ujságot, se folyóiratot, se külföldi lapot, könyvet pláne nem. Ezek futnak, öltözködnek, üzletet csinálnak s élnek. Ők valami más ésszel mennek a laphoz. (…) Felfogásuk, hogy az irodalom meghalt. (…) Mi, mellettük, őskori lényeknek tűnünk fel. Kopott és naív álmodozóknak, akik elmaradtunk a világtól, akik letörtünk, akik gyászos idealisták vagyunk."

Ebben az elbeszélésben még csak említésre sem kerül a sajtó mint a demokratikus berendezkedés őre, ennek megfelelően az objektivitás és az alaposság alapelvei sem. Az egyszerre finoman önironikus, de az előnyben részesített értékeket egyértelműen jelző leírásban az elüzletiesedés az egyik fő oka a minőségbeli romlásnak és így egy kevésbé jónak tartott (de azért továbbra is) újságírói generáció kitermelődésének, de egészen más síkon. Az elbeszélő számára – mint ahogy az még ma is él a magyarországi sajtóval kapcsolatos gondolkodásban – az újságírás, mint tevékenység egyfajta alapértelmezett elkötelezettséget kellene, hogy jelentsen a magas irodalom felé, de az újabb, „érthetetlen" generáció számára ez a szempont már teljesen érdektelenné válik, háttérbe szorul a praktikus pénzkeresést szolgáló

karrier felépítése mögött. Ennek a felfogás- és gyakorlatbéli különbségnek a konfliktusa azonban még mindig belül marad az újságírás keretein. A „fiatal kollegák", bár az elbeszélő számára fontosnak tartott értékek egész sorát negligálják, még nem lépik át a szakma határait: tevékenységük általánosságban, ha megkérdőjelezhető értékűnek is, de még újságírásnak minősül.

A nosztalgikus narratíva keretének köszönhetően ebben a sémában az egygenerációnyi idő (huszonöt-harminc év) által elválasztott „őskori lények" és „fiatal kollégák" konfliktusában az öregek személyesítik meg a régi, magasabb rendűnek gondolt értékeket, a fiatalok pedig az újabb, ebben az esetben, ha nem is direkt módon elítélendő, de mindenesetre nehezen legitimálható vagy érthető motivációkat. A mikszáthi tekintélyérvvel is megtámogatott visszaemlékezés szerint az újságírást mint tevékenységet elsősorban nem maga az újságírás jó szakmai színvonalon való gyakorlása, hanem a gyakorlat mögött rejtőző irodalmi ambíciók igazolják, legitimálják. Ironikus módon az egyes újságírói szakterületek (politikai, bűnügyi és sportújságírói) képviselőinek a munkáját éppen az értékeli fel, hogy *nem* a szakterületük, hanem valami egészen más irodalmi tevékenység iránt érdeklődnek. Az úgynevezett szakmai cél, az étosz tulajdonképpen kifelé mutat az újságírásból, mégis magasabb rendűvé teszi követőit azokkal szemben, akiknek – az elbeszélő értelmezésében – nincsen ilyen céljuk, sőt általában vett eszméjük sem.

Akárcsak a 21. századi hanyatlástörténetekben, itt is központi szerep jut az olvasásnak, mint magasabb rendű tevékenységnek. Amely mintegy elválasztja egymástól az irodalmi, komoly műveket olvasó régi generációt és a nem olvasó, és „pláne" könyvet nem olvasó, inkább szóban – „sőt", egy új kommunikációs csatornán, telefonon – kommunikáló és apró információdarabok mentén, gyorsan tájékozódó új nemzedéket,

ötvözve az új technológiákhoz mint határtárgyakhoz kapcsolt értékítéletek és a szakmai határok megalkotását.

Párhuzamos viták

A különböző újságírói értékek mentén kialakított, eltérő szakmaképek – mint például a Bourdieu által is leírt bulvár és szeriőz szegmensek konfliktusai – szorosan összefonódhatnak más határtárgyak (például a médiaplatformok vagy az üzleti modellek) vitáival úgy, hogy a szempontok egyetlen demarkációs vita keretében jelennek meg. A kérdés ezekben az esetekben az, hogyan viszonyulnak egymáshoz az egyes határtárgyak körüli legitimációs eljárások, melyik határtárgyhoz kapcsolódva milyen érvek, értékek kerülnek elő, és hogy a rendelkezésre álló szakmai értékkészletből, ideológiai keretekből mely elemeket használják a részt vevők.

Hasonló párhuzamosságot mutatott a kilencvenes évek Magyarországának kereskedelmi és közszolgálati médiája közötti presztízsharc, melyben a „szeriőz" hagyomány letéteményeseként a közmédia, a „bulvár" hagyomány folytatójaként pedig a „kereskedelmi" elektronikus média sztereotipizált reprezentációi kaptak szerepet, ahogy az a fejezet elején olvasható, Jakupcsek Gabriella televíziós újságíróval készült interjú részletéből is látható.

Bár mindezek a konfliktusok szerkezetükben folyamatosságot mutatnak, és általánosan megfigyelhetőnek bizonyulnak, de a kulturális jelentések tartalmai csak az adott kulturális közeg és időszak speciális kontextusában értelmezhetőek. Amíg a kilencvenes évek elején Magyarországán a „kereskedelmi" és a „piac" kategóriája a közszolgálati értékmegőrzéssel szemben az „eladás" pejoratív asszociációit hozta magával, addig ez a dichotómia

nem volt soha jellemző az Egyesült Államok sajtópiacára, ahol profitorientált vállalkozások állnak a legnagyobb szerióz médiatermékek mögött. Hasonlóképp, a közszolgálatiság és a kereskedelmiség szakmai jelentéstartalmai is erősen megváltoztak Magyarországon azóta, hogy a két médiatörvénnyel és a médiaháborúkkal egyre inkább a közmédia politikai pártérdekekhez csatornázottsága vált a meghatározó konfliktusponttá és a demarkációs harcok jellemző témájává.

Összegzés: külső és belső törésvonalak az újságírásban

A fejezetben arra tettem kísérletet, hogy a határmunkálatok és a határtárgy fogalmaira építve, valamint a szakmaszociológia vonatkozó felismeréseit figyelembe véve írjam le az újságírásban zajló legitimációs hierarchikus vitákat. Igyekeztem egy olyan fogalmi eszköztárat felvázolni, amelynek segítségével feltérképezhető, leírható és értelmezhető az újságírás területén zajló professzionális viták szerkezete, függetlenül attól, hogy a konfliktusok középpontjában technológiai, szakmai, etikai vagy éppen generációs ellentétek állnak. A határmunkálatok és határtárgyak rendszere lesz az egyik eszközöm és vezérfonalam a továbbiakban, az újságírás jelenlegi és korábbi legitimációs, szakmaisághoz kapcsolódó vitáinak elemzésében, amellyel igyekszem, az egyes vitákon átívelve, történetiségében reflektálni a szakma társadalmi megalkotásának folyamatára.

II. rész

A technológiától a kultúráig, és vissza

Az egyik legfontosabb határtárgy – azaz olyan jelenség, amelyről különböző érdekcsoportoknak különböző elképzeléseik vannak – az újságírás körüli vitákban a technológia. Ez egyben azt is jelenti, hogy a rész legelején feltett kérdésre (Hol vannak az újságírás határai?) sokszor látszólag nem az újságírás ideológiája, hanem a technológiához kapcsolt értékek felől érkeznek jobb vagy rosszabb válaszok. Ő nem újságíró, csak egy blogja van. Ez nem újságírás, ez csak egy Facebook-poszt. Az ilyen és ehhez hasonló megnyilatkozások kimondatlanul utalhatnak újságírói értékekre, de alapvetően a technológiával kapcsolatos értékítéletek alapján minősítenek valamit újságírásnak vagy éppen nem-újságírásnak.

Hogy jobban érthetővé is váljon, hogyan lépnek be a technológia értékei az újságírásba, érdemes bevonni egy másik szálat a történetbe. A második rész ezért a technológia és a kultúra egymást alkotó viszonyairól szól. Arról, hogy a különböző kommunikációs és médiatechnológiákhoz hogyan társítottunk érzelmeket, értékeket és sztereotípiákat. Hogyan jöttek létre különböző időkben és közegekben a technológiai jó és rossz fogalmai, miért tartottak vagy tartanak egy technológiát

hasznosnak, jótékonynak vagy kártékonynak és haszontalannak, és hogyan lehetséges, hogy ezek a jelentések időről időre akár radikálisan átalakultak?

Ahogy az újságírás értékeinél, a technológia esetében az az alapvető feltételezésem, hogy a technológiához kapcsolt értékek megszületése és formálódása alapvetően kulturális folyamat. Nem a technológiában vannak a társadalmi jelentések, hanem mi tesszük bele azokat bonyolult értelmezési folyamatok és azok megvitatása, társas érintkezéseink révén. A kulturális megalkotás folyamata ezért az egyik kulcsszó, és a negyedik fejezetben annak járok utána, mi is az erre alapozó, és a könyv egyik fő vezérfonalát adó kritikai technológiakutatás szemlélete, azaz miért és milyen kutatók, irányzatok foglalkoznak ezzel a megközelítéssel. Az ötödik fejezetben olyan eseteket elemzek a távolabbi és közelebbi múltból, amelyek megmutatják a digitális technológiát mint megváltót vagy mint végzetet keretező ideológiák két végletének, a *technopesszimizmusnak és -utópizmusnak* a lehetséges gyökereit. A hatodik fejezetben pedig az *új és régi technológiák* kulturális megalkotásának folyamatát próbálom körüljárni. Mikor és hogyan következik be az, amikor egy újnak, és ezért ijesztőnek, felforgatónak vagy éppen forradalminak gondolt technológia már régiként, és ebből fakadóan biztonságot adóként jelenik meg?

4. FEJEZET

Hogyan teremti meg a kultúra a technológiát?

Talán 1997 tele lehetett, amikor egyik gimnáziumi osztálytársnőmet egy meglepően valódinak látszó játék mobiltelefonnal leptem meg az iskolában. A nagyjából a Nokia akkori csúcsmodellje, a 6110-es formáját hűen visszaadó műanyag darab rögtön a poénok kimeríthetetlen forrásává vált. A legszórakoztatóbb játék természetesen a telefonálás imitálása volt, és persze kizárólag úgy, ahogyan a mobiltelefonálást mint tevékenységet akkor láttuk. A mobiltelefonálás olyan dolog volt, amit hangosan, hivalkodóan, fenyegető hangnemben kellett előadni, „okosba" megoldásokról, bizniszről beszélve, a telefont tartó kézhez tartozó könyököt éles szögben eltartva a testtől.

A nyelvhez, a kommunikációhoz, a testképhez, a társadalmi osztályhoz és nemhez kapcsolódó sémák markáns sztereotípiává álltak össze a kulturális jelek és jelentések hálózatában. A mobiltelefonálás nyelvét egyszerre bemutatni és kigúnyolni kívánt nyelvnek volt egy saját vonatkoztatási rendszere: sajátos hangsúlyozással, hangképzéssel és szóhasználattal („Lajoskám, figyeljél"). A nyelvtől elválaszthatatlanul jelen volt a társadalmi osztály és nem magától értetődő fontossága: a telefonáló szerepe a tanulatlannak, a fekete- vagy szürkegazdaságban működőnek,

intellektuális hiányosságait felfújt izmokkal és fenyegető fellépéssel pótolónak gondolt férfié volt – aki a nem mindig kimondott feltételezés szerint a kissé sietve, demonstratív céllal felszedett izomtömegek miatt nem tudta leengedni a karját, és kényszerült a telefon derékszögben eltartott könyökű tartására.

Az eszköz technológiájára (rádiótelefon), méretére (maroktelefon), hordozhatóságára (mobiltelefon) utaló korai köznyelvi elnevezések mellett volt egy másik, legalább annyira gyakran használt neve a mobiltelefonnak a kilencvenes évek közepén: bunkofon. A névadás jelentősége abban állt, hogy nem az eszköz, hanem a tipikusnak gondolt felhasználói kör –gyanús vállalkozók, újgazdagok – tulajdonságáról alkotott benyomást emelte be a technológia elnevezésébe, a mindennapi beszédbe.

Nincs megbízható adat, felmérés arról, hogy a magyarországi korai mobiltelefon-felhasználók többsége vajon valóban a féllegális vállalkozók köréből került-e ki. Ahogy arról sem, hogy a féllegális vállalkozók valójában mennyire feleltek meg a róluk előszeretettel terjesztett sztereotípiáknak. De mind a vállalkozókhoz, mind a mobiltelefonáláshoz kapcsolódó, akkor kialakított kulturális jelentéseket, előítéleteket máig gazdagon őrzi a kulturális emlékezet. A privatizációs hullámban és/vagy a korai kapitalizmus bizonytalan gazdasági közegében sikeresen érvényesülő, gyorsan meggazdagodó független vállalkozói életpálya egyszerre volt vágyott és gyűlölt a késő-kádári korszak kiszámíthatósága után a magukat bizonytalanságban találó embertömegek számára. Az ellentmondásos attitűdöket kiváltó vállalkozó figurájához kapcsolódó érzelmeket és előítéleteket pedig nem volt nehéz egységes sztereotípiába rendezni a nem feltétlenül általános, viszont kétségkívül legérthetőbb, leglátványosabb, a feltételezett normától leginkább eltérő viselkedési minták és tulajdonságok mentén: drága nyugati autók, kopasz fej, szoláriumozott bőr, felfújt izmok és – mobiltelefonálás.

A mobiltelefonálás mint tevékenység már önmagában megbélyegezte a kilencvenes évek közepén mobiltelefonálót. A korábban magánjellegű tevékenységnek számító intim kommunikációs aktus kivitele az utcára, vagy még kirívóbb esetekben nagyobb embertömegbe, például a tömegközlekedési eszközökre, súlyos vétség volt az addig bevett szokások, elvárások, hagyományok, az illem ellen. Nem kellett feltétlenül megfelelni a vállalkozókkal kapcsolatban kiépített sztereotípiáknak ahhoz, hogy rosszallást váltson ki a mobiltelefon nyilvános használata. De a látványosnak és könnyen azonosíthatónak tűnő társadalmi rétegnek és a telefonálásnak az együttes észlelése már kiválóan megfelelt a létező sztereotípiák igazolására, és a két tevékenység összekapcsolódásának megalapozására.

Szelektív észlelésünk, heurisztikáink velünk maradtak, de hamarosan új előítéletek, képzetek és asszociációk kezdtek el társulni a készülékhez és a használatához. Alig két évvel a műanyag telefonnal való iskolai viccelődés után, 1999-ben mutatták be a *Mátrix* című filmet, amely az akkor kurrens magyarországi értelmezéstől radikálisan eltérő mobiltelefon-reprezentációt mutatott be. A Keanu Reeves kezében varázsütésre kinyíló fekete Nokia 8110-es telefon nem bunkofon volt, hanem a jövő technológiája. Olyan eszköz, amelynek segítségével a nem is olyan távoli jövőben nemcsak a hangalapú kommunikáció alakul át forradalmian, hanem természetfelettinek ható műveletek is végrehajthatóak vele. Amikor a Mátrix-féle mobiltelefon-értelmezés belépett a magyarországi kulturális közegbe, nemcsak az eltérő időszakok, hanem az addig párhuzamosan létező helyi kulturális értelmezések jelentései is interakcióba léptek egymással: a kilencvenes évek közepének magyarországi társadalmi-technológiai előítéletei és a kilencvenes évek végének amerikai technológiai futurizmusa.

Csak pár év kellett hozzá, hogy ez a viszonyrendszer ismét radikálisan megváltozzon. A mobiltelefonálás technológiája Magyarországon döbbenetesen gyorsan elterjedt, már 2007-ben átlépte az előfizetések száma a teljes lakosság lélekszámát, az elsők között a világon. Egy ennyire elterjedt technológiánál már nemigen lehetett kivételes, jellegzetes felhasználói csoportokat még csak a sztereotípiák szintjén sem azonosítani: a mobiltelefonálás maga megszűnt társadalmilag stigmatizáló lenni, sőt, napjainkban éppen a mobiltelefonnal nem rendelkezés lehet egyfajta sajátos státusznak, állásfoglalásnak a kommunikálása, jele. A megmaradt értelmezési konfliktusok pedig leszűkültek a használat bizonyos, helyénvalónak vagy nem helyénvalónak tartott módjainak megvitatására, és az ehhez kapcsolódó előítéletek megalkotására. Például lehet-e hangosan zenét hallgatni mobilról a buszon, és kik azok, akik jellemzően ezt csinálják, és jellemzően milyen zenét hallgatnak? Milyen közegben milyen benyomást tesz, ha valaki headseten vagy fülre rögzített bluetooth-os headseten beszél, és jellemzően kik használják ezeket a technológiákat? Kik azok, akik nem kapcsolják ki a telefont a moziban, vagy megnézik a vetítés közben az üzeneteiket?

Ma már magát a szót is – mobiltelefon – egyre ritkábban használjuk, a vezetékes telefonok rohamos kipusztulásával a mobiltelefon egyszerűen telefon lett, új technológiából régi technológiává vált, ahogy beépült a már előtte is meglévő, régi társadalmi, kulturális mintázatokba.

A bennünk élő technológia

A technológiák folyamatosan változnak, és velük együtt változnak a kulturális jelentések is. De ahogy a mobiltelefon jelentéseinek rövid története is mutatja, a változásoknak

a technológia nem az egyedüli okozója, kizárólagos motorja. A kulturális hálózatok és jelentések alapvetően meghatározzák, hogy egy adott technológia milyen szerepet tölt be az életünkben, és hogy milyen lehetőségeket kap egyáltalán a gyakran „forradalmiként" vagy „végzetesként" értelmezett „hatás" kifejtésére. Bár gyakran úgy észleljük, hogy a technológia egyoldalú hatással van a kultúrára, esettanulmányok sokasága azt mutatja, hogy a folyamatot inkább egy közös rendszerként érdemes szemlélni, és az ezzel ellenkező észleletünk is a társadalom és technológia kölcsönhatásának rejtvényei közé tartozó problémák egyike. Az új technológiák, ahogy azt *Carolyn Marvin* megfogalmazta, nem idegen szereplőként avatkoznak be a kultúrába, megváltoztatva azt, hanem éppen ellenkezőleg: a már meglévő motivációinknak, társadalmi konfliktusainknak nyújtanak további terepeket, színtereket és hálózatokat.

A következő fejezetek és részben a kötet szemléleti vezérfonalát az a főleg az Egyesült Államokban elterjedt tudományközi kutatási terület adja, amely a társadalomban „újként" és „régiként" megjelenő technológiai innovációk, eljárások, eszközök társadalmi-kulturális megalkotását, kölcsönhatását vizsgálja. Milyen konfliktusokban vesz részt egy teret nyerő „új" technológia? Milyen értékek kapcsolódnak a terjedő és a kiszoruló „régi" technológiákhoz? És milyen diszkurzív, retorikai, jogi vagy társadalomtudományos értelmezésekkel járnak együtt a változások? Hogyan változnak az „új" és „régi" technológiák viszonyai, mitől, miért és hogyan kerül egy technológia az előbbi vagy az utóbbi kulturális kategóriába? Továbbá, mindezek a társadalmi alakzatok hogyan alakítják a technológiák konszolidációjának vagy éppen kihalásának forgatókönyvét, az innováció folyamatát?

A technológia kultúrájának nyomában

Hogyan értelmezhető és magyarázható meg, hogy egy olyan zenei formátum vált a legelterjedtebbé az utóbbi években, amelynél több évtizedes technológiák is jobb hangminőség közvetítésére képesek? Vagy az, hogy bár az Amerikai Egyesült Államok autópálya-hálózata néhol összeomlás-közeli állapotban van a túlterheltség miatt, mégis egyre többen szeretnék használni? Vagy az, hogy pár éve egy olyan eszköz rengette meg a személyi számítógépek piacát, amelyet a kritikusok egybehangzóan a PC-nél fejletlenebb technológiaként értékeltek? Vagy éppen az, hogy a 19. században alig használható, mindkét pedált egy oldalra helyező kerékpármodelleket fejlesztettek ki?

A fenti kérdések mind a technológiára látszanak rákérdezni, a problémák azonban részben kulturálisak – így a válaszok ideális esetben a technológia és a kultúra kölcsönhatásait fejtik fel. Az mp3 formátum nem jobb minősége, ebben az értelemben vett fejlettebb technológiai jellege, hanem részben a gyors hozzáférést és gazdaságos tárolást lehetővé tevő mivolta miatt terjedt el és vált népszerűvé. Egy olyan kulturális közeg, elvárásrendszer tette lehetővé ezt a sikert, amely a hangminőséggel szemben a tárolás és megosztás, másolás könnyebbségét preferálta. Ehhez hasonlóan, az Egyesült Államok autópálya-hálózatának túlterheltsége mögött részben az „amerikai álom" bő fél évszázados kulturális ideája áll, amely a szuburbanizációs urbanisztikai fejlesztések idealizációját elválaszthatatlanul összekötötte az autóhasználattal mint a szabadság, függetlenség és egyéni kiteljesedés jelképével. Hiába nem alkalmas már az infrastruktúra és az energiapiac a korábbi elképzelések fenntartható kivitelezésére, a kulturális ideák szűk mozgástérbe terelték a technológiai fejlesztéseket és energiapolitikai stratégiákat. Az első iPad bejelentését követően a globális technológiai sajtó meglehetős szkepticizmussal

fogadta a terméket: a kritikusok egybehangzó állításai szerint a táblagépből több olyan funkció hiányzott, amely a személyi számítógépekben már megvolt, ezért kudarcra volt ítélve. Az Apple addigi legnagyobb sikere viszont azt mutatta meg, hogy a személyi számítógépek funkciói már irrelevánsak voltak az új kulturális közegben, az először rosszabbnak gondolt technológia valójában mégis jobbnak bizonyult. A bicikli fejlődéstörténetében pedig arra találhatunk példákat – *Pinch és Bijker* klasszikus esettanulmányában bemutatva –, hogy az explicit kulturális elvárások, erkölcsi szabályok hogyan határozhatják meg egy technológia innovációs folyamatát. Így születhetett meg az a modell is, amelynek tervezői a nők akkor illendőnek vélt testtartásához igazították a kerékpár meghajtását, egy oldalra helyezve mindkét pedált, szándékaik szerint biztosítva a szemérmes tekerést.

Megfordított viszonyok

A technológia társadalmi, kulturális beágyazottságának természetére több nézőpontból is rá lehet kérdezni. Lehetséges abból az alapproblémából kiindulva, hogyan hat a technológia a kultúrára és a társadalomra; miként alakítja át például nyelvet, viselkedést, szokásokat és gondolkodást. E megközelítésnek nagyon nagy és gazdag hagyománya van a nyugati gondolat történetében: nemcsak tudományos és bölcseleti munkák sokasága, de mindennapi magyarázataink is sokszor, kimondva vagy kimondatlanul ebből a technológiai determinizmusnak nevezett hozzáállásból indulnak ki. A technológiai determinizmus szerint a technológia meghatározó – akár jó, akár rossz – hatást fejt ki a kultúrára és a társadalomra, a kulturális és társadalmi rendszer pedig valamilyen módon befogadja és feldolgozza ezeket a hatásokat.

Az utóbbi bő negyedszázadban rajzolódott ki egyre karakteresebben, és vált egyre jelentősebbé – főként az angolszász társadalomtudományos világban – az a személet, amely ezzel a hagyománnyal szemben a technológia kulturális meghatározottságát, illetve a kultúra és a technológia egy rendszerként való működésének vizsgálatát hangsúlyozza. Magyarul összefoglalóan és egyben kísérletképpen *kritikai technológiakutatás*nak fogom nevezni az irányzatot. Az elnevezés több szempontból is a *cultural studies Vörös Miklós*tól és *Nagy Zsolt*tól származó magyar terminusára, a *kritikai kultúrakutatás*ra reflektál. Egyfelől a kritikai, reflexív attitűd, másfelől pedig annak jelzésével, hogy a felfogáshoz sorolható kutatási, akadémiai, tudományos kutatások is viszonylag kötetlen szervezeti és hierarchikus kapcsolatokat feltételező keretek között folynak.

Ahogy azt a bevezetőben felsorolt példák is mutatják, a technológiai fejlődés, változás, innováció és siker fogalmait nehéz és sokszor félrevezető az adott kulturális közeg bevonása nélkül értelmezni. A technológia kulturális megközelítése azáltal, hogy rákérdez erre a viszonyra, a kulturális-technológiai közeg jobb megértését célozza meg. A jobb megértés pedig a gyakorlat terepén azt is jelenti, hogy nagyobb esély van társadalmilag felelős, a kulturális igényeket figyelembe vevő és azokkal számoló innovációs stratégiák, hatástanulmányok, elemzések, fejlesztési és üzleti tervek kidolgozására. Ahhoz, hogy a kritikai technológiakutatásnak melyek a fő állításai a technológia kulturális beágyazottságával kapcsolatban, és hogy milyen kérdéseket is tesz fel, érzékletes bevezetést adhat *Carolyn Marvin* 1988-as, *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century* (Amikor a régi technológiák újak voltak: Az elektronikus kommunikációról való gondolkodás a késő 19. században) című monográfiája bevezetésének egy részlete:

„…Az elektronikus média korai története kevésbé a kommunikációtechnológiai hatékonyság fejlődéséről, inkább a társas élet szervezésében központi szerepet betöltő konfliktusok megvitatásának legkülönfélébb terepeiről szól. Ki van kívül és belül, ki beszélhet és ki nem, kinek van tekintélye és ki megbízható? A kommunikációs eszközök sebességének, kapacitásának és teljesítményének változásai vajmi keveset árulnak el mindezekről a szempontokról. Leginkább a funkcionális jelentések egyfajta burkolatát adják, mely alatt a társadalmi jelentések zavartalanul alakulhatnak. A technológia eszközközpontú megközelítései szerint az új médiához kapcsolódó társadalmi folyamatok logikailag és történetileg is az eszközökkel kezdődnek, melyek a korábban néma közösségeket új társadalmi csoportokká, közönségekké formálja, és az új technológiai megoldások inspirálják az új típusú felhasználói viselkedéseket. Amikor a közönség kialakul a használati minták mentén, megkezdődik az új médium története. Az itt használt modell más szemléletet követ. A kommunikáció fókusza áthelyeződik az eszközről a drámára, melyben a már létező csoportok folyamatosan egyeztetnek, tárgyalnak a hatalomról, autoritásról, reprezentációról és tudásról, minden rendelkezésre álló eszközzel. Az új média úgy avatkozik be ezekbe a tárgyalásokba, hogy új platformokat kínál, melyeken a régi csoportok összeütközhetnek egymással."

A Marvin által eszközközpontúnak nevezett determinista optika megfordításával tehát az emberek, a viselkedés és az értékek adják a problémák megközelítésének elsődleges vonatkoztatási pontjait. A technológia a kritikai technológiakutatás felfogásában nem autonóm, önállóan fejlődő entitás vagy rendszer, hanem a társadalmi kapcsolatokkal, hagyományokkal és szokásokkal szervesen összefüggő, azoktól elválasztva nem megismerhető természetű eljárás, megoldás, gyakorlat vagy éppen eszköz.

Ebből a kölcsönös egymásrautaltságból következik az irányzat másik fontos alapállítása, a technológiai fejlődés relativitása, társadalmilag konstruált volta. A technológiák történetét nemcsak azért nem szerencsés egyenes vonalú, egyenletes fejlődésként leírni, mert a fejlettség definíciója és az azt meghatározó elvárások folyamatosan változnak, hanem azért sem, mert a fejlődés ideája maga is egy olyan történeti, kulturális konstrukció, amely a technológiák megalkotásával együtt alakult ki, született meg a nyugati gondolkodásban.

A társadalmi-technológiai rendszerre, a fejlődés relativitására és a történeti megalkotottságra való reflektálás együttesen van jelen a kritikai technológiakutatás talán legjellemzőbb vizsgálati terepén, az „új" és „régi" technológiák társadalmi megalkotásának kutatásában. A kritikai technológiakutatás a jelenkori vagy múltbeli technológiai innovációk társadalmi jelentéseinek létrehozását vizsgálja, eközben jellemzően a jelenkori „új" technológiák társadalmi befogadásában is a történeti párhuzamokat keresi. Az „új technológia" élményét egyszerre történetileg relatív, és szerkezetében bizonyos folytonosságot mutató jelenségként próbálja bemutatni. Történetileg relatívként, mert bár az adott történeti periódusok élményvilágában úgy észleljük, hogy bizonyos új technológiához kapcsolódó értékek radikálisan megváltoztatják a társadalmi rendszert, szemben a régi technológiák értékőrző hatásával, de a későbbi korszakokban szocializálódott megfigyelők már esetleg ugyanazt a technológiát fogják értékőrzőnek vélni, amely korábban a társadalmi rend megbomlásának szimbóluma volt. A folyamatosság pedig az elmúlt korok és a jelen újként pozícionált technológiáinak társadalmi megalkotásában jelenik meg, ahogy a vitatott értelmezések és konszolidációk során a technológia jelentései beépülnek a mindennapokba, és az új technológiák régivé válnak. Bár maga az „új média" terminus például a körülötte kialakult kritikai

és tudományos közbeszéddel mindössze a 20. század második felének terméke, már az ókortól kezdve megfigyelhető az újnak észlelt technológiákhoz kapcsolt értékek alakulása. Bizonyos értékek mindig társulnak a régi és az új technológiákhoz, és egy viszonylag stabil periodicitás is megfigyelhető a kommunikációs technológiák terjedésének és az attitűdök, a társadalmi érték-kapcsolások váltakozásainak mintázataiban. Ennek is köszönhető az új és régi technológiákhoz kapcsolt értékek, radikális esetekben a technológiai utópista és antiutópista vagy éppen nosztalgikus értelmezések folyamatos konfliktusa. Legyen szó akár a telekommunikációs rendszerekről, hang- és írásrögzítő technológiákról, a zene rögzítéséről, formátumokról, elektronikus kommunikációról és világításról, mozgóképről, televízióról, illetve a médiatechnológiákról általában.

Technokulturális hálózatok

Izgalmas módon a kritikai technológiakutatás szemléletének terjedése nem vonta maga után a szigorú intézményesülés folyamatát és egységes tudományági és módszertani kereteket sem: sőt, egyelőre még kizárólagos, összefoglaló elnevezése sincsen a megközelítésnek. A tudományágakon, kutatási területeken, paradigmákon, tanszékeken, folyóiratokon és szerzőkön átívelő szemlélet többek között a *technocultural studies; cultural technology studies; cultural studies of technology; social construction of technology; technology, culture and society* vagy éppen *media, culture and communication* gyűjtőnevek alatt jelenik meg, finoman kijelölve a diszciplináris határokat a kultúra-, média- és technológiakutatás, kommunikációtudomány, technológia- és tudományszociológia és -filozófia, illetve tudomány, technológia és társadalom tanulmányok (STS) halmazainak tetszőleges átfedéseiben.

Ennek a sokszínűségnek köszönhetően a megközelítés jelen lehet vagy éppen dominálhat a legkülönbözőbb tanszékeken, és a fontosabb művek témái, szerzői is széles tematikus, szakértői spektrumon mozognak. Marvin már idézett 1988-as munkája előtt egy évvel jelent meg *Wiebe Bijker, Thomas P. Hughes* és *Trevor Pinch* szerkesztésében a később meghatározónak bizonyult *The Social Construction of Technological Systems. New Directions in the Sociology and History of Technology* (A technológiai rendszerek társadalmi megalkotása. Új irányok a technológiaszociológiában és -történetben.) A kilencvenes évek folyamán a klasszikus tudománytörténeti és technológiaszociológiai esettanulmányok vonala mellett egyre inkább a legkülönfélébb kommunikációs és médiatechnológiák társadalmi megalkotásával foglalkozó művek kerültek túlsúlyba, olyanok, mint Lisa *Gitelman*nek a többek között a hang- és írásrögzítő technológiákról szóló *Scripts, Grooves and Writing Machines* (Iratok, barázdák és írógépek). A kétezres és kétezertízes évek folyamán a fontosabb művek továbbra is főként ezeket a területeket járják be; *Jonathan Sterne* újabb munkája, az *MP3: The Meaning of a Format* (MP3: Egy formátum jelentése) azt mutatja meg, hogy a nagyon újnak tűnő digitális formátum elterjedéséhez is egy évszázad kulturális változásai vezettek. Az új média és régi média konstruált természetét mutatta be a távíróhoz, telefonhoz és ma már nem ismert, „halott" technológiákhoz kapcsolódó esettanulmányokon keresztül a *New Media 1740–1915* (Új média 1740–1915), *Nancy Baym* legutóbbi monográfiája, a *Personal Connections in the Digital Age* (Személyes kapcsolatok a digitális korban) pedig a változó digitális technológiai ökoszisztéma mellett kontinuitást jelentő társadalmi mintázatok és a technológiáról szóló közbeszéd interakciójára fókuszál.

A kritikai technológiakutatás legkülönbözőbb manifesztációinak helyet adó számtalan intézet, tanszék és oktatási program

közül néhány intézmény különösen markánsan képviseli az irányzatot. Ilyen például a New York-i Egyetem, ahol két tanszék is, a Technology, Culture and Society és a Media, Culture and Communication is jelentős műhelyként üzemel – előbbi inkább az STS, utóbbi inkább a kultúrakutatás felől közelítve –, vagy a Massatchusetts Institute of Technology (MIT), ahol az STS tanszék mellett a Media Lab és több más program is helyet ad hasonló kutatásoknak. Az Egyesült Államokban fontos központ még a Cornell Egyetem STS tanszéke – ahol Trevor Pinch is oktat –, Európában pedig a Bijker vezetésével működő Department of Social Science and Technology a Maastrichti Egyetemen.

A megközelítést felkaroló kiadók közül a legtöbb címet az MIT Press (főleg a *Social Studies of Science and Technology* és az *Inside Technology* sorozatokban), a Duke University Press (a *Sign Storage Transmission* sorozatban) és például a Polity Press (*Digital Media and Society* sorozat) adja ki, az e szellemben fogant tanulmányoknak pedig többek között a *Media, Culture & Society, New Media & Society, Social Studies of Science, Science as Culture, Technology and Culture, Technoculture* folyóiratok adnak helyet.

Új eszmék, régi eszmék

Ahogy az általa vizsgált technológiák, úgy a kritikai technológiakutatás szemléletének kialakulása is beágyazódik a megelőző kulturális, akadémiai, eszmei hagyományokba; formálódását több kutatási irány, tudományág, paradigma befolyásolta, inspirálta az elmúlt évtizedekben. Ezek közül most három intellektuális hatást emelnék ki: a társas konstruktivizmust, a tudománytörténet és -filozófia STS-sel összefonódó második hullámát és a kritikai kultúrakutatást.

A társadalmi konstruktivizmus, illetve a társadalmi valóság megalkotottságát hangsúlyozó, *Berger* és *Luckmann* nevéhez fűződő fenomenológiai interpretáció azt mondta ki határozottan, hogy az objektív valóságként észlelt társadalmi valóság szociálisan konstruált tér, amelyben az egyes társadalmi csoportok pozíciói határozzák meg, hogy a valóság mely interpretációi válnak uralkodóvá, így a mindennapi életünk részévé. Berger és Luckmann a társadalmi szervezeteket hívja az „értelmi világ támasztékainak", azaz olyan normatív koordináta-rendszereknek, melyekhez képest a társadalmi világ, így benne a határok és közösségek értelmezhetővé válhatnak. Ebben a relációban pedig világos, hogy a hatalmi csoportok és hierarchiák vizsgálatával lehet közelebb jutni a társadalmi valóság jobb megértéséhez is, tekintve, hogy a hatalom legitimációs és delegitimációs stratégiái határozzák meg az adott kulturális közeg valóságát, így a technológiai eszközök és innovációk megalkotását is.

Az, hogy a társas konstruktivizmus (és az egyéb, itt nem részletezett konstruktivizmusok) hatása megtalálta az útját az STS felé, szinte magától értetődő annak a fényében, hogy a fenomenológiai konstruktivizmussal részben párhuzamosan, azt talán meg is előzve, de más forrásokból kiindulva és más módszerekkel dolgozva a tudományfilozófia, -szociológia és -történet több irányzata is hasonló következtetésekig jutott el, részben ezáltal elindítva az STS heterogén akadémiai hullámát. *Collins* és *Evans* értelmezésében a tudományfilozófia és -történet belső átalakulása a tudással és a tudománnyal kapcsolatos fő kérdés megváltozásával foglalható össze. Amíg a nagyjából az ötvenes évekig virágkorát élő „első hullámban" a tudományos tudás és igazság pontos meghatározása és a tudomány elkülönítése a nem-tudománytól volt a fő célkitűzés, addig a hetvenes évektől kibontakozó „második hullámban" a tudományos tudás és igazság társadalmi beágyazottságának és megalkotásának vizsgálata

került előtérbe. A történeti megközelítésektől a tudásszociológián át az ismeretelméletig, összekapcsolódva az eközben már a technológia és tudomány társadalmi beágyazottságából kiinduló STS konstruktivista felfogásaival, többek között a Technológia társadalmi megalkotásával (SCOT), az Empirikus relativizmus programjával (EPOR), illetve a latouri cselekvőhálózat-elmélettel.

A már a 20. század eleji antropológiában megjelenő (majd szinte az összes társadalomtudományban és a tudományfilozófiában is elterjedő), a konstruktivizmus mondhatni elengedhetetlen eszmei kiegészítőjeként létező relativizmus eszméje leginkább a kritikai kultúrakutatás hagyományán átszűrve érvényesült a kritikai technológiakutatásban. A többek között a régi, ma már nem ismert kommunikációs és médiatechnológiák korabeli kultúrtörténetét vizsgáló médiaarcheológiát, komparatív médiatörténetet is magába foglaló kultúrakutatói hagyománytól örökölt attitűd a kritikai technológiakutatás témaválasztásaiban és módszertanában is megjelenik. Egyfelől azáltal, hogy nem a technológiák utólagos sikere, úgynevezett feltalálóik rangja vagy elismertsége, hanem a technológiát övező társadalmi folyamat relevanciája adja a fő szempontot a kiválasztáshoz és feldolgozáshoz. Másfelől pedig azáltal, hogy a fókusz sem a kultusz és a kánon által preferált személyeken vagy termékeken van, hanem éppen ellenkezőleg, azon a kulturális és technológiai folyamaton, amely létrehozza ezeket az alakzatokat.

Összegzés: a technológia mint a kultúra része

A kritikai technológiakutatás a determinizmussal és az eszköz-, illetve kultuszközpontú hagyományokkal szembehelyezkedve a technológia kulturális meghatározottságát, továbbá a kultúra és a technológia egy rendszerként való működésének vizsgálatát hangsúlyozza. A tudományágakon, kutatási területeken, paradigmákon, tanszékeken, folyóiratokon és szerzőkön átívelő szemlélet főként a társas konstruktivizmus, az STS második hulláma és a kritikai kultúrakutatás relativizmusa módszertanaiból és megközelítéseiből merített. A technológia a kritikai technológiakutatás felfogásában nem autonóm módon fejlődő entitás vagy rendszer, hanem a társadalmi kapcsolatokkal, hagyományokkal és szokásokkal szervesen összefüggő, változó, azoktól elválasztva nem megismerhető jelenség.

5. FEJEZET

Technopesszimisták és digitális utópisták

„»Dave, halványul a tudatom«, mondja HAL kétségbeesetten. »Érzem, érzem.« Én is érzem. Az utóbbi években az a kényelmetlen érzésem van, hogy valaki vagy valami babrál az agyammal, újrahálózva a neurális áramköröket, újraprogramozva a memóriám. A tudatom, amennyire meg tudom ítélni, nem halványult el, de változik. Nem úgy gondolkodom, ahogy régen gondolkodtam. A legerősebben akkor érzem ezt, amikor olvasok. Elmerülni egy könyvben vagy egy hosszú cikkben régen könnyű volt. Régen beletemetkeztem az elbeszélésbe vagy a gondolatmenetbe, és órákat töltöttem a szövegek tanulmányozásával. Ez ma már nagyon ritkán fordul elő. Ma a koncentrációm két vagy három oldal után halványulni kezd. Türelmetlenné válok, elvesztem a fonalat, más tennivaló után nézek. Úgy érzem, mintha újra vissza kéne húznom csökönyös agyamat a szöveghez. A mély olvasás, ami valaha természetes volt számomra, mára küzdelemmé vált. Azt hiszem, tudom, mi történik. (…) Az agyam úgy akarja befogadni az információt, ahogy a net közvetíti: apró információdarabok gyors áramlatának formájában. Egykoron a szavak tengerének búvára voltam. Ma úgy suhanok el a felszínen, mint egy vízisíelő."

Nicholas Carr rendkívül népszerű és nagy hatású, az amerikai *Atlantic* magazinban megjelent esszéjében („Elhülyít minket a Google?") fogalmazta meg a fenti módon, hogyan éli meg az internet tudattorzító hatását, és hogy szerinte ez a személyes élmény hogyan igazolja azt az általános trendet, miszerint az internet alapvetően káros hatással van a gondolkodásunkra és az intelligenciánkra. Gondolatmenete olyan vonzónak bizonyult, hogy két évvel később könyvvé bővítve is megjelent, és a szerző azóta is idejének jelentős részét az internet és a közösségi média veszélyeinek hirdetésével tölti. Az, hogy Carr személyes élményekre alapozó, introspektív gondolatmenete és az új technológiai ökoszisztémát fenyegetésként értelmező véleménye ilyen pozitív visszhangra lelt a nagyközönségben, nem véletlen.

A lelkes fogadtatás hátterében egyrészt egy több évszázados, a modern társadalomtudományok megszületésével kialakult feszültség áll, amely önmagában nem is feltétlenül kapcsolódik a technológiához. Amióta a modern társadalomtudomány rendszere a világ megismerésének érvényes eszközeként pozícionálja magát, a társadalomtudományos kutatás változó módszertanok és elvek mentén kialakított társadalomképe folyamatosan konfliktusban áll a közvélemény egyéni élményeket összesítő, a személyes perspektívákból kiinduló általánosításaival. Az empíriának, illetve a személyes érzeteknek e disszonanciája a leglátványosabban talán a bűnözési statisztikák számai és a bűnözés mértékének és jellegének lakossági megítélése között mutatható ki. A lakosok személyes élményekből kiinduló értelmezései (mennyire veszélyes a környék és kik a jellemző bűnelkövetők) gyakran szembemennek az úgynevezett tényadatokkal, mégis gyakran ezek az értelmezések töltenek be aktívabb szerepet a társadalmi vitákban és cselekvésben.

Másrészt Carr szubjektív élményeinek és félelmeinek igenlő fogadtatása a globális közvéleményben egy még ősibb, évezre-

dekre visszanyúló feszültségre vezethető vissza: az új kommunikációs és médiatechnológiák eltérő társadalmi jelentéseinek harcához, azaz a hozzájuk kapcsolt értékek folyamatos konfliktusaihoz. Az írás megjelenésétől egészen a közösségi média elterjedéséig megfigyelhető a negatív vagy pozitív értékek társítása a technológiákhoz. Az aktuálisan újként észlelt technológiák megjelentek már a tudatot felszabadító, a régi technológia által korlátok közé szorított világot kitágító, felszabadító eszközként, valamint az emberiséget szellemi nyomorba és elszigeteltségbe taszító, a tudást és a nyelvet romboló erőként egyaránt.

Bár az már első olvasatra is egyértelmű és világos, hogy Carr az utóbbi, azaz a technopesszimista vizionáriusok csoportjába tartozik, az már kevésbé magától értetődő, hogy a technopesszimista és -optimista táborok egyaránt alapvetően azonos alapállásból szemlélik a technológiának a társadalomban betöltött szerepét. Mind úgy látják, hogy a technológia egyfajta külső erőként hat a társadalomra és kultúrára: a társadalmi rendszer – egészen az egyéni beállítódásoktól a kollektív cselekvésekig és kultúráig – formálható, alakítható és reagáló közeg, míg a technológia az ezektől független hatóerő, befolyásoló tényező.

Ez, az összefoglalóan technológiai determinizmusnak nevezhető attitűd amellett, hogy a technológiát elkülöníti a társadalomtól, az előbbi lényegét a tárgyi megvalósulásban látja. A technológiát a tárgyakkal azonosító eszközközpontú szemlélet a technológiai innovációk folyamatának leginkább látható, megragadható vonatkozását emeli ki. Azt a megtestesült terméket, amely a kommunikációban például akár egy telefonmodell, a médiában a televízió, az internetes technológiában pedig egy szoftver is lehet. Az eszközközpontúság és a technológiai determinizmus eszméi lényegileg meghatározzák azt is, hogy ebben a felfogásban mit lehet „új" technológiaként szemlélni az innovációk folyamatosságában. Új technológia az, amely

a technológia belső szabályrendszere, egyenes vonalú egyenletes fejlődési értelmezése szerint „jobb", mint a „régi" technológia, attól világosan elkülöníthető és egyben meg is haladja azt, és így hatást vált ki a társadalomra.

A technológiai determinizmus és eszközközpontúság alapjairól építkező pesszimizmus és optimizmus szemléleteiben mindezek a felfogások, értelmezések és jelentések adottak. De ha maguknak az értelmezéseknek, jelentéseknek, értékeknek az eredete, a társadalomban betöltött szerepük kialakulása a kérdés, akkor éppen ezeket az alapfeltevéseket megkérdőjelezve, azoktól eltávolodva lehet érdemes megközelíteni a problémát. Ebből a szemszögből – a kritikai technológiakutatás felől – a technológia nem pusztán tárgy, eszköz, hanem folyamat, a felhasználó és a kultúra kölcsönhatása, amely nem különíthető el a társadalmi beágyazottságtól, és éppen ezért az értékei sem adottak. Azt, hogy a technológia értékdimenziója nem adott, éppen az mutatja, hogy azonos technológiákhoz koronként, érdekcsoportonként és kultúránként eltérő jelentések és értékek társulnak. A kérdés hangsúlya tehát arra tolódik el, hogy hogyan jönnek létre az új és régi, jó és rossz technológia egymással konfliktusban álló fogalmai, a technopesszimizmus és -optimizmus különböző változatai. Milyen, egymással konfliktusban álló értékek, és hogyan kapcsolódnak a technológiához, hogyan alkotja meg a társadalom mindezeket az értékeket, és ezek a folyamatok hogyan vesznek részt az újdonság mint olyan létrehozásában?

A jó, a rossz és a technológia

Amikor egy adott értelmezésben értékek kapcsolódnak egy új vagy régi technológiához, azok a szélsőségesen jónak gondolt hatásoktól egészen a végletes rosszig tartó skálán mozoghatnak.

A technológiai jó és rossz két fő szemlélethalmazában azonban már jelentős eltérések vannak. A legfontosabb különbségeket többek között az egyes attitűdök történeti és társadalmi kontextusának (implicit vagy explicit) feltételezései mentén lehetséges megragadni.

Bár maga az „új média" terminus és a körülötte kialakult kritikai és tudományos közbeszéd csupán a 20. század második felének terméke, már az ókortól kezdve megfigyelhető az újnak észlelt technológiákhoz kapcsolt értékek alakulása. Maga az ellentét a legegyszerűbb formájában – hogy a technológia jó és rossz hatással lehet az emberi gondolkodás és cselekvés értékdimenziójára – már az európai eszmetörténet kezdeteinél jelen volt. A kommunikációs technológiák vonatkozásában először a szóbeliség és az írásbeliség hatalmas kulturális periódusváltásának kezdetén jelennek meg az írást mint a gondolatot elsekélyesítő, így a kultúrára, társadalomra káros technológiaként észlelő értelmezések (például Platón *Phaidrosz*ában) –, hogy a jelen korunkra az írástudás a gondolati felkészültség, tanultság általános metaforájává váljon. Hasonlóképpen, a reneszánsztól, a könyvnyomtatás elterjedésétől datálható az a hagyomány, amely gyakorlatilag ugyanezeket a vádakat hozza fel a nyomtatással szemben – míg fél évezreddel később, napjainkban a nyomtatott írás, a könyv az elmélyült tudás, a kontempláció univerzális szimbóluma a nyugati kultúrában, a sokszorosított írás technológiájának kulturális monopóliumát jelezve.

Ennek a máig élő értékpárnak a hátterében meghúzódó hozzáállás szerint egyfelől a morális, kulturális, társadalmi, esztétikai és egyéb „jó" egy lehorgonyzott, nem relatív fogalom; másfelől a technológia valamilyen módon kapcsolatba lép ezekkel a kulturális és társadalmi értékekkel. A technológia tehát önálló hatóerő, amely nem a társadalom termékeként, vagy azzal kölcsönhatásban működik, hanem azon kívül formálódik,

majd egy bizonyos ponton beavatkozik a kultúrába, negatív vagy pozitív módon alakítva azt.

Magából a technológiai determinizmusból egyébként nem feltétlenül következik a normatív felfogás, a jó vagy rossz értékeinek a technológiai hatáshoz kapcsolása: több akadémiai felfogás, köztük például a kommunikációkutatást évtizedekre meghatározó torontói iskola prominensei (*McLuhan*tól *Harold Innis*ig) szerint is a technológia alapvetően meghatározza az emberi kommunikáció folyamatait – de ebből esetükben negatív vagy pozitív értékviszonyok nem feltétlenül következnek.

Ennek az értékrendszernek egy összetettebb, szintén máig élő és ható változata nagyjából a 18. század vége felé kezdett kialakulni, abban az időszakban, amikor a társadalmi idő fogalma megszületett, és összekapcsolódott a fejlődés eszméjéről, valamint a technológia és társadalom kapcsolatáról szóló gondolkodással. A társadalmi idő két fő összetevője, a történeti tudat és a jövőről való gondolkodás kialakulásával, az első evolúcióelméletek megjelenésével körvonalazódott a társadalmi fejlődés eszméje is. Ez a fejlődéseszmény pedig a 19. század elejétől, az ipari és technológiai innovációk egyre látványosabbá válásával és a gondolkodásba való beszivárgásával (a technológiafilozófia voltaképpeni megszületésével) hozza létre a technológiai fejlődés koncepcióját.

A technológiai fejlődés optimista eszméje az idő dimenziójában látja a technológiai jó mint civilizációs hajtóerő szerepét. A technológia belső logikája itt is a tökéletesedés felé visz, amit nem torzítanak el a kultúra mintázatai – viszont maga a technológia az ember által megalkotott, az emberi „géniusz" által irányított termék és folyamat. Tehát nem determinisztikusan hat a társadalomra, hanem a társadalom eszköze a társadalmi fejlődés építésében. E fejlődésben a természet erőforrást és leküzdendő akadályt jelent. A technológia ekkor kialakuló

természetellenes és mesterséges, azaz az organikus természeti világgal már nem folyamatosságot alkotó észlelése egyelőre még nem ad okot technológiai pesszimizmusra, éppen ellenkezőleg, a haladás és a természeten való felülemelkedés egyik biztosítéka.

A civilizációépítő technooptimista szemlélet egyes feltételezéseit megtartva, másokat pedig elvetve és tagadva, az antiutópikus képzelettel párhuzamosan alakult ki a technológiai pesszimizmus új, immár a jövő dimenziója által meghatározott hulláma. A 19. századtól elterjedő, és igazán a 20. században meghatározóvá váló felfogás újdonsága abban áll, hogy a technológiákat a jövő társadalmának dimenziójában a visszafejlődés, a társadalmi rossz erejének látja. A kultúra technologizációjával a társadalom ugyan halad egy jövőbeli állapot felé, de ez az állapot szükségképpen rosszabb, értéktelenebb lesz, vagy éppen a kultúra végét jelenti. Hasonlóképpen a technológia és a természet szembenállása már nem a tökéletesedés hozadékaként, hanem éppen ellenkezőleg, a természettől vagy éppen a lényegitől, az „aurától" való eltávolodásként jelenik meg. A 20. század közepétől, a tömegpusztító fegyverek megjelenésével pedig a technológia egyszerre válik a civilizáció végzetévé, az emberi természettől elidegenedett, mesterséges világgá, vagy partikulárisabb, társadalomkritikai attitűdökben a hatalom és a kontroll eszközeivé.

Főként a 20. századtól, az első, technológiáknak tulajdonított traumáktól kezdve a technológiai pesszimizmus és optimizmus eszméinek előtérbe illetve háttérbe kerülésének váltakozása együtt mozog a technológia aktuálisan látványos, negatívnak vagy pozitívnak tűnő társadalmi alkalmazásaival. A technológiai pesszimizmusnak, antiutópizmusnak is nevezhető gondolatkör keretei között válik igazán markáns mintázattá a múlthoz kapcsolódó technológiai nosztalgia beemelése a régi és új technológiákhoz társított értékek elbeszéléseibe.

Ebben a viszonylatban alakul ki az aktuálisan régi, tehát bevett és konszolidált technológiákhoz kapcsolt pozitív attitűdök, és az ezzel szemben álló, éppen újnak minősülő technológiákhoz társított pozitív hozzáállások ma is meghatározó elbeszélése.

Hogy a 20. és a 21. században milyen fő kategóriákban mely fontosabb szerzők képviselik a technooptimista és technopesszimista attitűdöket az új technológiákkal kapcsolatban, azt a *Függelék*ben található *2. táblázat* segítségével tekintem át, középpontban a kommunikációs és médiatechnológiákkal.

A 21. századra kialakult fő társadalmi-kulturális attitűdöket, amelyek struktúrájuktól függetlenül lehetnek tehát egyfelől pozitívak (technológiai jó, optimizmus, utópiák), másfelől negatívak (technológiai rossz, pesszimizmus, antiutópiák vagy disztópiák) a függőleges tengely mentén elrendezett hatókörök segítségével csoportosítottam. Ezek a hatókörök azt mutatják, hogy az adott attitűdök, szerzők, hozzáállások szerint az emberi természetre, kultúrára és társadalomra hogyan hat pozitívan vagy éppen negatívan a technológia.

Az új technológiákat – legyen az a televízió vagy az internet – az emberi elmére károsnak tekintő hozzáállások többnyire azt hangsúlyozzák, hogy azok (a megelőző technológiákkal szemben) leegyszerűsítik, leépítik a gondolkodást, gátolják a tanulást és elsekélyesítik az elmét. A visszafejlődés metaforáinak mintázata a bonyolultabbtól az egyszerűbb, a mély felől a sekélyes, a fontos felől a lényegtelen felé mutat, az internet hatása alatt formálódó elme értékes képességei lebénulnak, elértéktelenednek. A személyes élmény és meggyőződés bár nem az egyedüli érv és bizonyító erejűnek szánt megnyilatkozás, de – ahogy a szerzők többségénél – igen fontos szerepet tölt be az álláspont legitimálásában.

Ezzel szemben a technológiák gondolkodásra gyakorolt pozitív hatását hangsúlyozó attitűdök esetében a gondolkodás egyfajta segítőeszközeként, meghosszabbításaként jelennek

meg például a digitális technológiák, amelyek az egyébként kihasználatlanul elfekvő kreatív energiákat is megmozgathatják. Ez a felfogás szorosan összefonódik a kultúrára és a társadalomra kifejtett pozitív technológiai hatásokra vonatkozó meggyőződésekkel, melyek szerint a digitális technológia összeköti az embereket, lehetőséget ad a közös alkotásra és annak nagyobb hatásfokra történő emelésére, a tudáshoz való könnyebb hozzáférésre. Mindez az emberi lényeget, az emberi mivoltot illetően pedig egyértelműen pozitív hatásokkal jár, hiszen a technológia legmélyebb intellektuális és kognitív készségeinket hosszabbítja meg és terjeszti ki.

Az, hogy ennyiféle párhuzamos értelmezés élhet meg egy technológia szerepével kapcsolatban, arra mutat rá, hogy a technológia kulturális jelentéseinek, értékdimenziójának viszonylatában egyfajta határtárgyként, határinfrastruktúraként működik: azaz több közönség, kultúra és felhasználói csoport számára elérhető, de használatának mintázata és annak jelentései már az adott csoportokon belül alakulnak ki. Konfliktushoz pedig akkor vezethetnek az eltérő értelmezések, ha azok már nem összeegyeztethetőek a többi párhuzamos felfogással. Az összeegyeztethetetlenség konfliktusa a leglátványosabban pedig éppen akkor jelenik meg, amikor az eltérő kulturális jelentések vitája egy olyan technológiához kapcsolódik, amelyet egyes csoportok újként pozícionálnak.

Az ördög drótjától az iŐrültig

2012. július 16-án az amerikai *Newsweek* magazin címlapján egy rémülten sikoltó, tenyerét a fülére tapasztó nő torzított képe volt látható, feje fölött pedig hatalmas betűkkel szedve a vezető anyag címe: „iŐrült – Pánik. Depresszió. Pszichózis.

Hogyan drótozza újra agyunkat az online kapcsolatfüggőség?" Az „őrült" szó elé odaillesztett kicsi „i" (amely angolul a nagybetűvel írandó „én" szóra referál) betű az Apple által az ezredfordulótól kezdve bevezetett eszközök márkaneveinek (iPod, iPad, iPhone) struktúrájára utal. Ez az „i" az elmúlt évek során a digitális technológia világában – hasonlóan a pár évvel korábban hódító „e-", mint elektronikus rövidítéshez – egyfajta általános képzővé vált, amely szinte bármilyen termék vagy márka neve elé odaillesztheto, és amellyel azt jelezheti az adott gyártó vagy szolgáltató, hogy az a bizonyos dolog személyre szabható, közösségi, megosztható és digitális megoldásokat kínál.

Már az első pillanatban, ahogy a címlapra nézünk, az „iŐrült" szó még az alcím elolvasása előtt világossá teszi a kapcsolatot a legújabb digitális technológiák és a patologikus mentális állapot között, maga a cikk pedig részletesen kifejti, miért is érdemes félnünk az új technológiák hatásaitól, hogyan „drótozza át az agyunkat" a számos új kommunikációs eszköz és média. A *Newsweek* cikke és a számtalan további hasonló írás mögött álló publicisztikai attitűd, melyben az új technológia, mint potenciálisan veszélyes és káros jelenik meg, nem pusztán a szerző gondolatmenetének vagy éppen a szerkesztőség döntésének a lenyomata, hanem olyan médiafogyasztói közeget is feltételez, illetve alkot meg, amely igen fogékony a vadonatúj veszélyek ilyen módon tálalt ismertetésére.

Az újnak észlelt jelenségekkel kapcsolatos félelmek és remények társas megalkotásának ez az alakzata egyáltalán nem újszerű a kommunikációs és médiatechnológiák társadalom- és kultúrtörténetében. Ez a toposz egyidős magával a médiával: a médiafogyasztók sztereotípiákat, értékeket, előítéleteket, morális tulajdonságokat és érzelmeket kapcsolnak az új és a régi kommunikációs és médiatechnológiákhoz egyaránt, legyenek azok akár hatalmas várakozások vagy éppen irracionális félelmek,

megalkotva a jó és a rossz média fogalmait, és egyben visszahatva ezzel a technológiai innovációk jövőjére.

A jó és a rossz, a régi és az új fogalmainak történeti kontinuitásából következik az új technológiák társadalmi konstrukciójának aktuális technológiától független, szerkezeti folyamatossága is. Bizonyos értékek mindig társulnak a régi és az új technológiákhoz, és egy viszonylag stabil periodicitás is megfigyelhető a kommunikációs technológiák terjedésének és az attitűdök, a társadalmi értékkapcsolások váltakozásainak mintázataiban. Az új és régi kommunikációs technológiákhoz kapcsolt értékek harcai a 19. század második felétől, az elektromosság és a médiatechnológiai innovációk összekapcsolódásával, az eszközök számának jelentős megugrásával és elterjedésével váltak meghatározóvá a nyugati társadalmak mindennapi életében. A 19. század végén és a 20. század elején terjedt el a telefon, a távíró, a fonográf, az elektromos fény és a mozgókép, melyek szerepüknek, használatuknak, hatókörüknek megfelelően alakultak át lassabban vagy gyorsabban az újból a régi technológia státuszába az érintett társadalmi csoportok szemléletében.

Diane Zimmerman Umble esettanulmánya a telefon bevezetésének korai időszakához visszanyúlva mutatja be, hogy milyen kulturális, közösségi motivációi lehetnek egyes társadalmi csoportoknak az új technológiákhoz való negatív értékek társításában. A pennsylvaniai konzervatív keresztény amish és mennonita vallásos közösségek a 19. és a 20. század fordulóján szembesültek először az elektronikus kommunikációs eszközökkel, és akkor jutott el a Bell Telefontársaság révén az Egyesült Államok eldugottabb szegleteibe, így hozzájuk is a vezetékes telefonszolgáltatás. Maguk a telefontársaságok (természetesen) és a szekuláris, illetve kevésbé tradicionalista módon vallásos farmerek „az isteni szolgáltatás" néven illették a telefont, azt hangsúlyozva, hogy milyen nagymértékben megkönnyíti a mindennapi életet.

Ezzel szemben az amish és mennonita közösségekben felcsapó vitákban a telefon által közvetített tartalmat „felületes fecsegésnek, értelmetlen beszédnek" minősítették, deklarálva, hogy tudást nem közvetíthet a médium, és a jellemző jelzők között szerepeltek „az ördög drótja" és a „bűnös hálózat" kifejezések.

A telefon mint új technológia praktikus és félelmetes reprezentációinak összecsapása a vallásos közösségek saját kulturális rendszerében nyer értelmet. Mindkét közösségben az a fajta nagyon szigorúan értelmezett hagyományközpontú életmód és napirend adta (és adja) az identitás központi elemét, amely potenciálisan akkor van a legnagyobb biztonságban, ha a csoport tagjai egyáltalán nem, vagy nagyon kontrollált módon érintkeznek azzal a világgal, amelytől értékeiben a közösség el kíván zárkózni. És fordítva: az jelenti a legnagyobb veszélyt, ha a külvilággal való érintkezés túlságosan gyakorivá vagy egyszerűen kontrollálhatatlanná válik. A telefon pedig éppen ez utóbbira adott lehetőséget: a külvilággal való valós idejű, ellenőrizhetetlen kapcsolattartásra. Mindkét közösség telefonellenes lobbijai alapvetően azért ellenezték a szolgáltatás bevezetését, mert az éppen a kizárni vágyott külső, laikus világgal való közvetlen kommunikáció lehetőségét hozta be a legszemélyesebb életterükbe, az otthonukba.

Ugyanezen okok miatt váltott ki félelmeket az első, globálisnak nevezhető kommunikációs hálózat, a távíró is. Mivel a hálózaton személyazonosítás nélkül is kapcsolatba lehetett kerülni másokkal, elterjedt nézet volt, hogy a távíróközpontokban az üzeneteket kezelő operátorok – legalábbis kommunikációs értelemben – kicsapongó életmódot folytatnak, hiszen számtalan ismeretlen személlyel léphettek kapcsolatba. A telefonnal és a távíróval kapcsolatban is újra és újra felbukkanó nézet volt, hogy az elektronikus hálózatok lehallgathatósága (az üzenetek elfogásától a csoportos telefonbeszélgetésekbe való

bekapcsolódásig) miatt a mindennapi élet veszélyesebbé, a bűnözők kénye-kedvének jobban kitetté válik, ezzel párhuzamosan pedig sokan úgy gondolták, hogy az elektronikus kommunikáció forradalmasíthatja a bűnüldözést, és biztonságosabbá teszi az életet. A távíró médiumához kapcsolt optimista elvárások között a világbéke elhozása is szerepelt, leginkább arra alapozva, hogy a korábban csak jelentős időeltolódással, de a távíró segítségével a lapokban már világszerte csaknem egy időben megjelenő, így egyszerre megélhető hírek és események, a közös élmény elmossa a kulturális ellentéteket.

A 20. század, főként a rádió és a televízió megjelenése számos további hasonló példát szolgáltatott az új kommunikációs és médiatechnológiák kulturális értékek vagy társadalmi érdekek által formált befogadásáról. A kommunikáció és média 20. századi társadalomtörténetének legfontosabb fejleménye és újdonsága, hogy az elektronikus technológiák nemcsak az információáramlásban, hanem az azt megelőzően kizárólag a nyomtatás, a sajtó által meghatározott nyilvánosságban, közbeszédben is jelentős szerepet kaptak, így az elektronikus kommunikációs és médiatechnológiákhoz kapcsolódó kulturális attitűdöknek, értékeknek a korábbiaknál átfogóbb rendszere alakult ki.

A kommunikációtól a médiáig

Több, 19. század végi elektronikus technológia elméletben és gyakorlatban is alkalmas volt a már nem pusztán „one to one", azaz „egy az egyhez", két kommunikáló fél közötti információcserére. Ilyen lehetőségek voltak például a telefonon a „sok a sokhoz" csoportos beszélgetések vagy a „egy a sokhoz" csoportba sorolható Puskás-féle telefonhírmondó. Mégis a mozi és a rádió váltak az első elektronikus, „egy a sokhoz" típusú információterjesztést,

tájékoztatást megvalósító tömegmédiumokká a 20. század elején, és így az addig e téren monopolhelyzetben lévő nyomtatott sajtó első igazi konkurenseivé.

Az elektronikus tömegmédia kialakulásával nemcsak a médiatartalmak természete és a médiafogyasztási szokások alakultak át radikálisan, hanem átrendeződött a médiatechnológiákhoz kapcsolt értékek társas konstrukciója is. A 20. század elejétől a nyugati közgondolkodás egyre kevésbé pusztán az emberi elme, viselkedés vagy a közösségek és a technológia, hanem mindezeknek a szempontoknak a társadalmi berendezkedés, közelebbről a demokratikus rendszer komplex viszonylatában betöltött szerepe mentén társított értékeket a régi és új technológiákhoz, a populáris, a közéleti és az akadémiai színtereken egyaránt. Az egyre táguló és körvonalazódó nyilvánosság tehát mind többet kezd foglalkozni magának a nyilvánosságnak a kommunikációs technológiák tükrében szemlélt értékeivel, fejlődésével, jövőképeivel.

Azzal, hogy milyen populáris és szakmai értékítéletek, elképzelések éltek a tömegmédiumok vélt jó vagy rossz társadalmi hatásaival kapcsolatban, meglepően kevés összefoglaló munka foglalkozik. Az egyik ilyen mű *Robert E. Davis* monumentális, 725 oldalas kötete (melyet egy álmos délutánon a Columbia Egyetem újságíró-iskolájának könyvtárszobájában találtam meg véletlenül), a *Response to Innovation: A Study of Popular Argument about New Mass Media* (Válasz az innovációra: Tanulmány az új tömegmédia társadalmi vitáiról), amely 1891-től 1955-ig követi végig az elektronikus médiumokat – a mozit, rádiót, televíziót – kísérő népszerű kulturális vélekedéseket, a kortárs amerikai sajtóban megjelenő írások alapján. Davis több szempont alapján osztályozta a technológiák társadalomra gyakorolt hatásairól szóló véleményeket. A vitára általánosan jellemző két fő csoportot az új tömegmédiumok elleni támadások, illetve az új médiumokat

védő, azok előnyeit hangsúlyozó vélekedések alkotják. Mindkét csoporton belül két fő hatókörben vizsgálja Davis az értékítéleteket: egyfelől olyan, általános kategóriákban, mint a szórakozás, tájékozódás, nemzeti érdek, világbéke, kultúra, erkölcs, egészség, másfelől egyes társadalmi intézmények, csoportok felől, mint például az oktatás, politika, vallás és család.

Függetlenül attól, hogy milyen hatással voltak az egyes tömegmédiumok a társadalmi berendezkedésre, vagy hogy egyáltalán hatással voltak-e a társadalomra, Davis áttekintése egyértelművé teszi, hogy a mozi, a rádió és a televízió elterjedését egyaránt élénk viták, egymásnak szögesen ellentmondó értékítéletek, radikálisan szembenálló vélemények jellemezték. A kezdetben a filmszínházakat támadók szerint a mozi az erkölcstelenség melegágya volt, amely a filmekben kínált minták által ráadásul a bűnözést is terjeszti. A filmet mint médiumot társadalmilag jónak látók pedig a széles tömegekhez eljuttatható minőségi szórakozás, az oktatásban való felhasználhatóság értékeit hangsúlyozták. A rádióval kapcsolatos értékítéletek egészen a húszas évekig – amíg a rádiós technológiák elsősorban drótnélküli távíróként, majd a távírónál összetettebb kommunikációs médiumként működtek és jelentek meg – pozitív innovációként keretezték a technológiát, és a jövőjével kapcsolatos elképzelések is mind azt hangsúlyozták, hogyan lehet az eszközzel változatos hanganyagokat és információkat a lehető leggyorsabban eljuttatni távoli pontokra, és ez hogyan funkcionálhat a társadalmat összetartó erőként. Az ezzel radikálisan ellentétes értékelések, félelmek, szorongások a húszas években kezdtek megjelenni, amikor már a rádióra egyre inkább tömegmédiumként tekintett a közvélemény.

Bár már a második világháború előtt is volt hat csatorna és mintegy tízezer készülék az Egyesült Államokban, a televízió, mint tömegmédium a világháború után, 1948-tól kezdett

tényezővé válni. A már korábban is a médium társadalmi hasznát hangsúlyozó vélemények mellett 1949-től, a televízió egyre sikeresebbé válásától lettek egyre markánsabbá azok a kritikák, melyek szerint a televízió elsilányítja a kultúrát, szétzilálja a családot, elsorvasztja a képzeletet, a jó ízlést, az emberi elmét. Ezek a fő értékítéletek változó időközönként és kulturális kontextusokban, hol hevesebben, hol mérsékeltebben, de újra és újra felmerültek a televízióval kapcsolatban. Az értékítéletek természetesen nem a monolitikus, immanens technológiákra adott, elszigetelt társadalmi válaszként voltak jelen, hanem aktívan formálták a médiumok befogadásának, használatának jövőjét: például mind a mozi, mind a rádió és a televízió esetében ezeknek a társadalmi aggályoknak, nyomásoknak az eredményeképp születtek meg az adott médiaplatformokon keresztül közvetített tartalmakat szabályozó etikai bizottságok, iparági önszabályozó testületek és médiatörvények is.

Mesterséges intelligencia vagy az intelligencia lebutítója?

Az internet társadalomra és kultúrára gyakorolt káros illetve üdvös hatásait egymásnak ütköztető vita nagyjából hetven évvel a rádióval, és negyven évvel a televízióval szemben markánsan megfogalmazott kritikák első megjelenése után, a kilencvenes években kezdett kialakulni. Mivel az internet fő sajátossága, ha úgy tetszik újdonsága abban áll, hogy egyszerre működik az összes típusú kommunikációs interakciót kiszolgáló információs hálózatként, valamint az összes tartalomtípust közvetíteni képes tömegmédiumként, bevonva és összekötve a többi médiatípust is, ezért az internethez kapcsolt értékek narratívái is időrendben az internet e két, időben némi eltéréssel tényezővé váló

funkciójához kapcsolódva jelentek meg. Először a kommunikációs hálózathoz, majd a tömegmédiumhoz kapcsolódva.

Az internet első bevett használati formájához, a kommunikációs hálózathoz (legalább) két történeti szál konvergenciája vezetett el, hiszen az internet ma ismert formájának története a személyi számítógépek már több évtizede, és az elektronikus kommunikációs hálózatok fejlesztésének egy évszázada tartó folyamatainak összekapcsolódásával kezdődhetett meg. Ez az összekapcsolódás, mint az a visszaemlékezésekből, korabeli dokumentumokból látható, egyáltalán nem volt evidens vagy régóta várt fejlemény. A számítógép jövőképei között már az ötvenes évektől előkerülnek az igaz, szobaméretű, de már otthoni használatra szánt modellek ötletei, sok egyéb, később csak részben vagy egyáltalán nem megvalósult elképzelés között, viszont egészen a hetvenes évek elejéig nem merül fel komolyan az otthoni számítógépek hálózatba kötésének koncepciója a fejlesztési távlatokról szóló előrejelzésekben, populáris és tudományos elképzelésekben. Hasonlóképpen az első, adatcsomagokat továbbító hálózatok kapcsán sem volt előtérben a személyi számítógépekkel való összekapcsolhatóság jövőképe. Amikor pedig már az internet mint kommunikációs hálózat megvalósulni látszott, és már megszülettek az ezzel a funkcióval kapcsolatos jövőképek, akkor a globális hálózat és az internet mint tömegmédia lehetőségei estek kívül a rövid és hosszú távú technológiai extrapolációk körén.

Mielőtt tehát az internet összekapcsolódott volna a személyi számítógépek tervezési koncepcióival és így mindennapi valóságával, a számítógép körül kialakult átfogó kritikai-utópisztikus technokulturális közeg határozta meg az új technológiák lehetséges hatásairól szóló véleményeket. Legalább két, nagyon eltérő előjelű, forrású és hatókörű, de sok ponton összekapcsolódó eszmerendszert érdemes elkülöníteni. A számítógép mint

a megismerés modellje, és a számítógép mint a mindennapi életet virtualizáló, az emberi viselkedést modifikáló eszköz – avagy visszanyúlva a technológia filozófiájának gyökereiig – az emberi test és tudat meghosszabbítása.

A számítógép mint az emberi elme és gondolkodás lehetséges modellje az ötvenes évek elején, a hidegháborús amerikai hadiipari és technológiai fejlesztések által meghatározott tudományos mezőben kialakuló kognitív tudomány egyik alapvető módszertani alapelvévé és metaforikus hivatkozási pontjává vált. Az európai eszmetörténetben mintegy négy évszázados hagyománnyal rendelkező karteziánus emberképnek a 20. század második felétől nagyjából az ezredfordulóig a tudományos és a közgondolkodásban is domináns elképzelése szerint az emberi agy alapvetően modellezhető, megismerhető és leírható a számítógép működési elveinek és funkcióinak az emberi megismerésre történő alkalmazásával.

Mint az emberi gondolkodás modellje, a számítógép-metafora kezdetben alapvetően optimista elbeszélésekben jelent meg a tudományos gondolkodás és a populáris kultúra berkeiben: a megismerés rövidtávú megértésének, az emberi képességek kiterjesztésének, a mesterséges intelligencia kifejlesztésének és az életminőség javításának utópisztikus elvárásaival. Ezeknek az elképzeléseknek a viszonylag rövid uralma mind a tudományos gondolkodásban, mind a közgondolkodásban idővel megingott. A megismeréstudományban a nyolcvanas évek végétől, az összefoglaló néven poszt-karteziánusnak nevezett újabb (narratív, társas, kulturális, evolúciós, biológiai rendszerelméleti) rivális megközelítések elbizonytalanították az agy és az elme számítógépes modellezhetőségének ideáját, új, társadalmi és biológiai lehorgonyzottságú támpontokat, kulcsmetaforákat ajánlva nemcsak a kognitív tudománynak, hanem az humán tudományoknak általában.

A tudomány megismerés-metaforái a „mesterségestől” a „természetes” felé mozdultak el, és ezzel párhuzamosan az elme korábban biztatónak tűnő szimulációs törekvései a közvélekedésben is egyre inkább félelmetesként, károsként és természetellenesként tűnnek fel. A mesterséges intelligencia és a cyborglét a hatalom totális uralmának potenciális eszközeként és terepeként jelenik meg, amelyben kulcselem a szimuláció, a valódi, természetes, emberi környezettel harmóniában élő világgal szembenálló, manipulált virtuális világ disztópiája. Ezek az átformálódó felfogások a leginkább hétköznapi szinten, a számítógépek mindennapi használatának megítélésében is erőteljesen jelen voltak, és jelen vannak még ma is. A személyi számítógépek elterjedésével párhuzamosan alakulnak ki a számítógép-használat szélsőséges sztereotípiái és a hozzá kapcsolódó félelmek: a szabadidő egészséges, természetes eltöltése helyett a sötét szoba és a képernyő egészségtelen és természetellenes táraságát választó, szociálisan elszigetelt és lelkileg beteg, testileg deformált számítógép-használó populáris reprezentációi. A számítógépekkel átlagosan eltöltött idő növekedése – főként a számítógépes játékok megjelenésének köszönhetően – pedig az aktív számítógép-használat függőségként való keretezését helyezte előtérbe.

Az internet átalakulása

Ebben a meglehetősen összetett, egymással konfliktusban álló értékítéletekkel tarkított közegben jelentek meg a kilencvenes évek közepétől, az internet első, szélesebb körben való elterjedését kísérve a világhálóval kapcsolatos etikai, erkölcsi, kritikai aggályok, melyek főként a virtualitás korábbi, és az anonimitás ehhez csatlakozó fogalmának kritikus tematizálásához társultak.

Az új kommunikációs hálózat e két újszerű jellemzője az egyes társadalmi rétegekre, illetve az egész társadalomra veszélyes vonásokként jelentek meg. Amíg az anonimitás a bírálók szerint a megbízhatatlansági tényezőket, valamint a bűncselekményeknek való kitettséget növelte a világháló használatával, addig a virtualitás – tehát a hálózat által nyújtott valóságleképezés – ismét mint egyfajta „természetellenes" közeg, a „valósághoz" való viszony felbomlasztásának veszélyét hordozta magában. Ezek, a virtuális világokban való navigáció veszélyeit hangsúlyozók gyakran a felhasználót – hasonlóan a számítógépes játékok felhasználóit – mint „beteget" jelenítik meg, addiktológiai analógiák és metaforák sokaságát felhasználva.

Az internethasználókat esetenként az internetfüggők és internetes bűnözők sztereotipizálására használt jelzőkkel és tulajdonságokkal leíró, főként a nem internethasználó és a technológiát nem ismerő populáció körében terjedő, gyakran morális pánikokkal övezett negatív visszhangok mellett fontos párhuzamos motívumként jelent meg a kialakuló internethasználói szubkultúra saját közege, második nyilvánossága. A kezdetben viszonylag kis létszámú, korai befogadó felhasználói réteg közösségalkotó tényezőként értelmezte az új technológia használatát, és ennek megfelelően a belső elbeszélések az internet mint közösségformáló erő, a társadalmi-kulturális jó utópiája felé vezető eszköz jelent meg.

A szélessávú internet megjelenésének következtében elterjedő online közösségi médiával kapcsolatban, a kétezres évek első harmadától már más típusú kulturális kritikák jelentek és jelennek meg, részben kapcsolódva a korábbi ítéletekhez és koncepciókhoz. Három csoportra bontva a reflexiókat, a tudás és kreativitás, a társas kapcsolatok és kommunikáció, valamint a társadalmi berendezkedés és a demokrácia fogalmai körül sűrűsödnek össze az internettel mint médiával és mint közösségi platformmal foglalkozó viták.

Az anonimitás kezdeti fenyegetésével (amely a közösségi média korában már éppen ellenkezőleg, privacy problémaként jelenik meg) leginkább folyamatosságot alkotó toposz az interneten elérhető számos ellenőrizetlen és megbízhatatlan információ létéből az internetes tartalmak összességére kiterjesztett hiteltelenség-bírálattá vált, mely szerint az internet mint médium természeténél fogva alapvetően csak megbízhatatlan tudást és rossz minőségű tartalmat közvetít. Emellett pedig megjelent az internetet – hasonlóan a korábban a televíziót övező morális pánikokhoz – mint a társadalmat, kultúrát tönkretevő, illetve még radikálisabban, az emberi gondolkodást leépítő, elbutító hálózatként bemutató társadalmi reprezentációk sokasága is. Ezen gondolatmenetek szerint az internet emancipáló közege alapvetően nem jó, hanem rossz hatással van a tartalom-előállítás összességére, ellehetetlenítve a minőségi tartalmakat, másfelől pedig a felhasználók folyamatos, több feladatra egyszerre fókuszálni próbáló online jelenléte (az úgynevezett multitasking) lehetetlenné teszi a mélyebbnek gondolt tartalmak befogadását, így a gondolkodás elsekélyesedéséhez, a kreativitás leépüléséhez vezet.

Ezzel a sekélyesség-elmélettel és a korábbi, virtualitástól tartó értelmezésekkel is szervesen összefüggenek az emberi kommunikációs folyamatok felszínessé válásától tartó technopesszimista elbeszélések, melyek szerint a „valódi" kommunikáció helyét átvevő hiperkonnektivitás és valós idejű online és mobilkommunikáció feloldja a mély emberi kapcsolatokat, és végeredményben az igazi barátságok, családok, mikroközösségek felbomlásához vezet. Mivel a virtuális kommunikáció a hangalapú mellett egyre inkább szövegalapú csatornákon is zajlik, az ehhez a médiumhoz alkalmazkodó nyelv egyszerűsödik, romlik, maga után vonva a kifejezőkészség satnyulását és ismét, a gondolkodás leépülését.

A tágabb társadalmi rend és a demokrácia vonatkozásában is vannak következményei ezeknek a folyamatoknak, amelyek a társadalmi nyilvánosság működésének elakadásához, a demokratikus közeg gyengüléséhez vagy éppen felbomlásához vezethetnek. A disztópikus kritikák szerint azzal, hogy a szerkesztett, moderált közlések dominanciáját egyre inkább megingatják a szerkesztetlen, ellenőrizetlen felhasználói tartalmak az internet nyilvánosságában, a korábban a sajtó és az ezzel felhatalmazott ágensek által moderált közvélemény helyét átveszi a káosz, ahol már nem lehet érvényt szerezni a közösségi akaratnak, hanem zajba fullad az egymás mellett futó csatornákon áramló információ. Másfelől, az algoritmusokkal egyre inkább az egyéni felhasználóra szabott online hírdömpinggel – mely jelenséget kezdetben a *Nicholas Negroponté*től származó „daily me" („napi én"), manapság a „filter bubble" vagy „echo chamber" („szűrő buborék" avagy „visszhangkamra") hívószavakkal is szokás illetni (és egyben kritizálni) – az egyes társadalmi rétegekhez, politikai preferenciákhoz vagy más érdeklődési körökhöz tartozó csoportok végleg elszigetelődnek egymástól, ahelyett, hogy párbeszédbe bocsátkoznának. Nem beszélve arról, hogy a közösségi média potenciálisan a totalitárius rendszerek rendkívül hatékony elnyomó eszköze is lehet.

Ezzel szemben az internet és közösségi média, mint tömegmédium addig nem látott sokoldalúsága előhívta a változó mértékben elkötelezett, pozitív, optimista és utópikus reakciókat is. A gondolkodás elsilányításával szemben az internet és közösségi média kreativitást és kollaborációt elősegítő természetét hirdetők a kooperatív, önzetlen tudásmegosztás és -produkció, a wiki-modellek és a crowdsourcing-technikák szellemi erőforrás-liberalizációját emelik ki. Az ezt lehetővé tevő technológia pedig már egyértelműen a társadalmi jó eszközévé válik. A hálózati tudás tudásszerveződésre gyakorolt pozitív hatásai

pedig az egyenlőbb tudás- és információs társadalom kialakulását segítik elő, ezáltal az internet közvetetten a demokratikus berendezkedés stabilizálója és támogatója.

Összegzés: a technológia bármilyen értékkel feltölthető

Egy adott médiaplatform által közvetített tudás befogadását, szerveződését mindezen versengő értelmezések fényében nemcsak a média természete határozza meg, hanem az az aktuális társadalmi-kulturális beágyazottság is, hogy az adott befogadó éppen melyik típusú előítéletet, értelmezést propagáló társadalmi és érdekcsoportok által közvetített információt tartja hitelesnek. De hogyan vesznek részt az értékeket megalkotó és legitimáló csoportok a technológiák kulturális megalkotásában?

6. FEJEZET

Hogyan lesz az újból régi technológia?

Arra, hogy a technológiáról való gondolkodás nem a saját, belső törvényei szerint változik, hanem az éppen aktuális társadalmi, kulturális kontextus és hagyomány erőterében alakul, az egyik legérzékletesebb példát a németországi, a technológiáról való gondolkodásnak a világháborúk megtapasztalása következtében bekövetkező attitűdváltozásai adták. A német technikafilozófia és közgondolkodás változásainak dinamikája azonban nemcsak a tágabb kulturális folyamatok és a technológiáról való gondolkodás nagy íveinek, hanem az új technológiák társadalmi megalkotásában részt vevő releváns társadalmi csoportok, közösségek és a folyamatok lezajlásának megértéséhez is hozzásegíthet.

A 20. században a német közgondolkodásban egyfelől a világháborúk láttán megrendült értelmiség, filozófusok, közírók képviselték a túlnyomórészt pesszimista attitűdöt a technológiával kapcsolatban. Azonban voltak olyan közösségek, amelyeknek érdekei azt diktálták, hogy a technológia szemlélete ne pesszimista legyen, hanem térjen vissza a nagy háborúk előtti, alapvetően optimista látásmódhoz, melyben a technológia a civilizáció és kultúra építő eszköze. Az egyik ilyen közösség a német mérnökszakma volt. A német mérnökök már 1865-ben megalapított

érdekvédelmi egyesülete, a Verein Deutscher Ingenieure (VDI) ezért a második világháborút követő évtizedekben lobbizni kezdett azért, hogy a közvélekedésben valamilyen módon ellensúlyozzák a technológiával kapcsolatos pesszimista hozzáállást, és nyilvánosságot kapjanak az optimista értelmezések is:

> „…jellemző volt rájuk a biztos öntudat a második ipari forradalom Németországában. Ennek az öntudatnak jelentős motiváló szerepe volt a műszaki tevékenység fontosságát hangsúlyozó reflexiókban a műszakilag rendkívül gyors fejlődésnek induló, 19. század végi, majd az első világháború előtti, iparára is büszke Németországban. A német mérnökök társadalmi elismertségüket az egész következő történet során megtartották, s viszonylag hamar újraszerveződtek a második világháború után. Száz évvel alapítását követően a VDI létrehozta az Ember és Technika Bizottságát. A VDI affirmatív küldetéstudata világos volt. Ennek az affirmatív küldetéstudatnak azonban a pesszimista technikafilozófia alapvetően útjában volt. Elő kellett tehát segíteni, hogy a filozófia véget vessen a technika filozófiai »démonizációjának«, elő kellett segíteni olyan affirmatív munkák megjelenését, mint Dessauer könyve (Streit um die Technik) vagy Klaus Tuchel nézeteinek elterjedését, aki a hatvanas években fellépett azért, hogy a technikát mint az emberi szabadság kialakításának új helyét értelmezzék."

A helyzetet a hatvanas évek végétől kiépülő jóléti társadalom gazdasági mechanizmusai azonban némileg átalakították és bonyolították: attól kezdve a technológia már elsősorban nem mint tömegpusztító fegyver, hanem mint a természeti környezetre veszélyes gyakorlat jelenik meg a technopesszimista álláspontokban. Természetesen mindezek az ellenpólusok az akkori Németország keleti felében, a szocialista blokkhoz tartozó NDK-ban is jelen voltak, csak éppen radikálisan különböző gazdasági,

kulturális és ideológiai térben. Az NDK-ban – hasonlóan a keleti tömb többi országához – az állampárti, központi ideológia a VDI-hez némileg hasonlóan vélekedett a technológia szerepéről. A termelőerő növelésének és a szocialista alapokon nyugvó gazdasági rendszer fő biztosítékának látta a technológiát, ezért mindent megtett azért, hogy az „egzisztencialista" vagy egyéb módon kritikus eszmék ne jelenjenek meg a közbeszédben.

Pinch és *Bijker* a technológia társadalmi konstrukciójának (SCOT) koncepciója mellett az úgynevezett empirikus relativizmus programban (EPOR) fejti ki részletesebben, hogy milyen ágensek figyelembevételével lehet érdemes a konstrukciós folyamatot értelmezni. Az EPOR modelljében a folyamatban részt vevő közösségeket releváns társadalmi csoportoknak nevezik, és a továbbiakban én is e mentén a felfogás mentén szeretnék tovább haladni. A megközelítésnek egyik oldalról hiányosságaként tűnhet fel, hogy meglehetős homályban hagyja ezeknek a csoportoknak a természetét, de másfelől könnyen instrumentalizálhatóvá teszi a felfogást, hogy a specifikus csoportokat nem preskriptív módon, előzetesen, hanem a technológiák befogadásának tükrében vonja be a vizsgálati keretbe. Ami folyamatosságot és egyben kereteket ad, az a technológiának tulajdonított jelentés:

> „A kifejezés éppúgy lefedni szándékozza intézmények és szervezetek (mint katonai szervezetek és néhány különleges ipari vállalat), mint egyének szervezett és szervezetlen csoportjait. A kulcskövetelmény az, hogy egy bizonyos társadalmi csoport minden tagja számára azonosak legyenek az egy bizonyos terméknek tulajdonított jelentések. Annak eldöntésénél, hogy mely társadalmi csoportok relevánsak, először is azt a kérdést kell feltennünk, hogy a vizsgált társadalmi csoport tagjai számára a termék egyáltalán hordoz-e valamilyen jelentést. A »fogyasztók« vagy »felhasználók« társadalmi csoportjai nyilvánvalóan megfelelnek ennek a követelménynek."

Azaz a releváns csoportok akár az egyes közösségeken (szakma, tudomány, színtér) belül is lehetnek, vagy akár át is ívelhetnek az egyes tudásformák hálózatain; kialakulhatnak a vita tárgyát képező technológiai innováció létrejötte előtt, vagy éppen annak a következményeként: a technológia társadalmi konstrukciójának lokális folyamatainak megértéséhez pedig a tényezők együttes feltárása szükséges. Például, amint az látható a populáris, irodalmi-művészeti, szakmai, társadalomkritikai és tudományos értékkapcsolásokat is egymáshoz képest elrendező (a *Függelék*-ben található) *2. táblázat*ban, a társadalmilag „tudományosként" vagy „nem-tudományosként" keretezett vélekedések halmaza (a tudomány önmagát sokszor értékmentesként, neutrálisnak pozícionáló attitűdje ellenére) átfedést mutat a technológiailag nem értéksemleges mezőkkel, a technológiai optimizmussal és pesszimizmussal egyaránt. Hasonlóképpen a szakmai, populáris, vallási vagy más kérdésekben is megvannak a lokális feszültségek és konfliktusok, melyek megvitatásához a technológiához társított értékek csatlakozhatnak. Önmagában tehát egyik speciális tudás- vagy közösségtípus – legyen az hálózat, mező, színtér vagy éppen szubkultúra – sem képviseli kizárólagos módon a technológia társadalmi konstrukciójának tipikus folyamatait.

A tudományszociológia és az STS „második hullámának" felismerése szerint a tudományos tudást nem érdemes kiragadni a tudás, és a speciális szakértelmet sem a szakértelem átfogó társadalmi terepéből; ennek mentén a technológiai értékek tulajdonításának interakcióit és konfliktusait is az adott társadalmi csoportokon belül, vagy azokon átívelő érdekcsoportok felől érdemes megközelíteni. A technológiáról való gondolkodás társadalmi megalkotásában tehát alapvető szerepet töltenek be a technológia lehetséges használatait, következményeit vagy társadalmi szerepét eltérően értelmező közösségek, társadalmi csoportok kölcsönhatásai vagy csatározásai.

Szintén a már meglévő társadalmi konfliktus technológiához kötését jeleníti meg a mai közéletben rendkívül erősen jelenlévő téma, amely az Y, Z és egyéb generációknak nevezett mai fiatal korosztályokat társítja az antiszociálissá, egoistává, önzővé és felszínessé tevő technológiai eszközök (okostelefon, tablet, stb.) túlzott használatával. A tizenévesek és az idősebbek között fennálló, történetileg nagyjából a 20. század második felében eredeztethető társadalmi és generációs konfliktusnak pusztán egy technológiai nyelvre való átültetése történik meg ezekben a megnyilvánulásokban. A korábban csupán lustának, felelőtlennek és nemtörődömnek nevezett tinédzserek a nyolcvanas években a hangos zenehallgatás és walkmanhallgatás által sérültek az idősebb generációk szerint, a 21. század elején pedig a mobileszközök (vagy tágabban: a számítógép és az internet) kontextusában válnak zombikká (élőhalottakká), természettől elidegenedetté és a technológia által elbutítottá.

Nem csak a hatalomért, a kontrollért vagy hitelességért folytatott, és nem csupán a már zajló harcok erőterében alakulhatnak ki a technológia társadalmi megalkotásában közreműködő releváns csoportok. Az új technológia eltérő értelmezései maguk is létrehozhatnak egymással ellentétbe kerülő közösségeket, ahogy az például a bicikli elterjedésekor az „kerékpárellenesek" megjelenésével történt.

Hasonló, bár lényegesebben szélesebb körben ható mechanizmusok voltak megfigyelhetőek a távíró elterjedésének időszakában is. Ahogy azt például a távíró társadalomtörténetével foglalkozó munkák leírják, az eszközt bevezető és működtető cégek – élen a jó ideig monopolhelyzetben lévő Western Unionnal – jelentősen átalakították a férfi és női foglalkoztatottság, valamint a társadalmi nemek percepciójának, sztereotípiáinak rendszerét. A Western Union kezdetben főleg férfiakat alkalmazott kezelőként a kapcsolóközpontokban, később azonban egyre

több nőt kezdett a cég felvenni, arra az ideológiára alapozva, hogy a női munkaerő jobban alárendelhető a menedzsment kontroll mechanizmusainak és így hatékonyabban lehet majd üzemeltetni a rendszert. A szakma ennek az antiemancipatorikus stratégiának a következményeképpen elnőiesedett, ami abban a gazdasági, kulturális közegben – a 19. század végén –, amikor a női munkavégzés még rendkívül ritka és alapvetően vagy rosszallással, vagy értetlenséggel szemlélt gyakorlat volt, végső soron a női munkavégzés emancipációjához is hozzájárult. Erre a folyamatra reflektálva pedig konfliktusok alakultak ki a szakmai fórumokon, főként a férfi kezelők között, akik véleménycikkekben és fikciós munkákban egyaránt a technológia rossz tendenciái felett elmélkedtek. A releváns társadalmi csoportokká így a kezelők szakmáján belül a férfi és a női alkalmazottak váltak, és az ő saját közegükön belül értelmezhető a kommunikációs és médiatechnológia használatához társított társadalmi nem értékrendszere.

A felfedezéstől a megszokásig

A technológiák időbeli változása kulturális beágyazásának folyamata, hogy milyen szekvencialitással és jellemzően milyen tagozódással zajlanak le az új technológiák társadalmi konstrukciójának részfolyamatai, a régi és új, a jó és rossz fogalmaihoz hasonlóan történeti, szerkezeti folyamatosságot mutat. Arra, hogy hogyan lehet ezt a folyamatot modellezni, Pinch és Bijker szintén él egy javaslattal. Három szakaszt különítenek el – a természettudományos tudás társadalmi felépítésének mintájára – a technológia társadalmi megalkotásában.

Az első szakasz egy olyan periódus, amelyben az új technológia megjelenését követően egyfajta értelmezési flexibilitás

övezi a technológiát, azaz a társadalmi szereplők folyamatosan keresik és vitatják, milyen vonatkoztatási pontokhoz igazodva lehet támogatni vagy éppen ellenezni a technológiát, és milyen értékeket lehet kapcsolni hozzá. A második szakaszt azok a mechanizmusok jelentik, amelyek határokat szabnak az értelmezési flexibilitásnak, azaz a vitát bizonyos korlátok közé szorítják. Ezt a periódust követi a harmadik szakasz, amelyben az úgynevezett lezáró mechanizmusok, az adott technológiát övező társadalmi-kulturális egyeztetésnek véget vető események kapnak helyet. Ami nem feltétlenül azt jelenti, hogy a technológiáról „bebizonyosodik" hogy jó, hanem inkább azt, hogy a vele kapcsolatos „problémák" megoldása nélkül, retorikai módon zárul le a legitimitását tárgyaló vita, vagy olyan módon pozícionálódik át a vele kapcsolatos probléma, hogy annak alapján már könnyebb azt elfogadni.

Az EPOR periódusainak eredetileg a „kemény" természettudományokra kidolgozott változata a tudományszociológiában jelent meg, majd Pinch és Bijker a technológiaszociológia területére emelte át a saját verziójukat. Függetlenül ettől a modelltől születtek azonban hasonló elvek mentén megalkotott konstrukciós szakaszmodellek, kifejezetten az új kommunikációs és médiatechnológiák társadalmi megalkotásának megfigyelt mintázataira építve. Ezeket a hol explicit módon modellként megfogalmazott, hol az esettanulmányokban, történeti elemzésekben implicit módon benne foglalt modelleket az EPOR vázára felépítve állítottam össze a *Függelék*ben található *3. táblázat*ot.

Pingree és *Gitelman* alapvetően kétfázisú folyamatként látja az új médiumok társadalmi elfogadásának jellemző forgatókönyvét. Ők az új média „krízisének" hívják azt a szakaszt, amikor a média még nem találta meg a társadalom értelmezésében a biztos hivatkozási pontokat, vagy még hiányosak a tulajdonképpeni meghatározásai. Ennek a szakasznak pedig

az vet véget, akkor következik be a konszolidáció, ha az új médium észlelése valamilyen módon beilleszthetővé válik a már kialakított sémákba – akár úgy, hogy az új médium lesz a régi médium, akár úgy, hogy eltűnik a mindennapokból és úgynevezett „halott média" lesz.

Az értéktulajdonítások már egyértelmű szerepet kapnak Nye hármas felosztásában. Meglátásában az új technológia kezdeti társadalmi reakciói utópikusak, pozitív elvárásokkal telítettek, és ezek vonják maguk után hamarosan a szélsőségesen negatív, disztópikus értelmezéseket. Az első szakasz tehát a technológiai utópia és disztópia párhuzamos jelenlétének szakasza. A másodikban, ahogy a technológia széles körben használttá, mainstreammé válik, világossá lesz, hogy az utópikus forgatókönyv nem valósul meg, és egyfajta kijózanodás következik be, melyet Nye „realitópiának" (real-topia) nevez. A harmadik, lezáró szakaszban, azután, hogy a technológia már elavultként értelmeződik, az úgynevezett „nosztópia" (nos-topia) állapota következhet be. Ez az attitűd a nosztalgiának és a múltba révedő tökéletesség-eszménynek a sajátos keveréke. Utópikus olyan értelemben, hogy idealisztikus tulajdonságokat, tökéletességet tulajdonít a technológiának, de nosztalgikus olyan értelemben, hogy ezek az elvárások nem egy új és ismeretlen, hanem egy már visszaszorulttá vagy halottá vált technológiákhoz kapcsolódnak és a múltba irányulnak.

A mozi, a rádió és a televízió korai elterjedésének populáris fogadtatását az amerikai sajtóvisszhangok nyomán rekonstruáló *Davis* munkájából egy ötfázisú folyamat rajzolódik ki. Az első periódus az új technológia megjelenése és bevezetése, melyet jellemzően lelkes, optimista és utópikus értéktársítások kísérnek. A második szakasz a technológia térnyerése: ekkor jelennek meg az első, markánsabban negatív vélemények és disztópikus konstrukciók. A térnyerés szakasza még egy perióduson átível:

ebben a részben párhuzamosan vannak jelen, és egymással küzdenek az eltérő jelentések. A stabilizáció fázisában már elhalnak a szélsőségesen disztópikus és utópikus, negatív és pozitív vélemények egyaránt, a konszolidáció során pedig az új technológia lassan régivé válik a kulturális értelmezési térben.

A rádió és a nyomtatott sajtó intézményes és retorikai küzdelme, mint az új technológiához kapcsolt értékek változásának médiapiacba ágyazott korai – a 20. század húszas és harmincas éveinek folyamán lezajló – története is kínál egy szempontrendszert. *Gwenyth Jackaway* három fő lépcsőben írta le az intézményes identitás, struktúra és funkció terepein, a releváns társadalmi csoportok, azaz a print és rádiós újságírók, médiavállalatok között lezajló konfliktust. Az első szakasz az újságírás berkein belül kialakult mérlegelésé volt, melyben az újságírók megosztottak voltak azzal kapcsolatban, hogyan is kellene kezelni az új versenytársat. A második szakaszban a nyomtatott újságíró-szakmai szereplők már egységesen léptek fel a rádió mint feltételezett és megkonstruált közellenség ellen, végül a harmadik fázisban, amikor világossá vált, hogy nem lehet az általuk ideálisnak vélt keretek között tartani a rádiót, bekövetkezett a konszolidáció, azaz a gazdasági kapcsolatfelvétel és az együttműködés időszaka.

Az is lényegi kérdés az technológiák újdonságának, az innovációnak a társadalmi megalkotásában, hogy milyen módon kapcsolódnak össze egymással a párhuzamos technológiák észlelései. Ezt kísérli meg feltérképezni *Everett Rogers* innováció-terjedés modellje, többek között olyan szempontokat figyelembe véve, hogy milyen mértékben befolyásolja az adott innovációk terjedését a felhasználói közösségekben az, hogy mennyire kompatibilis az innováció a korábbi technológiákkal, milyen komplex, vagy hogy mennyire megfigyelhető és megtapasztalható a fogyasztók számára. A technológiai innovációk azonban

nem önálló, magányos entitásként jelennek meg a fogyasztói horizonton, hanem a befogadói csoport által megalkotott együttállások formájában. Ezekben az alakzatokban több technológiai innováció egymással szorosan összekapcsolódva jelenik meg, ezeket a csoportokat nevezi Rogers klasztereknek, melyek azért is játszanak fontos szerepet az innovációk terjedésében, mert az egy nagyobb csoport tagjaként kommunikált vagy értelmezett innovációt hatékonyabban lehet promotálni vagy éppen befogadni, amennyiben a klaszter egészéről kialakított reprezentáció e tekintetben kedvező.

A technológiák kulturális megalkotásának folyamatait, fázisait egységes keretben szemlélve, az új technológiának a horizonton feltűnése az innovációs aktus: ez az a periódus, amelyben egy bizonyos érdekcsoport valamilyen módon újként pozícionálja az adott technológiát. Az innovációs aktust követően jönnek létre a technológia eltérő értelmezései, használatai: ez az értelmezési rugalmasság és konfliktus szakasza. A lezárás akkor következik be, ha egy bizonyos jelentés vagy használat átveszi a vezető szerepet, és a többi értelmezés marginalizálódik. Ezzel következik be a konszolidáció és retrospekció időszaka, melyben elfoglalják a helyüket az egymáshoz képest régi és új technológiák, és amelyben visszatekintve nyernek értelmet az innovációk, megszületnek a fejlődés koncepciói és elbeszélései.

De hogyan konstruálódnak meg a technológiai optimizmus és pesszimizmus retorikai alakzatai az innovációnak eltérő jelentéseket tulajdonító csoportok interakcióiban, és mindez milyen viszonyban állhat a technológiai fejlesztések alakulásával? A technológiák kulturális és társadalmi jelentéssel való felruházásában mindig szerepet kapnak az értékek, az értékek társítása a technológiákhoz pedig jellemző mintázatok szerint változik mind időben, mind pedig az érintett közösségek hálózatainak viszonylatában. Az elektronikus és digitális média

és kommunikáció, valamint az internet kulturális-társadalmi megalkotásának történetében több, az új és régi technológiákhoz kapcsolt értékek létrehozásának természetében, rendszerében és ezek interakciójában megmutatkozó párhuzam rajzolódik ki.

Értéktelen, vagy alapvető platform?

Milyen szerepet játszanak egyes közösségek a technológiákhoz kapcsolt értékek kialakításában? Saját korábbi kutatásomban egy extrém zenei színtéren vizsgáltam meg a szcénán belüli releváns közösségek összecsapását az akkor újnak számító MySpace zenei közösségi oldal eltérő, egymással konfliktusban álló értelmezésein keresztül. A kétezres évek második felében a MySpace-szel kapcsolatos pesszimista, elutasító vélemények kerültek az előtérbe a színtér értékeiről és belső autenticitás-mintázatairól alkotott értelmezések mentén. A MySpace-en befutó és hírnevet, szélesebb közönséget szerző zenekarokra a magukat autentikusnak és a kemény maghoz tartozónak valló színtértagok a „MySpace-banda" pejoratív jelzőt akasztották. Szemléletükben azok a zenekarok, amelyek az internet, pontosabban a zenei közösségi háló segítségével lettek népszerűek, vétettek a színtér munkaetikája ellen, mert nem kemény munkával, sokat zenélve, koncertezve küzdöttek meg az elismerésért, hanem csupán az interneten „ismerkedtek", és ezzel valójában megspórolták a munkát, tehát nem lehetnek autentikus tagjai a szcénának. A rossz társadalmi gyakorlatnak bélyegzett tevékenység stigmája tehát a „MySpace-banda" elnevezésben elválaszthatatlanná tette az ennek a tevékenységnek kizárólagosan helyet adó, tehát szintén elítélendő médiaplatformot.

Szintén a már meglévő társadalmi konfliktus technológiához kötését jeleníti meg a mai közéleti és publicisztikai közbeszédben

rendkívül erősen jelenlévő téma, amely az Y, Z és egyéb generációknak nevezett mai fiatal korosztályt társítja az antiszociálissá, egoistává, önzővé és felszínessé tevő technológiai eszközök (okostelefon, tablet, stb) túlzott használatával. A tizenévesek és az idősebbek között fennálló, történetileg nagyjából a 20. század második felében eredeztethető társadalmi konfliktusnak pusztán technológiai nyelvre való átültetése történik meg ezekben a megnyilvánulásokban. A korábban lustának, felelőtlennek és nemtörődömnek nevezett tinédzserek a mobileszközök (vagy tágabban: a számítógép és az internet) kontextusában válnak élőhalottakká, természettől elidegenedetté és a technológia által elbutítottá.

Mindezekből a példákból kirajzolódik, hogy a technológiákhoz társított kulturális és társadalmi értékítéletek, és azok körül zajló konfliktusok fő gerjesztő tényezője nem egyedül és nem feltétlenül maga a technikai újdonság, innováció, hanem a technológiának az érintett társadalmi csoportok felőli láthatóvá válása, és ezeknek a csoportoknak a technológiák használatában, értelmezésében megjeleníthető érdekütközései.

Az iPad kulturális megalkotása

Mindezen megközelítések főbb felismeréseit, szakaszait, fázisait kíséreltem meg (a *Függelék*ben található) *3. táblázat* keretében egy rendszerbe foglalni, melyben négy különböző fázist különítek el. E négy fázis működését, egymáshoz való viszonyát és jellemzőbb retorikai alakzatait egy konkrét példa segítségével, az iPad jelentéseinek társadalmi megalkotásának végigkísérésével mutatom be.

Innovációs aktus. Ahogy az a tudományfilozófia, tudomány- és technikatörténet és -szociológia számtalan esettanulmányából tudható, a hétköznapi gondolkodásban vízválasztónak tekintett

„feltalálás", illetve az „innováció" korántsem világosan elkülöníthető, diszkrét esemény a tudományos és technológiai kutatás és fejlesztés folyamatában, és nem is szükségszerűen korábban nem létező entitások születnek meg az időpillanatként meghatározott esemény során. Az innováció aktusa, azaz kommunikációja viszont már egyértelműen társadalmi és retorikai folyamat, melynek során először az újnak pozícionálni kívánt technológiához közel álló társadalmi csoportok saját érdekeiknek megfelelően definiálják az innováció pillanatát, és határozzák meg a technológiához kapcsolható értékek keretrendszerét. Az Apple által gyártott érintőképernyős eszköz, táblagép, az iPad mint innováció keretezése, köszönhetően a cég rendkívül merev és szertartásos, nagyszabású bejelentések sorozatában megkomponált kommunikációjának, viszonylag jól visszakövethető. Az innovációs aktus 2010. január 27-én történt, amikor Steve Jobs bejelentette, hogy az Apple egy táblagéppel lép a piacra, melyet a korábban nagy sikerrel bevezetett érintőképernyős okostelefon, az iPhone mintájára iPadnak neveznek el. Az Apple terméke előtt már számos korábbi gyártó forgalmazott – mérsékelt piaci sikerrel – különböző táblagépeket, tehát az iPad mint kategória, technológia nem volt új.

Értelmezési rugalmasság és konfliktus. A technológia jelentéssel való felruházása, hasonlóan a morális pánikokhoz, akkor válthat ki bármilyen értékkonfliktust a szélesebb közvéleményben, ha a korábban szűk körben, második nyilvánosságban zajló technológiai folyamatok láthatóvá, „látványossá" válnak, és a szimbolikus térben (identitás, legitimitás, ízlés, erkölcs) relevánssá lesznek a közvélemény számára. A médiatechnológiák történetében a prototelevízió, a rádió mint drótnélküli távíró, az internet mint adatcsomag-cserélő hálózat nem keltett társadalmi félelmeket, mert nem voltak láthatóak a széles nagyközönség számára. Hasonlóképpen a Nyugat-Európában a kereskedelmi

tévé társadalmi veszélyeiről a hetvenes-nyolcvanas években lezajlott viták Magyarországon némi késéssel, a kilencvenes években jelentek meg, mivel a magyar kereskedelmi televíziózás is csak ekkor, 1996-ban indulhatott el. Az adott technológiai jelentések értelmezési rugalmassága tehát a releváns csoportok számára való hozzáférhetősége nyomán alakulhat ki.

Az iPad esetében az innovációs aktushoz való hozzáférés széles körben elérhető volt, mivel az összes jelentősebb on- és offline médiatermék beszámolt a bejelentésről. Ami igazán izgalmas demonstrációjává vált annak az erős tézisnek, hogy a technológia értékekkel való felruházásához voltaképpen „nem is kell technológia" (Csepeli György kötetének címét parafrazeálva), az a bejelentést követő, de még a termék piacra kerülése előtti értelmezési flexibilitás időszaka volt. A legnagyobb technológiai szaklapoktól kezdve egészen az egyszemélyes blogokig cikkek százai jelentek meg, amelyek kevésbé vagy jobban ironizálva, az iPad technológiájának teljes értelmetlensége mellett érveltek. A fő kifogások a termékkel többnyire ezek voltak: nincsen rajta USB-kimenet, nem lehet rajta multitaskingolni (azaz párhuzamosan több programot futtatni), nem lehet bővíteni a memóriáját, és egyébként is, a neve is vicces, és a szerkezet nem több mint egy négyszeres méretű iPhone, csak éppen telefonálni nem lehet rajta.

Lezárás. Amint a termék piacra került, és hamarosan bebizonyosodott, hogy minden idők legsikeresebb technológiai termékéről van szó, mindezek az éles bírálatok eltűntek a lapokból és az internetről. A Pinch és Bijker által a „lezárás a probléma újradefiniálásán keresztül" terminussal elkeresztelt folyamat zajlott le látványosan, azaz a termék sikeressége és az elterjedését követően hozzácsatolt pozitív értékek nem annak voltak köszönhetőek, hogy a technológia jól válaszolt a már létező technológiai szabványok problémáira és a már létező technológiai hagyomány

kérdéseire, hanem annak, hogy mint kiderült, a releváns társadalmi csoportokban valójában irrelevánsak ezek a problémák. A technológiai „hasznosság és haszontalanság" körüli vita bár lezárult, de még egy jó ideig elhúzódott a táblagépnek például a tudásszerveződésre és a kreativitásra, a gyermekekre gyakorolt negatív vagy pozitív hatásai körüli vita, amely alapvetően már nem befolyásolhatta az iPad piaci pozícióját.

Konszolidáció és retrospekció. Mindezeknek a vitáknak a lezárás utáni lecsillapodásával kezdődhetett meg az iPadhez társított értékek konfliktusának konszolidációja, amelyben nagy szerepet kaphatott az a körülmény is, hogy az Apple modelljének sikerét követően a korábban is létező, de ezúttal átfogóan népszerűvé váló és újraformálódó tabletkategória piacán több rivális gyártó termékei is megjelentek, így a márka megszűnt a kategória egyedüli képviselőjének lenni.

Egyes technológiákhoz kapcsolt értékek természetesen egyszerre akár több fázisban is lehetnek, és változó, hogy éppen mennyi ideig és milyen kulturális hatókörben tartózkodnak az adott periódusban. Az internet és a digitális technológiák körül jelenleg zajló viták, attól függően, éppen mely társadalmi csoportokat vesszük figyelembe, egyszerre sorolhatóak az értelmezési rugalmasság, lezárás és konszolidáció periódusaiba. Az újságírás mint releváns társadalmi csoportokat magába foglaló szakma esetében is egymással párhuzamosan vannak jelen ezek a szakaszok napjainkban.

Összegzés: újjáéledő félelmek és remények

Miért kapcsolódnak össze újra és újra a jó és a rossz, az új és a régi évezredes fogalmainak konfliktusai a technológia kulturális jelentéseinek megalkotásában? Az új és régi technológiákhoz kapcsolt értékek visszatérő konfliktusait egyfelől magyarázhatja a technológia értéksemlegessége. Az a közeg, amelyhez az adott csoportok többféle, az általuk potenciálisként látott alkalmazásokból és használatokból levezetett értékeket társíthatnak, örök ösztönzője az értelmezések összecsapásának. Egy technológia definíciója – legyen az akár egy kalapács, vasúthálózat vagy nyílt forráskódú szoftver – sosem korlátozódik egy kizárólagos értékdimenzióra, ahogy a technológia használatának, alkalmazásának körét sem szorítja keretek közé egy bizonyos meghatározás. A kulturális motivációk felől nézve pedig a technológia remek eszköz arra, hogy a már létező társadalmi csoportok saját elveik, értékeik, elképzeléseik újdonságát hozzák létre és legitimálják egy olyan technológiával, amely újként jeleníthető meg. Az újdonság megalkotása tehát egyszerre technológiai és kulturális feladat. Szükséges hozzá egy olyan alkalmazás, amely lehetővé tesz újként beállítható használatokat, és kell hozzá egy kulturális közeg is, amely a használatot helyezi perspektívába.

A viszonyrendszer tartalma folyamatosan változik: ahogy a technológiai ökoszisztémával együtt alakul a kultúra és a gondolkodás, úgy formálódnak át a technológiai jó és rossz, régi és új megalkothatóságának lehetőségei. Maga a dilemma azonban úgy tűnik, mindvégig velünk marad.

III. rész

Mi az újságírás a digitális korban?

A technológia és az újságírás elválaszthatatlanul összefonódik, hiszen a publikáció folyamata és az újságírói munka szükségszerűen valamilyen technológián keresztül valósul meg, legyen az egy egyszerű toll, nyomdagép vagy egy teljes digitális ökoszisztéma. Ezért az újságírásban elkerülhetetlenül összekapcsolódnak a szakmával (és annak minden meghatározási nehézségével) és a technológiával kapcsolatos értékítéletek és kulturális jelentésalkotások. Hogy a technológia és újságírás hogyan viszonyul egymáshoz, és a feltételezett kapcsolatnak milyen következményei lehetnek, újabb és újabb viták tárgya.

Az ezredfordulótól a digitális technológiák térnyerésével az az értelmezés és elbeszélés vált dominánssá, amelyben a kapcsolatot a technológia határozza meg. Legyen az digitális forradalom, összezavarodás vagy éppen hanyatlás: a technológia áll a változások mögött. Ebben a részben – ahogy az egész könyvemben – más szempontból szeretném értelmezni az újságírás és a technológia kapcsolatát. Fő tézisem az, hogy az újságírás kultúrája és értékei legalább olyan mértékben meghatározzák a technológia lehetőségeit, mint amennyire a technológia az újságírás kultúráját. Az újságírás mint szakma határairól szóló viták elemzésén

keresztül, kortárs és történeti példák és modellek segítségével amellett szeretnék érvelni, hogy a technológia és kultúra viszonya kétoldalú, kölcsönös, és ennek az elméletinek tetsző megállapításnak nagyon is gyakorlati következményei vannak. Ha változik a kultúra, az megváltoztathatja a technológiai innovációk, ezen keresztül pedig a médiaipar lehetőségeit is. Másik fontos állításom, hogy az aktuális technológiai ökoszisztémától függetlenül az első részben elemzett szakmai, és a második részben áttekintett technológiai értékek rendszere szükségképp összefonódik az újságírás legújabb, 21. századi elhatárolásáról szóló vitáiban is: ezt a folyamatot nevezem kevert határmunkálatnak.

Ironikus módon, az 5. fejezetben megidézett „iŐrült" – Pánik. Depresszió. Pszichózis. Hogyan drótozza újra agyunkat az online kapcsolatfüggőség?" című *Newsweek*-címlapanyag 2012 nyári megjelenését követően fél évvel maga a *Newsweek* magazin is a szenvedő alanyává vált a technológiával kapcsolatos előítéleteknek. Az év őszén ugyanis nyilvánosságra került, hogy az év végével minden bizonnyal megszűnik a lap nyomtatott verziója, és a hírt a sajnálkozó megjegyzések mellett jellemzően az ódivatúnak, régimódinak nevezett nyomtatott lap kimúlása felett nyíltabban vagy áttételesebben gúnyolódó kommentárokkal osztották meg a közösségi médiában. *Peresztegi Zoltán*, a Google korábbi magyarországi vezetője október 18-án például a Twitteren így fogalmazott: „Egy dinoszaurusszal kevesebb: a Newsweek beszünteti a nyomtatott kiadását decemberben." A dinoszaurusz, mint az elmaradottság, a túlélésre való képtelenség, a fejlődési tévút és még számos további, a rendellenesség kifejezésére szolgáló metafora az egyik legnépszerűbb hasonlat abban a – hangsúlyozottan szakmai színtereken zajló – közbeszédben, amely mindezeket a tulajdonságokat a nyomtatott médiatermékek egyfajta szükségszerű jellemzőjének tekinti. Ezt, a már az online média hajnalán kialakulóban lévő, de igazán a nyugati világ

print médiaiparának az utóbbi években kezdődő visszaesésével elterjedő, a nyomtatott lapokat a digitális médiatermékek egyfajta antagonisztikus ellenpárjaként, továbbá meghaladott, leváltandó technológiaként tételező retorikát leginkább a digitális médiaiparhoz közel álló szereplők használják.

A főleg a nyomtatott és az elektronikus médiában helyet kapó digitális és közösségi médiapánik-keltés és a digitális közegből érkező, online közzétett print vagy tradicionális médiagúnyolás nemcsak a médiaplatformokhoz kapcsolt értékítéletek, a régihez és az újhoz való eltérő viszonyulások, ellentétek természetéről, hanem mindezen alakzatoknak a szakmai közösség felépítésében betöltött szerepéről is árulkodik. A médiatechnológiáknak a nyilvánosság meghatározásában betöltött növekvő szerepe nem csak azt a fontos változást hozta el a technológiáról szóló társadalmi közbeszédben, hogy a technológia kulturális hatásainak a kritikája egyre jobban összefonódott a nyilvánosság technológiai alapú kritikájával. Az átfogó változás magával hozta az is, hogy a tradicionálisan a közbeszéd moderálásában egyik legmeghatározóbb szerepet betöltő szakmában, az újságírásban is előtérbe kerültek a szakma technológiai alapú értékkonstrukciói. Azaz a szakmán belüli releváns csoportok által a technológiákhoz kapcsolt eltérő jelentések a szakmáról folyó vita keretében kerültek összetűzésbe egymással.

A technológia értelmezései sokáig nem gerjesztettek az újságírás identitását megkérdőjelező és újragondoló küzdelmeket, mivel a szakmai gyakorlat maga egyet jelentett egy bizonyos technológiai és médiaplatformon keresztüli kommunikációval, a nyomtatással. Az egészen a 20. század elejéig a közbeszéd moderálásában monopolhelyzetben lévő nyomtatott sajtó történetében a technológiai innovációk sora nem a közönség és az újságírók kommunikációs közegét formálta, hanem a hírek megjelenítésének módját és az újságírói gyakorlatot alakította.

A nyomdatechnológiák változása nagyjából az 1860-as évektől lehetővé tette a szebb és tisztább, könnyebben olvasható szedést, nyomtatást. A cikkek formátuma és megjelenítése így fokozatosan átalakult: kiugróbb, informatív leadek készültek, nőtt az illusztrációk száma, a bekezdések hossza pedig csökkent. A telefon szintén jelentős változásokat hozott, leegyszerűsítve az újságíróknak az interjúalanyokkal, az olvasókkal és egymással folytatott kommunikációját. A távíró a nyomdatechnológiákhoz hasonlóan az újságírás belső szerkezetében hozott radikális változásokat: az egész nap bármikor beérkező hírekkel átalakultak a sajtó hírciklusai, a hírek formátuma és stílusa, az újságírói munkarend és munkamódszer, a munkabeosztás és a szerkesztőségi kommunikáció is. De a szakmát részben átformáló, új szakmai eszközöket, a telefont és a távírót sem pozícionálták soha markánsan önálló tömegmédiumként, így a nyomtatott sajtó riválisaként a közönség figyelméért folytatott harcban.

Más volt a helyzet a rádióval, majd a televízióval. A rádió mint az első alternatív tömegmédium társadalomra gyakorolt hatásának általános példája a domináns print szakmai körökben már mint az újságírásra gyakorolt hatás problémája merült fel, hasonlóképpen a televízió elterjedésének hatásáról szóló vitához. Az újabb technológiai szolgáltatások, mint például a rádióhullámok segítségével lehetségessé váló élő közvetítés, vagy a televízión keresztül sugározható mozgókép már nem pusztán az újságírás belső gyakorlatainak, hanem az újságírás, mint szakma meghatározásának újraértelmezéseibe kapcsolódtak bele. Az újságírószakma addig csak egy technológiai platformon belül zajló önértelmezési vitái, alá- és fölérendeltségi harcai, határmunkálatai a rádió térnyerésével viszont egyre markánsabban összekapcsolódtak az új platformnak tulajdonított hatások elleni küzdelemmel. Az újságírás és a nyilvánosság problémáinak tárgyalásában a nyomtatott sajtó lobbijában egyre nagyobb súlyt

kaptak a rádiónak a nyilvánosságra, a demokráciára, illetve magára a szakmára rossz hatást gyakorló negatív tulajdonságai, és elkezdtek megjelenni az újságírókat és nem-újságírókat a használt médiaplatformok mentén elkülönítő retorikák, azaz a kevert határmunkálatok.

Pontosan ugyanez a konfliktus ismétlődött meg a 21. századi újságírásban, az ezredforduló idején hagyományosnak számító médiához és az újként megjelenő digitális technológiákhoz kötődő szakmai csoportok összeütközésével. Az ezredfordulón a média rádiós, televíziós és nyomtatott platformjainak legitimitása már nem volt vitatott, az újságírók és nem-újságírók közötti határokról szóló viták tehát a platformoktól függetlenül zajlottak. A legújabbként megjelenő technológiai platform, az internet társadalmi státuszáról és értékéről szóló vita fellángolásával és az internetnek a szakma mindennapjaiba való belépésével viszont újra eljött az ideje annak, hogy a médiaplatformok és a szakma értékei körül zajló harcok összekapcsolódhassanak a kevert határmunkálatokban, és megformálódhassanak például a tradicionális médiaplatformokon dolgozó „igazi" újságírók és az interneten dolgozó amatőr „bloggerek" sztereotípiáinak konfliktusai.

Ennek a folyamatnak az egyik előtörténetét, hagyományát, a technológiákhoz kapcsolt értékek megalkotásának mechanizmusát szerettem volna vázlatosan bemutatni az előző részben, hangsúlyozva a technológia jelentéseinek társadalmi megalkotottsága és az abban részt vevő releváns társadalmi csoportok szerepét. A kevert határmunkálat hagyományainak másik oldala pedig a szakma – az első részben részletezett – saját ideológiájára, értékrendszerére alapozó határmunkálataiban gyökerezik, amelyek a társadalmi tér e kis szegletének saját játékszabályai mentén zajlanak le. Mindezen fogalmak elő fognak kerülni a következő, befejező részben is.

A következő fejezetben arról lesz szó, hogy a technológiához kapcsolt értékek hogyan fonódnak össze az újságírás releváns csoportjainak határmunkálataival az úgynevezett kevert határmunkálatokban. A 7. fejezet azt nézi meg közelebbről, hogy az éppen újnak észlelt technológiához kapcsolt értékek hogyan befolyásolták és befolyásolják az internet és az újságírás viszonyát, az újságírás határainak újrarajzolását. A 8. fejezetben főleg a „blog", és az azzal tetszőlegesen behelyettesíthető újabb eszközök példáját felhasználva írok a külső határok és belső hierarchiák felépítésében egyaránt megjelenő értékekről, a 9. fejezet pedig a Nagy Adat és a WikiLeaks példáján mutatja meg, hogyan lehet és hogyan érdemes az adatbázisok szerepét értelmezni az újságírás legújabb átalakulásában.

7. FEJEZET

Dinoszauruszok és névtelenek, civilek és profik

Schmitt Pál, Magyarország köztársasági elnöke plágiumügyének kirobbanását követően, 2012. április 2-án lemondott pozíciójáról. Országgyűlési beszédében, melyben e döntését nyilvánosságra hozta, így fogalmazott az ügy kapcsán: „…egy internetes portál névtelen bloggere azzal vádolt, túl sokat idéztem mások műveiből." Schmitt Pálnak ez a tömör megnyilatkozása nagyon érzékletesen mutatja meg, hogy az ezredforduló után milyen, technológiához és médiaplatformokhoz kapcsolt értékítéletek, sztereotípiák működhetnek közre az újságírás társadalmi szerepének, képének formálásában.

A volt államfő doktori disszertációjának plágiumgyanúját a hvg.hu, az ország második legrégebbi gazdasági hetilapja, a HVG online portálja írta meg 2012. január elején, a cikk szerzőjeként egy bizonyos *György Miklós*t feltüntetve. Az írás nem a hvg.hu-hoz tartozó blogok egyikén, hanem a szerkesztőségi tartalmak, cikkek között jelent meg, a György Miklós név pedig a cikk mögött álló szerző vagy szerzők anonimitását volt hivatott biztosítani. A lemondó elnök azzal, hogy „egy internetes portál"-nak nevezi a HVG online felületét, az elhallgatott név irrelevanciájának sugallása mellett azt is implikálja, hogy az internetes

portálok között általánosságban véve nem érdemes differenciálni. A cikk szerzőjének „névtelen blogger"-ként való megidézése pedig azokat az előfeltevéseket rejti magában, hogy a nevét elhallgató szerző nem professzionális újságíró, hanem amatőr. Így névtelensége sem az angolszász típusú minőségi újságírás gyakorlatában bevett anonim szerzőség lehetőségével való élés, hanem a valós identitása felvállalása nélkül véleményét megfogalmazni nem merő hobbista rejtőzködése. (A világ egyik legnagyobb és legbefolyásosabb gazdasági hetilapjának, a *The Economist* cikkei mögött jellemzően nincsenek feltüntetve a szerzők – ez azt jelzi, hogy a lap szerkesztősége egységesen vállalja a felelősséget minden egyes ilyen írásért.) Amikor Schmitt Pál hangsúlyozta a plágiumvád általános értelemben „az internetről" való származását, és a cikk szerzőjét bloggerként állította be, egyszerre próbálta a vádat, a szerzőt és a közreadó médiumot retorikailag delegitimálni, hiteltelenítení, jelentőségüket csökkenteni. Megkísérelt egy olyan vonalat meghúzni, amely elhatárolja egymástól a legitim, feltételezhetően nem az interneten tevékenykedő újságírók és az „internetes portáloknak" dolgozó, „névtelen bloggerek" tevékenységét.

Az előítéletekre, sztereotípiákra alapozó delegitimációs sémák és retorikai stratégiák, valamint az általuk hasznosított előfeltevések hálózata nemcsak a populáris közbeszédben (szóljanak akár médiáról, politikáról vagy egyéb előítéleteket mozgósító kérdésekről, rasszizmusról, xenofóbiáról, antiszemitizmusról) található meg, hanem alapvető jelentősége van a médiaszakma és az újságírás belső szakmai párbeszédeiben, eszmecseréiben, vitáiban, a szakma megalkotásában is. A kérdésem az, hogy a technológiához kapcsolt értékítéletek hogyan jönnek létre az újságíráson belül és kívül, hogyan függ össze a publikációs platform értékelése a jó és rossz újságíró, és az újságíró és nemújságíró fogalmának meghatározásával és elhatárolásával?

Hogyan születnek meg a tartalom-előállítókról szóló sztereotip elbeszélések – az általuk használt technológiák értékelése mentén? És mit árulhatnak el ezek a folyamatok az újságírás, kultúra és technológia viszonyáról?

Kommunikációs technológiák és újságírás

Ahogy az már előkerült a korábbi fejezetekben, az újságírás története legutóbbi évszázadának leghevesebb érdek- és hatalmi harcai, alá- és fölérendeltségi harcai éppen a különböző kommunikációs csatornák és médiatechnológiák, az újságírói tevékenységeknek helyet adó platformok eltérő értelmezései mentén robbantak ki. Akkor, amikor az újságírók és a nem-újságírók, a jó és a rossz újságírók közötti vélt határvonalak egybeestek a médiaplatformok közötti hierarchia határaival.

Az új típusú nyomdai eljárásoktól kezdve a távíró, a telefon megjelenésén, majd a rádiós vagy a televíziós platformok elterjedésén át az internet és a közösségi média térnyeréséig számos alkalommal terjedtek el újnak nevezett technológiák. Ezek az addig megszokottól finomabban vagy éppen radikálisabban eltérőnek észlelt módon létesítettek kommunikációs kapcsolatot az újságíró és a hírforrások, az újságíró és újságíró között, vagy közvetítették a médiatartalmakat a fogyasztók felé, ezáltal addig nem megszokott újságírói attitűdöket, illetve fogyasztói viselkedéseket támogatva. Az új médiaplatformok társadalmi és szakmai relevanciájának megalkotása jellemzően az új technológiák megjelenését övező egyeztetési folyamat mentén zajlott le: az innovációs aktus, az értelmezési rugalmasság és konfliktus, a lezárás és a konszolidáció fázisait végigjárva alakult ki az új technológia szerepe és közösségi, szakmai haszna – vagy éppen haszontalansága.

E folyamatnak elidegeníthetetlen részét alkotja az a konfliktus, amelyben a különböző technológiákat egyaránt használó, de azokat eltérő jelentésekkel felruházó társadalmi csoportok, szakmák, szakmán belüli érdekközösségek, közösségek, intézmények kerülnek egymással összetűzésbe. Ez jellemzően akkor válik látványossá, amikor a domináns „régi" médiaplatform mellett olyan, „új" platform vagy technológia nyer teret, amelyet a korábbi technológián szocializálódott szakmabeliek idegenként, riválisként vagy radikálisabb esetben fenyegetésként észlelnek. *Star* és *Griesemer* határtárgyaknak nevezi az olyan tárgyakat, eljárásokat, fogalmakat, amelyek több értelmezői közösség számára relevánsak és hozzáférhetőek, de a jelentésükről már eltérő értelmezésekkel rendelkeznek, és ezt (változó intenzitással) meg is tudják vitatni egymással.

Az eltérő kulturális jelentések megvitatásának egy különösen fontos terepe az újságírásban az eddig körbejárt határmunkálat. A határmunkálatok során, túl a közvetlen érdekérvényesítési előnyön, a lobbicsoportok számára az is fontos, hogy az egyszerre több közönség, a közvélemény, a politikai és a szakmai közeg felé kommunikált üzenetek megalkotásában hogyan tudja meghatározni önmagát – azaz értékeit, identitását, étoszát és így tovább –, és ehhez képest elhatárolni azokat, akiket nem tart hozzá tartozónak. Ki az, aki végül sikeresen tudja a saját csoportjához kötni a megfelelőbb etikai és szakmai reprezentációk asszociációit, és ki az, aki nem jár sikerrel?

Az újságírás esetében ebben a folyamatban elválaszthatatlanul összekapcsolódnak a szakmai értékek mentén gyakorolt demarkációs stratégiák az új médiatechnológiákhoz kapcsolódó attitűdök társas konstrukciójával: azaz a technológia határtárgyként vesz részt az újságírás határmunkálataiban. Az újságírói ideológiák, etikák, szakmafelfogások mentén kialakuló határmunkálatok az új médiatechnológiák térnyerésekor szorosan

összekapcsolódnak az újságírói tevékenységeknek helyet adó publikációs platformokhoz társított értékek konfliktusával. A demarkációs stratégiák ezekben az időszakokban tehát egyszerre próbálják diszkvalifikálni, delegitimálni, alacsonyabb rendűként keretezni a szakmában nemkívánatosnak gondolt személyeket, szakmai csoportokat, intézményeket, illetve a tevékenységükhöz kötődő kommunikációs- és médiaplatformokat – ezt a jelenséget nevezem kevert határmunkálatnak a továbbiakban.

A nyomtatott sajtó a rádió ellen

Az újságírás területén az első jelentős konfliktus az eltérő technológiákat használó szakmai közösségek, érdekcsoportok között a 20. század első felében alakult ki, amikor a nyomtatott napilapok évszázados dominanciája mellett új tömegmédium, a rádió kezdett egyre jelentősebb teret nyerni. A demarkációs relevancia pillanata akkor következett be a nyomtatott lapok piacának szereplői számára, amikor a rádió már nem egyszerűen drótnélküli távíróként, kommunikációs eszközként értelmeződött, hanem jelentősebb közönséget is elérni képes médiaplatformként is elterjedt. Ettől kezdve, a 20. század húszas éveitől fogva, a sajtó képviselői úgy észlelték, hogy a rádió fenyegeti piaci szerepüket, ezért igyekeztek radikálisan fellépni az új médium és annak képviselői ellen. Mint azt *Gwenyth Jackaway* monográfiája meggyőzően bemutatja, a lappiaci szereplők illetve print újságírók amellett, hogy intézményes és piaci szinten is megpróbálták ellehetetleníteni a rádiókat, úgy próbálták retorikailag pozícionálni és keretezni a rádiós tartalmat és a rádiónak dolgozókat mint az újságírói értékeknek kevésbé megfelelő platformokat és individuumokat.

Hasonlóan az új technológiák konszolidációjának négylépcsős folyamatához, a nagyjából 1924 és 1939 között lezajlott rádió–napilap háborúban, a „normál szakasz" megbomlását követően megfigyelhető a rivális technológiákat legitimálni illetve delegitimálni kívánók konfliktusának periodicitása. Az első szakaszban mindenekelőtt az akkor tradicionálisnak számító, a médiapiacot egyedül uraló nyomtatott sajtónak kellett egyfajta közös nevezőre jutnia. Ahogy azt Jackaway kiemeli, izgalmas módon az amerikai nyomtatott újságírásban éppen a rádió riválisként való megjelenése előtt kezdődött el egyfajta önvizsgálati folyamat, amelyben a szakma egyre nagyobb igényt mutatott az újságírói értékek világos rendszerbe foglalására, és ezzel összefüggésben az újságírás mint szakma pontosabb meghatározására. A rivális médium által megteremtettként kommunikált versenyhelyzet koncepciója tehát – és ez nagyon fontos körülmény – olyan professzionális közegben született meg, mely már egyébként is nagyon fogékony volt az újságírói értékekkel, önmeghatározással és a szakma demarkációjával kapcsolatos megközelítésekre.

Maga a külső demarkáció (bár Jackaway monográfiájának megjelenésekor már ismert volt *Gieryn* határmunkálat-elmélete, ő nem hivatkozik rá, és nem is használja a demarkáció kifejezést) folyamata akkor kezdődhetett el, amikor a nyomtatott újságíráson belül egyfajta konszenzusra jutottak az érdekcsoportok. Ebben a második szakaszban a print szakma retorikai stratégiája arra irányult, hogy a rádiót mint olyat alacsonyabb rendűnek pozícionálja a nyomtatott platformmal szemben, a rádiósokat pedig botcsinálta újságíróként bélyegezze meg. A nyomtatott sajtó iparági képviselői, szakmai szervezeteinek vezetői és az újságírók általában az (egyébként meglehetősen frissen megalkotott) újságírói értékeket hiányolták a rádiósok munkájából, egyszerre számon kérve a „kemény" és a „puha" értékeket és standardokat. A kemény etikai és intézményes kifogások között szerepelt

a rádiósok feltételezett képzetlensége, felületessége, felszínessége, elfogultsága, továbbá a hírlopás és -kalózkodás vádja is. A puha etikai kifogások sorában pedig előkerült, hogy a rádiósok túl röviden számolnak be az eseményekről, gyakran hisztérikus hangnemben, szenzácionalista módon. E kritikák megfogalmazásában és tálalásában több olyan retorikai stratégiát is használtak, mellyel igyekeztek kihangsúlyozni a rádiósok inkompetenciáját és tisztességtelenségét. Ilyen volt például a rádiózás más, alacsonyabb rendű (nem feltétlenül médiához kötődő) tevékenységhez való hasonlítása, illetve a paternalista nyelv, amely kiskorúaknak próbálta beállítani a rádiónak dolgozókat, gyakran a személy elleni támadás eszközeivel. De a kifogások nem álltak meg a puszta nyilatkozatoknál vagy állásfoglalásoknál.

Az igazi Világok harca-botrány

Máig a 20. század legnagyobb, ikonikus médiapánikjaként tartja számon a közvélemény az *Orson Welles*-féle Világok harca rádiójáték által 1938 őszén kiváltott országos pánikot az Egyesült Államokban. A CBS rádióhálózat *The Mercury Theatre on the Air* című műsorában, 1938. október 30-án adták le az akkor 23 éves Orson Welles által rendezett egyórás rádiójátékot, amely H. G. Wells hasonló című regénye alapján a Földet sújtó marslakó-invázióról tudósított. A műsor alapját adó zenekari műveket egyre gyakrabban szakították meg szimulált hírblokkokkal – a formátum a hallgatók számára a háborús tudósításokból lehetett ismerős –, melyek arról számoltak be, hogy marslakók szálltak le New Jerseynél, és New York felé tartanak, kíméletlenül elpusztítva mindent, ami az útjukba kerül. A program elején természetesen figyelmeztették a hallgatókat, hogy amit hallanak, az nem a valóság, és maguk a hírblokkok sem voltak olyan valósághűek,

hogy ne merülhetett volna fel a hallgatókban a gyanú. Mégis, a másnapi lapok tucatjai országos pánikról számoltak be címlapjaikon, a *New York Times*-tól a *Chicago Herald and Examiner*ig, amely utóbbi ezzel a címlapsztorival jelentkezett: „Radio fake scares nation", azaz a rádiós álhír megrémíti a nemzetet. A még pár napon keresztül kibontott és követett sztorikban a lapok milliónyi halálra rémült emberről számoltak be, akik kiözönlöttek az utcára, és menekülőre fogták a hírek hallatán.

Mindezekre a pánikreakciókra azonban a napilapok tudósításain kívül semmilyen történeti forrás nem nyújt bizonyítékot. Amint azt *Campbell* médiamítoszokról szóló kötetének a Világok harcáról szóló fejezete következetesen bemutatja, semmilyen szempontból nem lehet alátámasztani az országos pánikról szóló történetet. A rádióműsort egyfelől az egész ország lakosságának csupán töredéke, úgy 6 millió ember hallhatta egyáltalán, de azt már nem lehet tudni, hogy a valós hallgatottság mekkora volt. Emellett az összes beszámoló anekdotikus: nincsenek statisztikák, rendőrségi dokumentumok a tömegpánikról, és sem első kézből származó leírásokat, sem fotókat nem közöltek a lapok a tömegekről. Nagyon sokan tehát már csak úgy értesülhettek a pánikról, és úgy adták tovább a hírt, hogy ők maguk nem is hallották a műsort, csak a lapokban olvastak róla.

Mi történt hát valójában? Ahogy azt Campbell és *Miller* is megfogalmazta, az, hogy a napilapok – miután értesültek arról, hogy pár hallgató valóban valóságnak hitte az Orson Welles-féle rádiójátékot – kiváló lehetőségnek gondolták a hírrel bemutatni a rivális médiatechnológia, a rádió megbízhatatlanságát. A folyamatot tovább katalizálta, hogy a vasárnapi lapzárta előtt érkezett meg sok szerkesztőségbe az egyébként a rádióellenes lobbi egyik fő képviselőjének számító Associated Press hírügynökségen keresztül a hír a pánikról, melyet az utolsó pillanatban kellett szenzációs és olvasmányos formába önteni. Ahogy *W. Joseph Campbell* fogalmaz:

„Az amerikai napilapoknak a versenyhelyzetben érdekükben állt élesen bírálni a rádiót, megbízhatatlanként és felelőtlenként beállítani. Több napilap nagy lelkesedéssel ragadta meg a kiváló alkalmat. Ez egy olyan lehetőség volt, amit nem hagyhattak ki."

A napilapok által közölt leleplezést követően természetesen nem maradhattak el a nyílt iparági nyilatkozatok, állásfoglalások sem. A szaklapok és szerkesztőségi állásfoglalások többek között azt fejtegették, hogy a rádió nem ura a helyzetnek, képtelen minőségi standardokat betartani, a rádiót meg kell tisztítani a gonosz szenzációhajhászástól, de akár a cenzúra is lehetséges módszer volna a rádió megregulázására. Az *Editor and Publisher* című szakmai lap szerkesztőségi cikke így elmélkedett a Világok harca-ügy tanulságairól:

„A nemzet egésze továbbra is ki van téve a hiányos, félreértelmezett hírek veszélyének, egy olyan médium által közvetítve, amelynek még saját magának is bizonyítania kell, hogy megfelelően felkészült a hírszolgáltatás feladatának végrehajtására."

Hasonló véleményt fogalmazott meg a *New York Times* is. A *New York Herald Tribune* azt hangsúlyozta, hogy mindez a nyomtatott sajtóval nem történhetett volna meg, a *Chicago Tribune* pedig még azt is állította, hogy a rádióhallgató közönség eleve szellemileg felkészületlenebb, mint a napilapolvasó közönség, ezért nem voltak képesek felismerni, hogy a műsor nem valódi.

A Világok harca által kiváltott, az utókor által gyakran előszeretettel felidézett pánik tehát nagyrészt a nyomtatott lapok szalagcímeiben konstruálódott meg, valójában szó sem volt országos méretű pánikról. A rádió–nyomtatott sajtó háború végül nem sokkal később, 1939-ben „hivatalosan" is lezárult, amikortól az Associated Press már nem tiltotta a hírösszefoglalóinak közlését

a rádiókban, ezzel kezdődött meg a negyedik szakasz, az elfogadás és kooperáció periódusa – hasonlóan a technológiai innovációk használatba vételéhez és mindennapokba való beilleszkedéséhez. Az elektronikus médium társadalmi beágyazottságának változását pedig látványosan illusztrálja, hogy pár évtized alatt a korábban kizárólag a print újságírásnak tulajdonított fő értékekre, az objektivitásra és alaposságra való hivatkozássá válhatott az úgynevezett „BBC-standardokra" történő utalás.

A kevert határmunkálatok rendszere

A rádió szakmai beágyazódásával korántsem szakadtak meg a régi és új platformokhoz kapcsolódó szakmai demarkációs küzdelmek az újságírásban, sőt. A határmunkálatok újra megjelentek a soron következő újabb médiumok, először a televízió, majd az internet, illetve legújabban a közösségi média elterjedésével. Mindezekben a harcokban folyamatosan, újra és újra felmerültek és felmerülnek a médiaplatform-bírálatokkal összefüggésben az etikai, erkölcsi, társadalmi, szakmai és érzelmi szempontok, egészen az elbutító tévétől a függőséget okozó internetig vagy közösségi médiáig. Az intézményes és szerkezeti párhuzamokat és eltéréseket figyelembe véve egyaránt feltűnő, hogy a retorikai térben az új médiához kapcsolódó gyakorlatokkal és azok művelőivel szemben megfogalmazott legújabb bírálatok számos párhuzamot mutatnak a megelőző korok kevert határmunkálataival, különösen a rádió és a nyomtatott sajtó közötti egykori konfliktussal.

A kevert határmunkálatok fő szakaszait és faktorait a jobb áttekinthetőség érdekében a *Függelék*ben található *4. táblázat*ban foglaltam össze, melyben egymás mellé helyeztem a technológia társadalmi konstrukciójának illetve a szakmai határmunkálatoknak egymással kommunikáló szakaszait.

A talán legfontosabb gondolati szálak, amelyek összekötik mindezeket a fogalmakat, a közösségi jelentések kialakítása – legyen szó akár szakmáról, akár technológiáról – és a jelentések mentén kialakuló közösségi interakciók mintázata. Amikor egy új technológia összekapcsolódik egy szakmai csoport észlelésével a kevert határmunkálat második szakaszában, a jelentéstulajdonítások változatossága, az *értelmezési rugalmasság* számtalan közösségi mintát hoz létre a szakma *instabil periódusában*. Ekkor alakul ki a *demarkációs relevancia* azzal, hogy körvonalazódik: a szakmán belüli és kívüli csoportokon átívelő *releváns társadalmi csoportok* mennyire veszélyeztetik egymás érdekeit, és hogy pontosan hogyan is helyezkednek el az adott technológiához viszonyítva. Ahogy az is, hogy a technológiából *határtárgy* válik, azaz olyan dolog, amelynek az eltérő jelentései alkalmasak arra, hogy a közbeszéd és konfliktusok középpontjába kerüljenek. A kevert határmunkálatok során párhuzamosan zajlanak a *belső határmunkálatok*, melyek a különböző technológiai platformokhoz kötődő, és azoknak eltérő jelentéseket tulajdonító újságírók hálózatán belül a hierarchia felülvizsgálatát, rögzítését célozzák; illetve a *külső határmunkálatok,* melyek a szakmán belüli és szakmán kívüli csoportok elkülönítését szolgálják a technológiai alapú vitában. A harmadik szakaszban a jelentések hatalmi átrendeződésének a *lezárás*, jellemzően a *lezárás a probléma újradefiniálásán keresztül* vet véget, hogy a konszolidáció időszakával újabb *normál szakmai periódus* következzen be. A szakaszok határai természetesen nem élesek, nem rögzítettek időbeliségükben és nem normatívak, mindössze sorvezetőként szolgálhatnak a főbb jelenségek áttekintésére – egy szakma akár egyszerre több szakaszban is lehet párhuzamosan, és eltérő eszközöket mozgósíthat a jelentések kialakításában.

A kérdés az, hogy idővel a szerkezetileg meglehetősen stabil retorika mely tartalmi elemei élnek tovább, és melyek helyét veszik át mások. A „rádiósok" és az „újságírók" külső, kevert demarkációs konfliktusa már egyértelműen a múlté: mindkét platformon dolgozó újságírók ma már egyértelműen újságírónak számítanak, a nyomtatott és a rádiós platform használata már nem képez határt az újságírók és nem-újságírók között. Az egykori ellentét ma már legfeljebb csak a belső hierarchia tárgyalásaiban él tovább, ahol az újságírók eltérő készségeket, szokásokat, habitust, hozzáállást, hatalmat, presztízst társítanak „a rádiós" és „a napilapos" munkához.

Az online és a print újságírás harcának hagyománya esetében már jóval bonyolultabb a helyzet, hiszen a technológia (az internet és a digitális média) és a szakma (az online és digitális tartalomszolgáltatás legkülönbözőbb formái) jelentései még nem értek el minden téren a konszenzuális szakaszba. Tíz évvel ezelőtt még gyakorlatilag egyértelműnek tűnt például a „bloggerek" és a „profi" újságírók közötti presztízskülönbség a szakmai eszmecserékben, ma már viszont – hiába kerül elő rendszeresen az ellentét – a demarkáció módja és folyamata, számos körülménynek köszönhetően, jóval bizonytalanabb. Az újabb, közösségi médiaplatformok, mint például a Facebook vagy a Twitter, egy időre átvették a blogok szerepét, hogy végül hasonló konszolidációs folyamaton menjenek keresztül. A külső határok változásához hasonlóan, az újságírás szakmai berkein belül is változnak a platformokhoz társított szakmai értékítéletek. A „print zászlóshajónak" dolgozó újságíró, és a nyomtatott lapnak alárendelt online verziónál alkalmazott hírszerkesztő hierarchiáról szóló megállapításai jóval erőteljesebbek voltak egy évtizede – de még ma is lehet találni olyan véleményeket, amelyek arra utalnak, hogy a feszültség nem múlt el még teljesen.

Hogyan alakultak ki ezek a digitális médiához és internethez társított, eltérő szakmai jelentések? Hogyan változtak az utóbbi másfél évtizedben, és az ellentétnek jelenleg milyen részei lelhetőek fel, élnek tovább az újságírásban? Az újságírás utóbbi másfél évtizedének történetében a szakma külső határainak folyamatos újratárgyalása és újraértelmezése, valamint a konszenzuálisan újságírókként elismert szereplők közötti belső hierarchikus rendszer megbomlása és újrarendeződése egyaránt szorosan összefonódott és összefonódik a médiaplatformokhoz kapcsolt értékek konfliktusaival.

Újságírók és nem-újságírók

Sir Levesoné az utóbbi évek egyik legtöbbet emlegetett neve a médiaszakmában. A 2012-ben kitört telefonlehallgatási botrányt követően, az addig a brit médiapanaszokat kezelő önszabályozó szervezet, a Press Complaints Commission (PCC) munkájának átmeneti felfüggesztése után az Egyesült Királyság kormánya őt bízta meg a brit médiaszabályozás átalakítását érintő, átfogó javaslat kidolgozásával. Munkája befejezését követően Leveson több sajtónyilvános beszédben fejtette ki nézeteit és észrevételeit a médiaszabályozás jövőjével és az új médiával kapcsolatban általában. A brit média akkor egyik legbefolyásosabb szereplője, a *Guardian* tudósítása szerint 2012 decemberében egy melbourne-i beszédében így nyilatkozott a bloggerek, a közösségi média és az újságírók viszonyáról:

> „A bloggereket és twitterezőket a »kocsmai pletyka elektronikus verziójának« nevezte és azt mondta, hogy nem úgy tevékenykednek, mint az elismert újságírók, akik »munkájuk alaposságával jelentős tekintélyt vívtak ki maguknak«."

Leveson e két sommás megjegyzése több, a közösségi médiában és a blogoszférában aktív tartalom-előállító illegitimitásának, illetve a hagyományos újságírásban dolgozók legitimitásának növelésére használt stratégiát magába sűrít. A kocsmai pletykálást analógiaként használva a hasonlat számos metaforikus jelentéstartalmat mozgósít. A kocsmai tér a személyes, informális információcsere helye, ahol kontroll nélkül, közvetlen stílusban lehet megvitatni bármit. A kocsmai beszélgetések a hely funkciójából következően, jellemzően alkohol fogyasztása mellett zajlanak le, ami alapvetően meghatározza a kommunikáció jellegét. Az eltérő mértékben ittas vitapartnerek hajlamosak zavaros, érzelmektől fűtött összeesküvés-elméleteket, illetve eleve félinformációkból álló pletykákat továbbadni és ütköztetni világos és tényekkel alátámasztott érvek helyett, és az sem példa nélküli, hogy a heves elméleti vitát a felek némi tettlegesség alkalmazásával próbálják elsimítani. Mindezen gondolattársítások online közegre való lefordítása tehát azt sugallja, hogy a közösségi média tartalom-előállító és -megosztó platformjait használók (bloggerek és twitterezők) alapértelmezetten megbízhatatlan tartalmat (pletykákat) gyártanak és továbbítanak, és mindezt egy teljesen ellenőrizetlen, továbbá a józan gondolkodást eleve megnehezítő vagy ellehetetlenítő, esetleg erőszakos közegben (a blogoszférában, illetve a közösségi médiában) teszik.

Mint azt Leveson másik észrevétele világossá teszi, ez a fajta gyakorlat teljes mértékben szemben áll azzal a józan, megbízható újságírói gyakorlattal, amelynek az egyik legfőbb alapértéke az alaposság. Fontos részlet, hogy Leveson az alaposságot említi az újságírás egyik alapértékeként. Amíg az Egyesült Államok újságírásról szóló vitáiban az objektivitás kerül elő a leggyakrabban az alapértékek közül, addig Nagy-Britanniában jellemzően inkább az alaposság kérdése áll a médiakritikák és olvasói érdeklődés homlokterében – a legtöbb PCC-panasz például rendszeresen

az ilyen jellegű problémákra érkezett. A Press Complaints Commission (PCC) honlapján az etikai kódexben is az első helyen áll a pontosság, és a szintén a honlapon elérhető döntési statisztikákból is látszik, hogy a panaszok nagy része ezzel kapcsolatos. Leveson tehát az újságírás olyan – értékelése szerint a gyakorlatban is megfigyelhető – értékére hivatkozik az újságírói és a nem-újságírói közegek elkülönítésekor, amely a brit közönség szűkebb kulturális környezet számára különösen releváns.

Sir Leveson e sajátosan elliptikus gondolatmenete (melyben pusztán az párhuzam jelzi a közösségi médiaplatformokon tevékenykedő tartalom-előállítók másodrendűségét, a következtetést, hogy ez egyben azt is jelenti, hogy ők szükségszerűen nem alaposak, már a hallgatónak kell levonnia) az újságírás külső, kevert demarkációjának szemléletes mai példáját adja. A külső határmunkálatok során az újságírószakma egyes érdekcsoportjai, képviselői arra törekszenek, hogy világos határvonalat húzzanak az újságírók és nem-újságírók közé, szigorúan a tartalom-előállító tevékenységnek helyet adó médiaplatform, felület, technológia vélt határai mentén. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy bizonyos újabb digitális platformokon zajló tartalom-előállító tevékenységek (mint például a blogolás vagy a közösségi média-tevékenység) jellemzően az újságírás halmazán kívülre, míg más, ma elfogadottabbnak számító platformokon (rádió, televízió, nyomtatott sajtó vagy a már bejáratott sajtómárkák online felületei) zajló aktivitások alapértelmezetten azon belülre kerülnek.

Civilek és profik: bloggerek, twittelők és újságírók

A tisztán technológiai alapon elkülöníthetőnek tűnő „bloggerek" és „újságírók", azaz a blogmotoron publikálók és a már korábban bevett on- és offline platformokon dolgozók közötti konfliktus

a szakmai hagyomány és szóhasználat felől tekintve az úgynevezett „civil" és a „professzionális" média konfliktusa. Annak a hátterében, hogy a szakmai konfliktus a kétezres évektől technológiaiként kezdett megjelenni az újságírásban és a populáris kultúrában, egyszerre áll a civil média technológiai ökoszisztémájának átalakulása és az újságírás percepciójának megváltozása.

Az online civil média jelenségére az utóbbi bő évtizedben számtalan megnevezés született az angolszász világban és szakirodalomban. A civic (polgári, független) jelzőtől kezdve egészen a participatory (részt vevő), distributed (megosztott) és open source (szabad hozzáférésű) előtagokon át terjedő skálából mára kétségkívül a citizen journalism, magyarul civil újságírás lett a leggyakrabban előforduló címkéje az ezredforduló környékén elterjedő, amatőr, professzionális intézményi vagy szakmai háttér nélküli, online tartalom-előállítói tevékenységek körének. Egyszemélyes vagy egész csapatokat mozgósító, Do it Yourself (csináld magad) alapon létrehozott blogok, később Twitter, Facebook vagy más közösségi médiaplatformokon keresztüli független tartalomszolgáltatás formájában. Ez a speciális definíció azonban nem érvényes minden, civilnek nevezhető tartalom-előállításra.

Civil újságírók és amatőr tartalom-előállítók már az internet megjelenése előtt, gyakorlatilag minden korszakban léteztek, a legkülönbözőbb területeken és platformokon. Lelkes lokálpatrióták, akik fogorvosként vagy mérnökként megörökítették szülőfalujuk történetét, vagy azok, akik évtizedekig írták, szerkesztették és dobták be a postaládákba a saját maguk által összeállított helyi lapot, vagy elkötelezett rajongók, akik fénymásolóval és tűzőgéppel gyártották le és küldték ki a pár tucat, esetleg pár száz érdeklődőnek a fanzine-okat, vagy éppen a fáradhatatlan rádióamatőrök, akik egy-egy éppen használható, kisebb frekvencián sugározták házi készítésű műsoraikat.

És civil tartalom-előállítók voltak azok is, akik az elektronikus média által támogatott diktatórikus rezsimek elnyomása alatt az underground publikációkat, szamizdatokat írták, sokszorosították és terjesztették.

Ezek a tevékenységek azonban természetükből adódóan kis közönséget vagy rétegközönséget értek el, jellemzően kívül maradtak a közbeszéd, a nyilvánosság fősodrán, és éppen ezért a profi média látókörén is. A fanzine-szerzők ellen sohasem léptek fel a zenei magazinok, a rádióamatőrök ellen sem a nagy hírcsatornák. A rádióval szemben is csak akkor lépett fel egységesen az akkor a médiapiacot uraló print média, amikor azt a nyomtatott sajtó már mint hegemóniáját, intézményes és társadalmi funkcióját, identitását, ezáltal üzleti eredményességét, egzisztenciáját veszélyeztetőnek észlelte. A demarkációs relevancia esetükben akkor lépett életbe, amikor már nem több különböző, radikálisan eltérő méretű közönséghez, hanem ugyanahhoz a nyilvánossághoz szólt mindkét platform. Ugyanez az átmenet az online civil újságírás és a már négy platformon (print, rádió, televízió, internet) jelenlévő professzionális újságírás viszonyában az 1990-es évek végétől, a blogok elterjedésével kezdődött el, illetve a kétezres évek végén kapott újabb lendületet a közösségi média népszerűségének megugrásával.

Azzal, hogy a digitális világban az amatőr tartalmak a korábbinál jóval nagyobb közönség számára, gyakorlatilag valós időben és ingyenesen váltak hozzáférhetővé, mindaz, ami korábban lényegtelen volt a professzionális médiaszereplők piaci eredményei és önértelmezése felől, fokozatosan relevánssá vált, és a médiavállalatok számára szükségessé lett legitimálni magukat az egyre nagyobb teret nyerő online civil médiával szemben. Ahogy egyre több háztartásban jelent meg a szélessávú internet, és egyre többen kezdték el a profi média felől is riválisnak értelmezhető online tartalomszolgáltatásra használni a kezdetben

személyes közösségi kommunikációs eszközként bevezetett publikációs és megosztó szolgáltatásokat (blogok, Facebook, Twitter), a médiavállalatok képviselői és az újságírók egyre hevesebben próbálták magukat elhatárolni a civil tartalom-előállítóktól, és egyszersmind hangsúlyozni azok másodrendűségét. Izgalmas módon még azt követően is, hogy a tradicionális médiavállalatok elkezdték mind a blogok, mind a civil tartalom integrálását az online lapok struktúrájába, nagyjából a kétezres évek második harmadától. Ezek a támadások pedig már nem általánosságban a civil, amatőr tartalom-előállítók ellen irányultak, hanem a potenciálisan veszélyes, azaz az online, a digitális világban tevékenykedők, bloggerek és mikrobloggerek (a Twitteren, Facebookon és más közösségi hálózatokon aktív tartalom-előállítók) ellen. Így vált szinte kevert demarkációs harccá a civil és a professzionális tartalom-előállítás, az újságírók és nem-újságírók közötti határharc.

Összegzés: régiek az újak ellen

Amikor tehát az újságírók és egyes médiaszakemberek – mint például Sir Leveson – általában a bloggerek, twitterezők (azaz nem-újságírók) és az újságírók demarkációjának fontosságát hangsúlyozzák, akkor egyfelől a profi és az amatőr, a tradicionális és a civil média határait próbálják rögzíteni. „A bloggerek" és „az újságírók" közötti harc az amatőr és a civil szembenállás mellett „a régi" és „az új" médiaplatformokhoz kapcsolódó közösségek, értékek és érdekek konfliktusa is egyben. Ez utóbbi érdekellentét már ismerős lehet a média- és technológiatörténet korábbi szakaszaiból, amikor ugyan nem feltétlenül a civilként és profiként keretezett, de eltérő médiatechnológiákat használó professzionális újságírói lobbi csoportok csaptak össze

egymással, legitimálni igyekezve a saját médiaplatformot, és hitelteleníteni, nem-professzionálisnak beállítani a riválisét. Ezt a hagyományt folytatva, a „tradicionálisnak" nevezett médiaplatformokon működő „professzionális" médiát elismerő retorikák a hagyományos médiaplatformok elsődlegességét és egyes digitális platformok másodrendűségét hangsúlyozzák, a civil média legitimálását célzók pedig az „újabb" digitális médiát tekintik adottan magasabb rendűnek, így a bevett médiaplatformokat elavultnak és illegitimnek. A digitális vagy éppen print jó és rossz fogalmainak e küzdelme a mindenkori régi és új médiatechnológiákhoz kapcsolódó előítéletek, félelmek, sztereotípiák világának számos már ismert megoldását, asszociációját mozgósítja.

Egyfelől az internettel, mint valaha új technológiával kapcsolatos korai előítéletek nagy része ma is tovább él a jelenleg újabbnak számító közösségi médiával kapcsolatban, másfelől pedig a régebbi, tradicionális platformokkal kapcsolatos ellenérzések mintázatai is megfigyelhetőek. Az eszközöknek, retorikai megoldásoknak a kevert demarkációs gyakorlatokban élő, az elektronikus kommunikáció egész történetén átívelő folyamatossága kulcsfontosságú körülményre hívja fel a figyelmet: arra, hogy a platformokhoz kapcsolt értékek asszociációs rendszerei hajlamosak tovább élni még akkor is, ha maguk a platformok használata és funkciója már gyökeres átalakuláson ment keresztül.

8. FEJEZET

Netnaplók és pizsamás bloggerek

„A bloggereknek inkább a rendes riporteri munkát kellene elvégezniük, ahelyett hogy pizsamában üldögélnek" – fogalmazott indulatosan *James Risen*, a *New York Times* újságírója válaszul a cikkét ért kritikára, amely történetesen egy bloggertől érkezett. Risen ugyanabban az évben használta a „pizsamás blogger" metaforáját, amikor a *Julie Jones* és *Itai Himelboim* által írt, sokat idézett tanulmány a bloggerek 1999 és 2005 közötti amerikai sajtóreprezentációjáról megjelent, „Csak egy srác pizsamában?" címmel. Nem véletlenül, hiszen a hasonlat majd egy évtizedig fontos, vissza-visszatérő fordulata volt a bloggerekről szóló újságírói közbeszédnek. Az sem véletlen, hogy jellemzően print újságírók használták ezt a kifejezést az akkoriban újnak számító blogfelületeken publikálókra. A metafora többnyire akkor került elő, amikor az újságírói pozíció legitimálásához a szakma elhatárolására volt szükség a nem-újságírástól, és ebben hatékony eszköznek bizonyult az újságírástól elválasztott, egységesen bloggerként keretezett közeg hiteltelenítése, a „bloggereket" otthonülőként, önfenntartásra képtelenként vagy csak egyszerűen infantilisként ábrázolva.

Az újságírás ezredfordulót követő, a digitális technológiák elterjedésével párhuzamos átalakulása számos változást, dilemmát, problémát hozott a szakma életébe. Az egyik ezek közül annak a vitának a fellángolása, hogy abban a média-ökoszisztémában, ahol gyakorlatilag bárkinek lehetősége van tartalmat előállítani és publikálni, meg lehet-e vonni világosan a határokat az újságírók és nem-újságírók között. Ebben a vitában az a tét, hogy ki a hiteles tartalom-előállító és ki nem, ki alkalmas arra, hogy megbízható forrás legyen a tájékozódásban, illetve szélesebb kontextusban, a demokratikus közvélemény közvetítésében.

A „bloggerek versus újságírók" időről időre kiújuló demarkációs vitájában egy újnak észlelt technológia, platform, médium áll a középpontban: maga a demarkációs vita; a határmunkálat folyamata azonban jóval régebbi jelenség az újságírásban, és korántsem csak az újságírás területén figyelhető meg.

Ebben a fejezetben főként e kutatási irányok felismeréseire építve szeretném egyetlen területre, az újságírásra alkalmazni a határmunkálatok eszköztárát. Annak kísérlek meg utánajárni, hogyan térképezhető fel ez a struktúra, milyen általános alapelvek szerint zajlanak az újságírás szakmai egységét kialakítani hivatott szakmai határmunkálatok. Hogyan működnek és milyen eszközöket használnak az újságírókat és a nem-újságírókat, valamint a jó és a rossz újságírókat elkülönítő stratégiák?

„A »Bloggerek vs. újságírók: vége« című esszémet 2005-ben írtam. És vége is kellene, hogy legyen. Végül is sok újságíró boldogan blogol, sok blogger újságíróskodik, és mindenki próbálja kitalálni, mi fenntartható online. De valami más is van a háttérben, és azt hiszem, egy darabját megfejtettem: ez a két típus – az amatőr blogger és a profi újságíró, valójában egymás ellentétes ideáltípusai. (...) A kapcsolat lényegileg neurotikus, mindkét oldalon. A bloggerek nem tudják elengedni a nagy Apafigura médiát, a mainstream médiát, és folytatni a blogolást, eközben

a profi újságírók pedig rávetítik az internettel és tekintélyvesztéssel kapcsolatos félelmeiket a pizsamás blogger figurájára. Ez az ő saját konstrukciójuk és az egyik kulcsfontosságú eleme annak a tagadás-építménynek, amely ugyan megroggyant az utóbbi években, de korántsem eléggé. (...) A vita halványul ugyan, de a konfliktus megmaradt."

Jay Rosen, a New York-i Egyetem újságírás-tanszékének tanára, a népszerű *Pressthink* című blog szerzője egy nagy hatású és sokat idézett, a „bloggerek versus újságírók" vitáról szóló, 2005-ös bejegyzését hat évvel később újragondolva írta a fenti sorokat, melyeknek kulcsmondata így szól: „a vita talán halványul, de a konfliktus még mindig jelen van." A megjegyzés – amely „a bloggerek" és „az újságírók" közötti konfliktusra vonatkozik – kontextusának a kibontása több oldalról is megvilágíthatja a probléma hátterét és mozgatórugóit. Miért halványul a vita, és miért van mégis még mindig jelen a konfliktus?

Ahogy azt Rosen is leírja, a profi és a civil, a közösségi és tradicionális, az újságírói és a nem-újságírói tartalmakat technológiai alapon ma már nemigen lehet elkülöníteni, maguk a jelzők is – professzionális, tradicionális, újságírói – egyre nehezebben definiálhatók és értelmezhetők. A 21. század digitális média-ökoszisztémájának konvergens jellegéből, azaz a számos, egymással párhuzamosan élő és összekapcsolódó médiaplatform jelenlétéből az is következik, hogy a tartalom-előállításra és -publikálásra használt eszközök köréből egyre kevésbé lehet következtetni a tartalom-előállítói, felhasználói csoportok természetére. A kilencvenes évek elején még valóban szinte kizárólagos volt az átfedés az úgynevezett tradicionális médiaplatformok (sajtó, rádió, televízió) és a professzionális újságírói munka publikációs platformjai között, mert nem álltak rendelkezésre olyan platformok, amelyek potenciálisan a nagyközönség elérésére használhatónak tekintettek volna.

Akkoriban még nem volt jelen sok médiavállalat a neten, de pár éven belül, a kilencvenes évek végére a helyzet radikálisan megváltozott. Az internet a negyedik fő publikációs platformmá lett a profi médiavállalatok számára, így a „tradicionális" jelző egyre kevésbé értelmezhetővé vált az új és a régi, a civil és a profi platformok összevetésében. Ugyanez a folyamat zajlott le a blogformátum és a közösségi médiaalkalmazások körében is. Amíg a kilencvenes évek közepén-végén még valóban csak korlátozott kör használta a blogformátumot, és egy ideig nagyon kevesen jelentek meg párhuzamosan a professzionális médiában és blogokban egyszerre, addig ma már a legtöbb újságírónak van saját blogja, és sok blogger dolgozik szerkesztőségi körülmények között.

Hasonló a helyzet az újabb, közösségi médiaalkalmazásokkal is. Amíg a kétezres évek harmadik harmadának elején még főleg egyfajta alternatív, gerilla-tartalomszolgáltatást művelt az, aki a Twittert, a Facebookot vagy más közösségi eszközt nem pusztán személyes kommunikációra, hanem hírek, információk és egyéb tartalmak széles közönséghez való eljuttatására használta, addig ez pár évvel később már bevett gyakorlattá vált a legtöbb médiavállalatnál. Mára már majdnem minden típusú tartalomszolgáltatónak vannak saját blogjai és közösségi média feedje, illetve számos médiavállalat foglalkozik amatőr vagy civil tartalmak becsatornázásával – a használt médiatechnológiák alapján tehát már gyakorlatilag lehetetlen meghúzni a határt a tradicionális és az új média, vagy éppen a professzionális és a civil között.

Ez azonban nem volt mindig így, és a történeti hagyomány számos korábbi jelentéstársítása konzerválódott a mai, megváltozott ökoszisztémában zajló közbeszédben is. A „blog" mint eszköz és platform a bevett genealógia szerint 1997-ban jelent meg az interneten, azonban 1999-ben, a Blogger szolgáltatás megjelenésével indult el a népszerűvé válás felé. Technológiai

újdonsága annak volt köszönhető, hogy míg korábban ahhoz, hogy valaki a weben szöveges tartalmat publikáljon, legalább közepes webszerkesztői készségeket kellett birtokolnia, tekintve hogy a rendelkezésre álló szoftverekkel nem volt éppen egyszerű a művelet. A blog ebben kínált alternatívát: egy szolgáltatónál – például a később a Google által felvásárolt Bloggeren – történő egyszerű regisztrációt követően egy intuitív szövegszerkesztő felület segítségével lehetett szöveget írni, majd egy gombnyomással nyilvánosságra hozni. A blogmotornak az addig bevett megoldásoktól eltérően tálalt technológiája más publikációs formát és más jellegű tartalmat, aktivitást katalizált. A publikációs forma, szemben az addig az internetet uraló, statikus, mozaikszerűen elrendezett tartalmakból összerakott portálformátummal, az egyes tartalmak, a posztok lineáris folyamát jelenítette meg. A megnyitott oldal tetején kapott helyet a legfrissebb poszt, és lejjebb görgetve lehetett megtalálni a régebbieket.

Ehhez a máig lényegében változatlan formátumhoz az első években egyfajta tipikus tartalom is társult. A publikálást liberalizáló platformot eleinte olyanok vették igénybe, akiknek korábban nem jutott eszébe tartalmakat nyilvánosságra hozni, így a tipikus írások amatőrök, személyesek voltak, jellemzően valóban naplók, olyannyira, hogy a magyar nyelvben a blog először „netnaplóként" jelent meg, és bár mára ez már meglehetősen kikopott a közbeszédből, a technológiai fejleményeket kevésbé követő rétegek körében továbbra is használatban van. A személyes jellegű tartalomhoz és a szokásos szerkesztési folyamatok hiányának percepciójához magától értetődően társultak a szubjektivitás, a függetlenség és a spontaneitás értékei, amelyek még ma is gyakori asszociációk, annak ellenére, hogy bár a blog mint technológia ugyan lényegében ma is ugyanaz, mint közel két évtizede volt, viszont kulturális és mediális jelentései radikálisan megváltoztak. A blog jelentései fokozatos átalakulásának

lényege abban áll, hogy a kezdetben együttálló technológiai és tartalmi jegyek valamint előállítói rétegek elváltak egymástól.

Azaz a kétezres évek első harmadától már egyre kevésbé csak valódi amatőrök írtak blogot, ennek következtében egyre gyakrabban jelentek meg a hagyományos újságírói és egyéb műfajok és tartalmak a blogokban. Ezzel pedig a korábban a blog fogalmától elválaszthatatlannak gondolt stiláris jegyek is új értelmezést, kontextust nyertek. A tartalmi átalakulás mintázata viszonylag könnyen követhető: ma már egy blog szólhat bármiről, bárhogyan – az egyetlenegy kritérium, amely bloggá minősíti a felületet, hogy a bejegyzések blogmotor segítségével kerüljenek fel. Tehát a kezdetben alapértelmezett, még a magyar fordításban is reflektált kapcsolat a technológiai platform és a közvetített tartalom között megszakadt.

A blogforma adaptációja a mainstream, avagy professzionális médiában két párhuzamos téren volt megfigyelhető. Egyfelől a felhasználói tartalmak profi tartalmak mellé való emelésével, másfelől a szerkesztőségi tartalmak blogformátumba csatornázásában. Ehhez kapcsolható még a legújabb trend is, melyben az új, önmagukat hírsite-ként meghatározó, rendes szerkesztőséggel dolgozó online médiumok is blogmotorra épített oldalakat használnak, mint például Magyarországon a *444*, vagy a nem túl hosszú életű, a *Gawker* részeként működő *Cink*. Mindhárom tendencia szintén olyan irányba hatott és hat, hogy a bloggerek és online újságírók közötti határ mára már gyakorlatilag teljesen elmosódott.

Ironikus módon a blog gazdasági, tartalomszolgáltatói szerepének megváltozása nem vonta rögtön maga után a bloghoz társított stiláris és egyéb jelentések elhagyását, éppen ellenkezőleg: a blog kezdeti funkciójának és szerepének imitálása vált az egyik legnagyobb felhajtóerejévé a blogformátum egyre kiterjedtebb professzionális alkalmazásainak. Az individuális

és személyes kötődéseitől megszabadított blogokat immár az online piac legtöbb területen alkalmazzák, paradox módon igen gyakran éppen a személyesség, függetlenség illúzióját keltve: így indultak szaporodásnak a legkülönbözőbb kiadói, üzleti, szerkesztőségi, reklám- és egyéb blogok.

Arra, hogy a blog online média-ökoszisztémában betöltött szerepének és a hozzá társított jelentéseknek a párhuzamos változása milyen konfliktusokhoz vezetett a blog konszolidációjának középső szakaszában, egy partikuláris médiapiacon, Magyarországon, jó példa lehet a nagyjából 2007-2008 környékén lezajlott, úgynevezett „kis kritika vita". A vita gyújtópontjában az állt, hogy a hagyományosnak gondolt, elit irodalomkritikai közbeszédet megújította-e, illetve megújíthatja-e az újnak és függetlennek látott online nyilvánosság, pontosabban az irodalomkritikai blogoszféra, még pontosabban a *Könyvesblog* megjelenése. Saját két hozzászólásomban amellett igyekeztem érvelni, hogy a vitának jelentős része nem reflektált arra a változásra, amely a blog mint technológia és a blog mint amatőr produktum és független tartalom szétválásaival következett be a blogoszférában. Azaz hiába volt a *Könyvesblog* is a fent leírt blog-professzionalizáció terméke – újságírók írtak nagyrészt a blogra és a blog maga gyakorlatilag az Index könyvkritikai rovataként működött –, az irodalomkritikai közvélemény mégis még a blog korábbi jelentésrétegeit társította a publikációs platformhoz.

Az idő múlásával és a platform jelentéseinek konszolidációjával a bloggerek és az újságírók közötti intézményes alapú harcok ugyan elmúltak, de az öt-hat évvel ezelőttihez hasonló, a blog szó finoman pejoratív jelzőként való használata még ma is él, a közéletben és a szakmán belüli párbeszédekben egyaránt. Az olyan esetek, mint amikor egy kormányszóvivő azzal próbálja elkerülni a választ az újságírói megkeresésre, hogy a lap „komolytalan bulvárblog", vagy amikor egy beszélgetésben

az egyik újságíró azt panaszolja, hogy a rangos újságírói díj zsűrije „leblogozott" egy feltörekvő online portált, mind azt példázzák, hogyan válnak ugyan intézményes tét nélküli, de máig használható nyelvi legitimációs eszközökké a platformokkal kapcsolatos értékítéletek.

Zoe Barnes harca a valósággal

Az újságírás kevert demarkációs küzdelmei mára a populáris kultúra legkurrensebb termékeiben is megjelentek. A Netflix 2013. február 1-jén, egyszerre tette elérhetővé az összes epizódját a Kevin Spacey főszereplésével készült House of Cards című filmsorozat első évadának, amely azonnal az átalakuló médiapiac új ikonjaként jelent meg a közbeszédben. A sorozat, bár hagyományos televíziós formátumban készült, nem televízióban, hanem a Netflix digitális kínálatában jelent meg, és nem is televíziós vállalat készítette, hiszen a Netflix egészen addig voltaképpen digitális videokölcsönző volt. A House of Cards és a 21. századi média kapcsolata nem merül ki a sorozat megszületésének körülményeiben. Egyik cselekménynszálának fókuszában a digitális világban megváltozó újságírói szerepek és a hatalom viszonya áll. Zoey Barnes, a Washington Post képzeletbeli megfelelőjénél, a Washington Heraldnál dolgozó fiatal újságírónő folyamatosan azért küzd, hogy politikai tudósításait ne csak hagyományos cikkformátumban, hanem a közösségi média eszközeivel is elkészíthesse. Blogot szeretne indítani a lapnál, és bevonni a Twittert és más eszközöket is a munkába. Szerkesztői, különösen a főszerkesztője – Tom Hammerschmidt – azonban ezt nem nézik jó szemmel. Némi személyes összetűzést követően Hammerschmidt kirúgja az addigra már az olvasók körében népszerűvé vált Barnest, amire már a tulajdonosnak is lépnie

kell. Behívatja magához a főszerkesztőt, aki azelőtt mondja el az ötödik epizódban monológját, mielőtt a lap tulajdonosa aláíratná vele a felmondólevelét:

> „Zoe Barnes, Twitter, blogok, multimédia – ez mind a felszín. Divathóbortok. Ezek nem azok az alapok, amelyekre ezt az újságot építettük, és nem azok, amelyek életben tartják. A törzsközönségünk szomjazik az igazi, komoly hírekre. Ezekért az olvasókért dolgozom 80 órát egy héten. És ettől nem tántoríthat el semmilyen divathullám."

Bár a beszélgetés szereplőit a képzelet szülte, a tartalma nem is lehetne valóságosabb. Ami az interjúszituációkban, konferencia-előadásokon vagy személyes beszélgetésekben elhangzó véleményekben és Hammerschmidt fiktív monológjában közös, az a szakmai és a technológiai érték egymásnak való megfeleltethetősége, ebből következően azok felcserélhetősége. Hiába vált már el nagyon hamar a blog és a közösségi média technológiája a közvetített és közvetíthető üzenettől és szerzői körtől, az általánosságban a klasszikus újságírói értékeket számon kérő kommentátorok célpontja egészen a mai napig gyakran „a bloggerek" homogén csoportja. Amikor tehát „blogokról", „Twitterről" és újként pozícionált médiatechnológiákról van szó, akkor azok egyértelműen a rossz szakmai tendenciákra vonatkoznak, és fordítva: az újságírás kemény vagy puha elveinek megsértése az új, károsnak tételezett technológiák térnyerésére referál. A technológia határtárgyként funkcionál a szakma határairól szóló vitában, és az eltérő jelentéseket, értékeket hozzátársító érdekcsoportok eltérő módon alkalmazzák ezeket az attitűdöket a szakmai hálózatok megalkotásában.

A blognál pár évvel később, főleg a Twitter 2006-os elindítása után elterjedtté váló közösségi média jelentései hasonló átalakulásokon ment keresztül. A *Time* magazin 2006-os Év embere

címlapja, amely a szokásos híres vagy éppen jelentősnek ítélt személyiség helyett az online felhasználót, mint olyat helyezte a középpontba, az új technológia társadalmi megalkotásának nagyon korai, utópikus szakaszát szimbolizálta. A *Time* szerkesztői akkor még nem tudhatták, hogy a valamivel később beköszöntő gazdasági világválságban megroggyanó médiavállalatok számára éppen a címlapra emelt felhasználó jelenti majd a legnagyobb kihívást, azt, hogy hogyan lehet a tradicionális, eredeti tartalom-előállítással felvenni a versenyt az egyre tömegesebbé váló felhasználói tartalmakkal.

Ahogy tehát kezdett konszolidálódni a felhasználói tartalmak körüli, blogközpontú eszmecsere, megjelent a közösségi médiát, a Facebookot és főleg a Twittert a középpontba helyező határmunkálat, és már nem a „bloggerek", hanem a „twitterezők" váltak az újságírói értékeket potenciálisan veszélyeztető csoporttá. Ahogy azt *Arceneaux* és *Schmitz Weiss* tanulmánya bemutatta, a Twitter első, közel három évének fogadtatását is hasonló konfliktusok kísérték a szakmában és a közvéleményben, mint a távíróét vagy a rádióét.

Az értékek kapcsolásának folyamatossága mellett megfigyelhető a használt retorikai alakzatok, narratívák és metaforák folyamatossága is a kevert határmunkálatokban. A már *Jay Rosen* gondolatmenetében is felbukkanó „pizsamás blogger" vezérmetafora *Jonathan Klein* volt CBS hírszerkesztő 2004-es nyilatkozatából származik, amely hasonlat hosszú évekre bevette magát a bloggereket delegitimálni kívánó közbeszéd mindennapjaiba. A pizsama-vezérmetafora sikeressége valószínűleg annak volt köszönhető, hogy egyszerre rezonált a bloggerekkel kapcsolatos előítéletekre, és erősítette föl azokat az egyszerű és erős vizuális képzettársítással.

Akárcsak a rádiósokkal kapcsolatos korábbi vitákban, a bloggereket mint „őket" elkülönítő retorikában is erőteljes szerepet

kapott az őket felelősségtudattal nem rendelkező, önállótlan fiatalkorúakként beállító eszközök sokasága, amelyeket Klein nyilatkozata a pizsamás blogger ernyője alá terelhetett be. Ahogy például *Andrew Marr*, a BBC volt politikai szerkesztője, jelenleg az Andrew Marr Show házigazdája fogalmazott:

> „Sok blogger elveszett, pattanásos, egyedülálló, ágrólszakadt, kopasz, karfiolorrú fiatalembernek tűnik, akik anyu házának a pincéjében ülnek és hőbörögnek. Nagyon dühös emberek ők. Rendben, az ország tele van nagyon dühös emberekkel. Néha mi magunk is azok vagyunk. Néhányan dühösek vagyunk és részegek is olykor. De az úgynevezett civil újságírás nem más, mint nagyon részeg emberek késő éjszakai hányása és hőbörgése. Ami néha fantasztikus, de nem fogja átvenni az újságírás helyét."

Vagy az ausztráliai Queenslandben székelő *Townsville Bulletin* szerkesztőségi írása:

> „Az a nagyszerű dolog az újságokban, akár utálsz, akár szeretsz minket, hogy az emberek hangja vagyunk. Reprezentáljuk a közösséget, a szemléletüket, a céljaikat és reményeiket. Együtt ünnepeljük Észak-Queensland győzelmeit, és együtt siratjuk a veszteségeinket… A bloggerek viszont nem reprezentálnak semmit. Folyton csak panaszkodnak, siránkoznak és óbégatnak a társadalomban betöltött szerepünk felett, és mégsem járulnak hozzá semmivel sem, kivéve, ami kielégíti a gyermeteg egójukat."

Mindezek a megszólalások nem csupán azt a gyakran előkerülő sztereotípiát építik, hogy a bloggerek a fiatalabb korosztályból kerülnek ki, hanem – hasonlóan a pár évvel korábban a számítógépes játékokkal játszó fiatalokról kialakított sztereotípiákhoz – öngondoskodásra képtelen, ápolatlan –

és akár alkoholfüggő –, félresiklott életű embereknek festik le őket, akiknek ebből következően minden megnyilvánulásuk hiteltelen és egyben szakmaiatlan.

A „mi" és az „ők" elkülönítésére használt, a másik csoporttal szemben jellemzően általános érvényűnek szánt propozíciókat használó demarkációs és delegitimációs retorikai szerkezetek, elbeszélések természetével talán a legkarakteresebben a rasszizmus és xenofóbia kutatásai foglalkoztak, de ez korántsem jelenti azt, hogy csak ezekben a regiszterekben használatosak ezek a megoldások. Ahogy a határmunkálatok szinte minden intellektuális tevékenységhez kapcsolódva megtalálhatóak, úgy a legtöbb határmunkálat-gyakorlatban visszatérőek a kirekesztés, sztereotipizálás általi delegitimációs törekvések retorikai eszközei is. Ahogy azt például *Kodaj Dániel* megmutatta, *Adorno* könnyűzene-kritikájában is az antiszemita nyelvben használt retorikai fordulatok köszönnek vissza, de hasonló mintázatok kerülnek elő akár egyes tudományágak határharcaiban is, mint például a diskurzív pszichológia kognitivizmus-kritikájában, vagy éppen egyes zenei színterek műfaji konfliktusaiban és az újságírásban is.

A retorikai alakzatokkal együttesen alkalmazott trópusok – elsősorban metaforák, analógiák, allegóriák – is hasonló elvek mentén használatosak az álláspontok szemléltetésére. Igen gyakran előfordulnak a legalapvetőbb kognitív viszonyítási pontokra, relációkra apelláló metaforikus szerkezetek, a magas és a mély, a fent és a lent, a sötét és a világos, öreg és fiatal, régi és új ellentétpárjai, melyek az adott újságírói közeg magasabb- vagy éppen alacsonyabbrendűsége melletti gondolatmeneteket hivatottak alátámasztani. Ugyanígy gyakran használt eszköz a legitimálni vagy delegitimálni kívánt újságírói gyakorlatok más természetű tevékenységekkel való párhuzamba állítása, analogikus összevetése.

A retorikai eszközök és az alapvető kognitív reflexeket megmozgató metaforikus szerkezetek mellett már kulturális utalásokat, jelentéseket, asszociációkat is aktivizáló narratív struktúrák használatában az egyik legszembetűnőbb az időbeliség mint szervezőelv sokoldalú, a megszólaló aktuális álláspontjától, pozíciójától függő használata. Az időben való haladás egyfelől lehet a fejlődés záloga: a fejlődéselvű narratív szerkezetekben az időben egymásra következő események sorában az újabb gyakorlatok, szakmai eljárások szükségszerűen jobbak, fejlettebbek, mint a megelőző korokéi, tehát az idő múlása mintegy maga után vonja a szakma jobbá válását. Ebben a sémában az az újságíró legitim, aki azonosul a változó környezet aktuálisan legújabb elvárásaival, és illegitim, aki nem vagy rosszul alkalmazkodik az újabb eljárásokhoz, esetleg nyíltan ellenzi azokat. Jelen van azonban egy másik elbeszélési keret is, amelyben éppen fordítva konstruálódik meg az értékek és az idő viszonya. Ebben a keretben – a nosztalgikus vagy aranykor-elbeszélésben – az idő múlása éppen hogy visszafejlődést von maga után. A nosztalgikus bírálatok jellemzően egyfajta hanyatlástörténeti narratívumként jelennek meg, melyben a szakma valaha volt jobb állapotára való hivatkozással írják le a jelenlegi, silánynak észlelt állapotokat. Az újságírással kapcsolatos, legkülönbözőbb korszakokból származó, nosztalgikus értékdilemmák áttekintése során könnyen kirajzolódhat a kép, mely szerint az újságírás valójában megszületése óta folyamatos romlásban van.

Természetesen mind a fejlődéselvű, mind a nosztalgikus narratívumok szerkezete, az értékek visszatekintő, nosztalgikus vagy éppen a jelent a jövőre kiterjesztő rekonstrukciója és pozícionálása is inkább az újságíráshoz kapcsolódó attitűdök, elbeszélések percepciójának egyfajta kognitív folyamatosságáról árulkodik, mintsem az újságírás valós, objektív egzisztenciális állapotáról. Ennek megfelelően a legkülönbözőbb értékekkel

vagy előjelekkel operáló elbeszélések élhetnek egymással párhuzamosan egy adott szakmai közösség tágabb hálózatában, egymással összefüggő külső és belső demarkációs harcaiban.

Jó és rossz újságírók

Dan Rather televíziós újságíró, évtizedekig a CBS televízió munkatársa, a Newsroom című tévésorozat Gawkeren közölt kritikájában az alábbi sorokkal vezette fel a véleményét, a lehető legkevésbé konkrétan, de azért határozottan jelezve, hogy úgy gondolja: egy televíziós szerkesztőségről szóló tévésorozatot a print médiában (nyomtatott sajtóban) szocializálódott újságírók egyszerűen nem érthetnek meg úgy, ahogyan azt kellene.

> „Tisztában vagyok azzal, hogy az elképzeléseim szembemennek néhány kiváló korai kritikával, melyek olyan nagyra becsült lapokban jelentek meg, mint a New Yorker vagy a New York Times. De minden tiszteletem mellett (amit e kritikák szerzői valóban megérdemelnek), egyszerűen azt gondolom, hogy nem »vették a lapot«. Valahogy elmentek a Newsroom mélysége, széles látóköre, felismerései mellett. Talán azért, mert ők printes emberek."

Kijelentésére természetesen hamar megérkeztek a zaklatottabb vagy éppen mérsékeltebb hangvételű reakciók, illusztrálva, hogy a meglehetősen nehezen megragadható, a feltételezett szakmai habitus-, attitűd-, hozzáállás- vagy preferenciabeli különbségekre építő presztízsharcok jelen vannak a szakmai hagyományban.

A szakmán belüli vitákban, eszmecserékben már nem feltétlenül az újságíró és nem-újságíró elkülönítése a tét, hanem az újságírói közösségen beül a szakmai hierarchia újratárgyalása, fenntartása és értékekkel való felruházása, sok esetben a technológiához

társított értékek megvitatásában. A különböző médiaplatformokon dolgozó, publikáló újságírók különböző tulajdonságokkal, társadalmi státusszal, munkafelfogással, preferenciákkal, értékekkel társítják egymás tevékenységét, hol nyíltabban, hol áttételesebben. Így jöhettek létre például a befolyásos televíziós személyiség sztereotípiáit mozgósító, szakmai presztízsről és hierarchiáról szóló alakzatok, vagy később, az online médiának a lapkiadás mindennapjaiba való beépülésével a „print zászlóshajónak" dolgozó újságíró és a nyomtatott lapnak alárendelt online verziónak dolgozó hírszerkesztő közötti presztízskülönbségek.

Online és offline szerkesztőségek

Rupert Murdoch, a világ egyik legnagyobb médiabirodalma, a News Corp. vezérigazgatója 2005. április 15-én, az amerikai lapszerkesztők szövetségének (American Society of Newspaper Editors) Washingtonban megrendezett kongresszusán elmondott beszédében így fogalmazott:

> „Hölgyeim és Uraim, ma teljesen nyíltan szeretnék szólni Önökhöz. Amiről beszélni szeretnék, az mindannyiunkhoz közel álló és kedves téma: az újságok szerepe a digitális korban. Alig múlik el nap anélkül, hogy ne esne szó arról, hogyan írják meg az új technológiák a nyomtatott sajtó nekrológját. Mégis, különös módon, mint iparág, legtöbben meglehetősen elbizakodottak voltunk. Természetesen, én sem tettem meg mindent, amit meg kellett volna tennem a kora kilencvenes évek kezdeti izgatottságát követően. Azt gyanítom, hogy sokan, akik most itt ülnek a teremben, hasonlóan cselekedtek, csendben remélve, hogy ez a digitális forradalomnak nevezett dolog szépen eltűnik majd. Hát, nem tűnt el… és nem is fog… ez egy olyan valóság, amelyhez a lehető leggyorsabban alkalmazkodnunk kell."

Murdoch vallomását részben az az üzleti felismerés motiválhatta, amely beszédének elhangzásakor már meghatározta a szakma hangulatát: radikálisan változtatni kell az online platformokat kezelő kiadói hozzáállásokon, ha talpon szeretnének maradni az olvasók figyelméért folytatott küzdelemben. Bár Murdoch már 2005-ben arról panaszkodott, hogy a hírek naponta kiáltják világgá az újságírás halálát, de még nem tudhatta, hogy három évvel később, a gazdasági világválság kirobbanását követően valóban mindennaposak lesznek a jóslatok, amelyek akár évszázados hagyománnyal rendelkező nyomtatott napilapok megszüntetéséről szólnak, folyamatos muníciót szolgáltatva annak a vezérnarratívának, amely a technológia által felszámolt újságírásról szól.

A News Corp. vezetője e szokatlanul őszinte megnyilvánulásának fontossága abban rejlik, hogy betekintést enged a mindezen technológiaközpontú, technológiai determinista elbeszélések által elrejtett társadalmi konstrukciós folyamatba – amely éppen arról szól, hogy maga az újságírás szervezeti, kiadói oldala, vezetőinek hozzáállása hogyan határozta meg az új technológia, az internet felhasználását és értelmezését az újságírásban. Szemben az idealizált elbeszéléssel, melyben a technológiai újítások forradalmasítják a munkát, illetve a determinisztikus felfogással, mely szerint a kívülről érkező technológia felbomlasztotta az újságírás hagyományát, az online média korai korszakának kiadói stratégiai azt mutatják, hogy éppen ellenkezőleg zajlottak le az események.

Az internet mint potenciális tömegkommunikációs eszköz és felület globálisan a kilencvenes évek közepétől került be az akkor már a médiapiacon jelen lévő médiavállalatok látókörébe. Az angolszász világban – az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, Kanadában és Ausztráliában –, valamint a nyugat-európai médiában – Franciaországban, Németországban – is ekkortájt jelennek meg a napilapok első webes verziói, portáljai.

A volt szocialista blokk országaiban, így Magyarországon is, a folyamat kis csúszással zajlik le, jellemzően a kilencvenes évek harmadik harmadában. A print láb nélkül, már eredetileg is a webre tervezett és a weben indított online médiumok ekkor még aránylag kis számban vannak jelen, és az olvasótáboruk is jelentősen kisebb. (Magyarországon az első webalapú, printfüggetlen online médium az *Index* elődje, az *Internetto* volt, amely 1995-ben indult el.)

Az ekkortájt domináns kiadói stratégiák túlnyomórészt a Murdoch fent idézett visszatekintéséből megismert hozzáállást képviselték az online verziókkal szemben. Alapvetően nem üzleti kihívásnak, potenciálisan forradalmi eszköznek, megtérülő befektetésnek látták a portálokat és általánosságban az internetet, hanem egyfajta sajátos nyűgnek, kényszernek, amely egyre nehezebben megkerülhetőnek tűnt, és amelynek ezért engedni kellett. Ezt az attitűdöt nevezi *Nguyen* „félelemvezérelt innovációnak", azaz olyan defenzív üzletfejlesztési stratégiának, amely csupán egy vélt veszélyt kíván minimalizálni a technológiai innovációk részleges integrálásával, anélkül, hogy az innovációkhoz kötött problémákat újraértelmezné:

> „Ezeknek a félelemvezérelt faktoroknak a kombinációja – a meggyőződéses hit az új technológia romboló hatásában, a régi eljárások és értékek alkalmazása az új környezetben, és az ellenállás a források bevonására a kísérletekhez – gyakran olyan médiatárgyak létrejöttéhez vezet, amelyeket leginkább a »régi bor új palackban« metaforával lehet leírni, azaz amelyekben valójában semmi új sincsen. Mindez több médiavállalkozás esetében vagy rövid életű próbálkozásokhoz vezetett, vagy olyan fejlesztésekhez, amelyek nem tudták kihasználni a kísérleti technológiák lehetőségeit."

Pontosan miben nyilvánultak meg ezek a kiadói stratégiák? Egyszerre üzleti, innovációs, tartalomfejlesztési és humánerőforrás-döntésekben, valamint a kiadói kommunikációban és attitűdökben, amelyek közül nem lehet meghatározni a kezdeményező, végső okként meghatározó faktort, inkább egymást feltételező folyamatokról volt szó, melyek folyamatos visszacsatolást és megerősítést adtak a rendszer stabilitásának megőrzéséhez. Az üzleti oldalon meghatározó körülmény volt, hogy a kilencvenes évek közepén az online felületek értékesítéséhez ugyan nem fűztek nagy reményeket a kiadók, de az nem merült fel, hogy pénzt kérjenek az olvasóktól a tartalomért – részben éppen azért, mert maguk a kiadók sem tulajdonítottak értéket a tartalomnak, amely online megjelent. A kezdetekkor tehát elindult ugyan az online felületek hirdetés-értékesítése, de mindvégig azzal a félelemmel, hogy az online hirdetésre fordított pénzek valamilyen módon az akkor még a profitcentert jelentő print láb hirdetési bevételeit csökkenthetik. Ezek között a feszültségek között alakult ki az online írott média ma is meghatározó üzleti modellje, melyben az olvasók számára ingyenes tartalom melletti felületet értékesítik a hirdetőknek.

Az innovációpolitikában szintén hasonló bizonytalanságok domináltak: az újszerű, az internet akkori lehetőségeit kihasználó, és az akkor extrapolált lehetőségekkel számoló audiovizuális megoldások túl költségesek lettek volna, és az akkori ökoszisztémában felesleges túlinnoválásnak, ezért egészen az ezredfordulóig nem történtek olyan jelentős fejlesztések, amelyek megpróbáltak volna elszakadni az online felületet a nyomtatott lap digitális másolatának tekintő szemlélettől.

Ugyanez a stratégia dominált a tartalommenedzsmentben is. Az online lapok tartalmának túlnyomó százaléka egészen az ezredfordulóig – Magyarországon még tovább – a nyomtatott lapok már megjelent tartalmának az újraközlése volt.

A napilapok tehát, a nyomtatott platform sajátosságainak, a lapzártarendszernek köszönhetően, az adott napon közölték az előző napi eseményekből szerkesztett híreket, majd az online felületen további egy vagy több nap csúszással jelentek meg a napilapban leközölt anyagok. Ez a stratégia egyfelől az akkori technológiai keretek között kialakított önvédelem volt: a kiadók nem akarták korábban feltenni az internetre a cikkeket, nehogy az olvasótáborban csökkenjen az értékesített lapok eladása, csak az online felületre tartalmat gyártani pedig szintén nem tűnt racionális lépésnek akkor, amikor a bevételek összessége gyakorlatilag a print termék eladásaiból és hirdetési bevételeiből származott. A kilencvenes évek közepétől tehát jó időre stabilizálódott a print zászlóshajóhoz képest másodlagos online felület státusza és szerepe – kisebb presztízzsel, kisebb pénzzel, a szakmán belüli alacsonyabb hierarchikus pozícióval.

Az online felületek elsődlegesen printarchívumként való hasznosításából következően a humánerőforrás-stratégiákban is megjelentek ezek a preferenciák és különbségek: az online láb munkatársainak kevésbé összetett és komoly munkát kellett (illetve lehetett) végezniük, és egyszersmind kevesebb pénzt is kerestek a munkájukkal, mint a print ágnál dolgozó kollégáik. Ennek a stratégiának köszönhetően alakultak ki azok a szerkesztőségi „B-csapatok" amelyek bár a nagynevű lapnál dolgoztak, de valójában mégsem, mert „csak" az online felület impresszumában szerepeltek, és jellemzően csak online is írtak.

Az elkövetkező években, bár az online felületek fontosabbá váltak a kiadók szemében, a változás az újságíróknak továbbra is meglehetősen sok frusztrációt okozott. A kétezres évek elejétől kezdve egyre több és több feladat hárult az online újságírókra, akiknek a fokozatosan bevezetett innovációk és konvergens együttműködések miatt már nemcsak a szöveges, hanem gyakran a képi és mozgóképes tartalom-előállításban is otthonosan kellett

mozogniuk. Az „egyszemélyes stáb" megnövekedett és diverzifikált munkaterhelése, a továbbra is fennálló alulfizetettség, a folyamatosan változó munkakörülmények, az új munkaeszközök által gerjesztett konfliktusok mellett a kétezres évek közepétől az addig gondosan elválasztott print és online szerkesztőségek integrálásával kellett szembenézniük az újságíróknak.

Az addig hermetikusan elzárt, alacsonyabb rendűként pozícionált online, és vezetőnek tekintett print szerkesztőségek összevonása egyszerre több szálon futó konfliktusokat eredményezett. A presztízskülönbségek mellett egyszerre jelent meg a generációs, munkamódszerbeli és szemléleti különbségek összeütközése. Az idősebb print kollégák nem szívesen írtak a lenézett online felületre, az online-on nevelkedett fiatalabbak írásai pedig nehezebben voltak beilleszthetőek a nyomtatott lapba. Többször felmerülő motívum volt az interjúim, beszélgetéseim során az eltérő munkabeosztások konfliktusa: a 24 órás, lapzárta nélküli ciklusban dolgozó újságíróknak nehéz volt elviselniük a megelőző évtizedekben esti vagy éppen heti egyszeri leadási határidőhöz szokott, idősebb kollégák munkarendjét.

Miközben a tradicionális, konvergens médiavállalatok berkein belül ezek a konfliktusok zajlottak, a kilencvenes évek végén, a kétezres évek elején már eredetileg is a webre tervezett lapok csak online munkára koncentráló szerkesztőségei jóval sikeresebben küzdöttek meg a szemléletbeli és technológiai kihívásokkal. Ironikus módon a pár évvel korábban másodrendűként keretezett online újságírók új generációjának a hangja a kétezres évek közepétől már erőteljesebben jelenik meg – nagyjából ekkortól terjednek el a lassan mozduló print „dinoszauruszok" reformkísérletein élcelődő belső viccek és retorikák.

Összegzés: változó ökoszisztéma, továbbélő értékek

A 2008-as világválság által is megrengetett médiavilágban, ahol már nem a print és online média belső konfliktusai, hanem az üzleti modellek fenntarthatatlanságának problémája és az egyre inkább teret nyerő civil médiaplatformok, online aggregátorok jelentek és jelennek meg fő veszélyforrásként, lassan átrendeződtek a demarkáció hangsúlyai is:

> „Amíg néhány évvel ezelőtt a vita a tradicionális újságírók és az új, »online« újságírók konfliktusáról szólt, addig mostanában a fókusz elmozdult az újságíró potenciális eltűnése felé, aki folyamatosan a lecserélhetőség kockázatában él, a print és az online sajtóban egyaránt, egy olyan új médiamunkás által, amelynek kisebb védettsége és kevesebb joga van, és akit inkább lehet hírproducernek nevezni, mintsem újságírónak."

A mai, külső demarkáció és a megelőző, belső kevert küzdelmek párhuzamai természetesen nem feltétlenül jelentik azt, hogy pusztán azért jött létre a bloggerek és újságírók, illetve a közösségi médiahasználók és újságírók demarkációs harca, mert a kilencvenes évek közepén az újságíró-társadalomban kialakult a print–online hierarchia első változata. Egyfelől annak a hangsúlyozása volt a célom, hogy a technológiákhoz kapcsolt értékek legalább olyan karakteresen formálják a technológia használatát és valós felhasználási hatókörét, mint ahogy azt a technológia értékeket és szokásokat meghatározó természetéről gondoljuk. Azért is alakulhatott így az online felületek, az online tartalmak és az azokat előállító újságírók sorsa, mert az online technológia megalkotásának kiadói ideológiája középpontjában a print platform presztízse és az internet alacsonyabb

rendűsége állt, és nem azért, mert az internet mint innováció megjelenése egy csapásra megváltoztatta az újságírást.

A legutóbbi idők kevert demarkációs vitái nem új közegbe érkeztek, hanem nagy hagyománnyal rendelkező térbe illeszkedtek be. Az értékes, kulturálisan magasabb rendű print felület felsőbbrendűsége az online-nal szemben részben a digitális technológiákkal kapcsolatos előítéletekben és értékítéletekben gyökerezik, ezt a dichotómiát pedig csak tovább fokozta a technológiai attitűd mentén kialakult szakmai, kiadói törésvonalak hálózata. A digitális rosszhoz és a print jóhoz kapcsolt ezen értékítéletek pedig olyan stabilnak bizonyulnak, hogy még a kiadói stratégiák részleges vagy radikális átalakulása és a média-ökoszisztéma jelentős átformálódása után, még 2012-ben is arról számolt be nekem az egyik vezető magyar hetilapnál dolgozó újságíró, hogy interjúalanyainak nagy része „elszomorodik", amikor megtudja, hogy nem a print lapban, hanem a honlapon jelenne meg a vele készült beszélgetés.

Az online civil és a profi újságírók közötti presztízsharc és határmunkálat nem előzmények nélkül alakult ki az újságírásban, és nem kizárólag az új technológiai platformok megjelenésének volt köszönhető. Az újságírás úgynevezett válságát a külső technológiai újításokra visszavezető társadalmi konstrukció kialakulása mélyen összefügg a technológiának az újságíráson belül és a társadalomban kialakított jelentéseivel, azaz az online tartalmak és online újságírás kezdetektől fogva másodrendűként való beállításával. Bár ma már a médiavállalatok vezetőinek jelentős része és az újságírók, tartalom-előállítók többsége sem tételezi potenciálisan másodrendűnek az online vagy akár a civil tartalom-előállítást, a fent idézett példák azt is mutatják, hogy mind a retorikai fordulatok, mind az értékdiszpozíciók lassabban kopnak ki a szakmai közbeszédből, mint ahogyan az azt létrehozó technológiai-kulturális ökoszisztéma változik.

Az újságírói és médiaszakma technológiákhoz kapcsolt értékítéletei alakították maguknak a technológiáknak a sorsát, fejlesztési irányaikat és a szakmába való befogadásukat. A médiaplatformokhoz társított értékek és a szakma megformálásához használt ideológiák erőterében zajló folyamatok – amelyet kevert demarkációnak nevezek – aktívan formálják a technológiai platformok innovációs mintázatait, alakulását és használatát. Másfelől azt, hogy a jelenkori kevert határmunkálatok társadalmi megalkotásának mintázatai jelentős szerkezeti és retorikai párhuzamokat mutatnak a megelőző évszázad elektronikus kommunikációtechnológiáit övező demarkációs vitákkal. Harmadrészt pedig azt, hogy a médiaplatformok nemcsak technológiai eszközként és kommunikációs hálózatként, hanem megismerési és társas térként, kulturális közegként is működnek a szakma kulturális rendszerében. Az egyes közösségek médiaplatformokhoz társított kulturális jelentéseinek térképe tehát egyszerre árulkodhat a jelentések társas és kommunikatív előfeltételezéseiről és beágyazottságáról. A szakmai határok és a hierarchia konstrukciója szorosan összekapcsolódik a publikációhoz használt médiaplatformok használatával, és a hozzájuk kapcsolódó értékítéletekkel.

9. FEJEZET

Járulékos gyilkosságok

„A politikai nyelvet arra találták ki, hogy a hazugságot igaznak tüntesse fel, a gyilkosságot tiszteletre méltónak, és még a szélnek is szilárd megjelenést kölcsönözzön." Fekete alapon fehér betűkkel szedve, ezzel a *George Orwell*től idézett mondattal indul a WikiLeaks által 2010. április 5-én, Járulékos gyilkosság (*Collateral murder*) címmel nyilvánosságra hozott felvétel. A videó első pár perce halk rádiós zörejekkel aláfestve, szövegekkel kísért állóképekben bemutatja azt a két, a Reuters alkalmazásában állt újságírót, akik egy 2007. július 12-i, bagdadi légicsapásban vesztették életüket több más áldozattal együtt. Saeed Chmagh és Namir Noor-Eldeen halálának körülményeivel kapcsolatban sem a hadsereg, sem a kormányzat nem adott felvilágosítást, nem került nyilvánosságra semmilyen felvétel, amely fényt deríthetett volna arra, mi történhetett. „Egészen eddig" – zárul a kijelentéssel a videó első szakasza, hogy a szöveg helyét átvegye egy Apache katonai helikopter kamerája által rögzített mozgókép, feliratozva. A célkeresztben embereket látni, köztük a két, fegyvertelen újságírót is. A rádión hallani, ahogy a helikopterben ülők a központtal megbeszélik a látottakat – fegyvernek gondolva a filmes felszerelést –, majd engedélyt kérnek a tűz megnyitására,

és az engedélyt megkapva több hullámban is csapást mérnek a járókelőkre. A videó nézői látják, ahogy menekülnek az áldozatok, ahogy becsapódnak a golyók, felcsap a porfelhő, és hogy miután leülepedett, holttestek és sebesültek borítják az utcát.

A videó közzététele természetesen rendkívül erős visszhangot váltott ki, nemcsak az Egyesült Államokban, de globálisan is. Politikai hatása megkérdőjelezhetetlen volt, újrakeretezte az Egyesült Államok által elkövetett háborús bűnökről szóló közbeszédet, melynek hatása máig érvényes. A politika mellett a média világában és a média természetéről szóló közbeszédben is központi szerepet kapott a WikiLeaks. Az akkor már négy éve létező, titkos, de általuk közérdekűnek ítélt dokumentumok kiszivárogtatására specializálódott szervezetet 2010 áprilisát követően egyszerre nevezték a régi médiarend felbolygatójának, egy új típusú újságírás meghonosítójának, az addig ismert újságírás felszámolójának, megmentőjének és jövőjének.

Mi valójában a WikiLeaks? Egyszerűen egy forrás? Aktivista szervezet? Újságírói csoport? Nonprofit médiavállalat? Egyik sem, vagy mindezek együttesen? És bármelyik legyen is, milyen viszonyban áll a tradicionálisnak nevezett újságírással, és milyen hatással lehet az újságírás jövőjére nézve? Mindezekre a kérdésekre az elmúlt években számos, egymással vitában álló válasz született. Az ellentmondásos értelmezések és a WikiLeaks médiában betöltött szerepe körüli vita intenzitása nem véletlen. Egyfelől a demokratikus berendezkedés, a szakmai etika és értékek, valamint a kultúra erőterében az újságírás állandó öndefiníciós és demarkációs problémákkal küzd, folyamatosan értelmezve szerepét a társadalomban és a demokráciában. Belső és külső demarkációs harcokban tárgyalódik folyamatosan újra és újra, hogy mi minősül újságírásnak, és mi nem, és hogy ezzel összefüggésben mi az újságírás legfőbb feladata és szerepe a demokratikus társadalmi berendezkedésben.

Másfelől a technológia is állandó szereplő az újságírás határmunkálataiban, és jelenleg is egy különösen erős narratíva szól arról, hogy a technológia és újságírás interakciója miképpen változtathatja meg az újságírás szerepét és gyakorlatát a demokratikus világban egyrészt a digitális és print újságírók, másrészt pedig a bloggerek és újságírók közötti határmunkálatok hagyományainak folytatásaként. Ebben a fejezetben e két fő önreflexiós szempont felől szeretném megvizsgálni, hogy a WikiLeaks – illetve általában a Nagy Adat-alapú információszivárogtatás – milyen szereplőként és jövőképként értelmezhető az újságírás és a demokrácia interakciójában.

A három WikiLeaks

Ennek az interakciónak a vizsgálatában kulcsfontosságú szempont, hogy a WikiLeaks alapítása óta folyamatosan változik, átalakulóban van, így az újságíráshoz és demokratikus rendhez való viszonya is más jelenleg, mint akár a kezdetekkor, vagy 2010 után volt. Minimum három korszakot lehet elkülöníteni a WikiLeaks közel egy évtizedes történetében, melyekben egy alaptevékenységre (titkosított dokumentumok kiszivárogtatása) támaszkodva különböző módon kommunikált és keretezte tevékenységét.

Az első korszak a WikiLeaks 2006-os alapításától a 2010 áprilisáig tartó időszakot öleli fel. Ekkor a WikiLeaks – ahogy a neve is jelzi – egy wikialapú rendszerben szivárogtatott ki dokumentumokat, amelyeket az olvasóközönség kommentelhetett, szerkeszthetett, illetve további anyagokkal bővíthetett. Ekkor még bottom-up elven működött a WikiLeaks, vagyis a közösségi szerkesztés határozta meg, mi lesz az anyagoknak a sorsa, de top-down jellegű, klasszikus szerkesztésnek nem lettek az anyagok alávetve. Például ebben a korszakban szivárogtatott ki

a WikiLeaks többek között a kenyai kormányzat által titkosként minősített dokumentumokat.

Ez a felállás alapvetően megváltozott 2010. április 5-én, amikor publikálták a bevezetőben bemutatott *Collateral murder* című videót. A WikiLeaks ettől kezdve már nem pusztán a kiszivárogtatott fájlok gyűjtőhelyeként működött, nem egyszerűen forrásként, hanem sajtóorgánumként, médiaként jelenítette meg magát, és annak is egy speciális fajtájaként. A rövidebb, pillanatok alatt milliókhoz eljutó videó egyfelől már nem nyers, vágatlan dokumentum, hanem egy erősen szerkesztett, feliratokkal, magyarázatokkal ellátott felvétel. Másfelől pedig egyben értelmezést – abból is meglehetősen radikális és explicit fajtát – is közöl, nem pusztán információkat, tehát a videó szerkesztésének és közlésének módja értelmezhető egyfajta politikai üzenetnek, kiáltványnak is, nem pusztán publikációnak, és pláne nem egyszerű szivárogtatásnak. (Az erős ideológiai motiváció természetesen már a kezdetektől fogva alapvetően fontos volt a szervezetben, de ez 2006 és 2010 között nem jelent meg közvetlenül magukban az anyagokban, illetve azok tálalásában.) Fontos körülmény, hogy a WikiLeaks attitűdjének az átalakulását jelző videóval került igazán a globális érdeklődés fókuszába a szervezet, tehát értelemszerűen a WikiLeaksnek ez a változata vált a legtöbbek számára alapértelmezetté.

2010. július 25-től kezdte el a WikiLeaks az afganisztáni háborúról szóló, úgynevezett *Afghanistan War Diary* (Afgán háborús napló) publikálását, amely egy harmadik korszakot nyitott meg a szervezet stratégiájának alakulásában. Bár a WikiLeaks alkalomszerűen már korábban is együttműködött például a *The Guardian*nel vagy a *The New York Times*-szal, az afganisztáni dokumentumokkal egy jóval szorosabb, partneri kapcsolat kezdődött meg a szervezet és az úgymond tradicionális média néhány legjelentősebb képviselőjével, a *The New York Times*-szal,

a *The Guardian*nel és a *Der Spiegel*lel, melyeknek a WikiLeaks még a teljes anyag publikálása előtt hozzáférést adott az adatbázishoz. A WikiLeaks ebben a máig terjedő időszakban publikálta még több, nagy sajtóvisszhangot kiváltó anyagát, például az iraki háborúval kapcsolatos dokumentumokat tartalmazó *War logs* (Háborús naplók) adattömeget, vagy a guantanamói (*Guantanamo Bay Files*) dokumentumokat. A nagy lapokkal folytatott közös munka minőségi újdonsága a korábbi együttműködésekhez képest leginkább két tényezőben nyilvánult meg: egyfelől a WikiLeaks kommunikációjának hangnemváltásában, másfelől pedig a szerkesztési folyamatok kiszervezésének mélységében és nagyságrendjében.

A WikiLeaks kommunikációjában beállt változás egyértelműen az erős, egyoldalú politikai üzenetek elhagyását hozta magával, és – részben visszatérve az első korszak hagyományához – magán a szivárogtatáson keresztüli politikai aktivitás előtérbe helyeződését. A szerkesztési folyamat pedig az együttműködéssel jóval megfontoltabbá és alaposabbá vált. A lehetséges kockázatokat figyelembe vevő vágás, az esetlegesen szenzitív adatok eltávolítása, megváltoztatása a publikált anyagban (redaction), valamint az alapos szerkesztési folyamat (editing) mellett kiterjedt ellenőrzési folyamatokon mentek keresztül a dokumentumok, egyfajta kurátori munka keretében. Ahogy például *Kirchner* idézi a *The Guardian* ismertetőjét a szerkesztési folyamatról:

> „Oknyomozó újságírók egy csoportja, regionális szakértők és adatbázis-specialisták heteket töltöttek azzal, hogy az anyagot a közérdeklődésre számot tartó dolgokért átfésüljék. Miután rögzítették a jelentését több mint 400 rövidítésnek és katonai szakkifejezésnek, azonosítani tudták az egyes iratokat más anyagokkal való összehasonlítás és más forrásokkal való keresztellenőrzés segítségével.

Ennek során néhányat a legszaftosabb titkosszolgálati jelentésekből elvetettek, mivel megalapozatlannak találtak, és megállapították, hogy a szövetség civil áldozatokról szóló nyilvántartása több vonatkozásban is megbízhatatlan."

A *The New York Times*-nál hasonló módon zajlott az ellenőrzés. Mindenekelőtt a lap ügyvédjeivel konzultáltak arról, van-e bármilyen jogi kockázata az anyagok közlésének, és ha igen, hogyan lehet megoldani a problémát. Ezután titkos iratok elemzésében járatos újságírók bevonásával arról győződtek meg, hogy hitelesek-e az iratok. Majd átadták a programozóknak a dokumentumok halmát, amelyet ők kereshetővé tettek, majd több újságíró bevonásával nekiláttak a kulcsszavas kereséseknek – tekintve, hogy a dokumentumok összességének elolvasására elméletileg sem lett volna lehetőség. A közvélemény számára fontos információk kiszűrése után következett a tisztogatás és vágás fázisa, melynek során szenzitív információkat – például egyes alacsonyabb szintű informátorok neveit – távolítottak el a szövegekből, majd mindezt egyeztették a megfelelő kormányzati szervekkel. Amennyiben például egyes informátorok kerültek volna életveszélybe, figyelembe vették a kormányzati visszajelzéseket, és tovább módosították az anyagon.

A rendkívül nagy erőforrásokat igénylő szerkesztés és ellenőrzés mellett nagyon fontos volt, hogy a már bejáratott forrásokkal és kapcsolatokkal rendelkező nagy lapok a saját erőforrásaikat mozgósítva első kézből tudtak információt szerezni egy adott dokumentum vagy állítás hitelességével kapcsolatban. Ahogy *Silverman* fogalmaz, ez azért volt hasznos a WikiLeaks céljai felől is, mert átirányította a közbeszédet abba az irányba, hogy a szivárogtatások tartalmáról folyjon a diszkusszió, és ne arról, hogy vajon a dokumentumok hitelesek-e vagy sem. A WikiLeaks ebben az értelemben tehát a harmadik korszakára már inkább

tekinthető a hagyományos média-ökoszisztéma részének – vagy éppen egy régi és új gyakorlatokat ötvöző hibrid rendszer modelljének –, mintsem egy annak alternatívát kínáló, azon kívüli szereplőnek.

A WikiLeaks tevékenységének átalakulása több szempontból fontos körülmény a lehetséges hatásai és a rájuk adott szakmai reakciók elemzésekor. Egyfelől azért, mert értelemszerűen az egyes időszakokban megszülető kommentárok különböző entitások lehetséges hatásaiból indulnak ki. Másfelől pedig azért, mert alkalmat ad annak megfigyelésére is, hogy az egyes korszakokon átívelve hogyan élnek túl olyan WikiLeaks-értelmezések, amelyek egy korábbi korszakra vonatkozóan fogalmazódtak meg.

A WikiLeaks jelenlegi működési formájának – világlapokkal együttműködő információgyűjtő és -tároló nonprofit online média – a demokráciával és az újságírással való viszonyával kapcsolatban a főbb kérdések, vélekedések és jövőképek négy kulcsfogalom köré csoportosíthatóak. Főként a transzparencia, az aktivizmus, az újságírás és az újdonság fogalmainak eltérő definíciói, értelmezései, valamint ezek kapcsolódásai mentén érdemes végiggondolni, mi volt és mi lehet a szerepe a WikiLeaksnek és az adatbázis-alapú szivárogtatásnak az újságírás és demokrácia viszonylatában.

Az átláthatóság értelmezései

A transzparencia mint a demokratikus társadalom eszményének egyik elidegeníthetetlen alapeleme, úgy tűnik, mindig is a része volt a közgondolkodásnak. Pedig viszonylag friss dologról van szó; ahogy *Schudson* fogalmaz, ugyan nem az internet hozta el a transzparencia aranykorát, de nem volt az Egyesült Államok alapító atyáinak gondolatai között sem. Az, hogy a kormányzás

átláthatósága – és általában, a világban megtalálható információkhoz való szabad hozzáférés – egyfajta alapvető emberi jogként értelmezhető, részben az Információszabadsági törvény 1967-es bevezetésez köthető, illetve ahhoz a szűk húsz éves folyamathoz, amely elvezetett a törvény beiktatásáig.

A WikiLeaks már abban a korszakban indult el, amikor az átláthatóság a demokráciáról való gondolkodás fő elemei között szerepelt. A szervezet alapelve és üzenete a teljes transzparencia, amely egyben ideológiai bázisként is szolgál a dokumentumok kiszivárogtatásához. A WikiLeaks – az alapító, Julian Assange által kidolgozott – ideológiája szerint a kormányzati dokumentumok titkosítása pusztán a politikai érdek, amely ellentétes a közérdekkel, így minden, titkosnak nyilvánított dokumentum nyilvánosságra hozatala igazolt, és potenciálisan a közérdeket szolgálja. Assange-nak ezen, sokak által radikálisnak gondolt nézetei sajátos kapcsolatban vagy éppen ellentétben állnak a WikiLeaks mindennapi gyakorlatával, valamint az angolszász újságírás ideológiájának és etikájának a transzparenciára vonatkozó megfontolásaival is. Ahogy arra *Barnett* felhívta a figyelmet, annak ellenére, hogy a WikiLeaks teljes transzparenciát követel a kormányzatok részéről, ezt az elvárást hajlamos magára nem vonatkoztatni. Nem tudni, hogyan jut az anyagokhoz, hogyan válogat köztük, hogyan dönt a szerkesztésükről és főleg, honnan van pénze mindezeknek a munkáknak a finanszírozására.

Aktivista, watchdog, whistleblower vagy forrás?

Ez az attitűd részben magyarázható azzal az anomáliával, hogy a WikiLeaks öndefiníciója – illetve alapítója, Julien Assange meghatározása – szerint bár egyszerre lát el újságírói és public watchdog (őrkutya) feladatokat, az egyik fő célja a „lehető

legnagyobb hatás" elérése a szivárogtatások által, azaz direkt nyomásgyakorláson keresztül változás elérése a kormányzati politikában, bármilyen áron és módon. Ez az aktivista-koordinátarendszerben igazolható hozzáállás azonban az angolszász újságírás őrkutya-szerepet magáénak valló szereplőinek elfogulatlanságra, objektivitásra forráskritikára és pontosságra alapozó etikájával éles ellentétben áll, és részben meg is kérdőjelezi a WikiLeakshez köthető tevékenységek újságírás-voltát. A WikiLeaks jelentőségét ellenkező előjellel értékelők szerint az pusztán forrásnak tekinthető, és mint olyan, nem feltétlenül a legértékesebb vagy legmegbízhatóbb információkat szállítók közül valónak.

Hasonlóan összetett dilemma a whistleblower szerepkörrel való kapcsolat kérdése. A whistleblower egy olyan egyszerű állampolgár vagy éppen aktivista, aki felhívja a figyelmet olyan jelenségekre, amelyeket károsnak tart a demokráciára. Ezt teheti önállóan is, de jellemzően a whistleblower a sajtó segítségével próbál érvényt szerezni a tiltakozásának. Hogy a WikiLeaksnek az akár 2010. április előtti vagy éppen utáni tevékenysége értelmezhető-e egyértelműen whistleblowingként, sok szempontból nem világos. Ahogy *Fred Alford* fogalmaz:

> „A WikiLeaks-adathalom sokunk számára, akik régóta tanulmányozzuk a whistle-blowing jelenségét, megingat egy olyan, régóta élő hitet, miszerint fontos, hogy a whistleblower arccal és névvel vállalja a különböző adatok nyilvánosságra hozatalát, elkerülve azt a látszatot, hogy az csupán névtelen méltatlankodás, esetleg etikátlan cselekvés. A közvéleménynek szüksége van arra, hogy láthassa az igazi arcát valakinek, aki kiáll a jogaiért és helyesen cselekszik, amikor ezt egyik kollégája sem meri megtenni. A WikiLeaks által kiszivárogtatott titkos táviratok mintha megváltoztatták volna ezt az egészet. Van valami ennek a rengeteg nyers adatnak az erejében, ami úgy tűnik, önálló életre kel. Elképzelhető, hogy lesznek majd whistleblowerek, akik hasonló

stratégiákat követnek. Ez nagyon kevéssé fog múlni a WikiLeaks túlélésén, inkább azon, hogy hogyan lehet a weben nyilvánosságra hozni hatalmas adattömegeket. Akárhogy is, de ez megváltoztatja a whistleblowingot, ahogy azt eddig ismertük."

A whistleblower, az aktivista és a sajtó határvonalai szintén homályosak. Maga a sajtó, a watchdog is lehet whistleblower, illetve a sajtó számára forrásként szolgáló aktivisták jellemzően egyben whistleblowerként is működnek, de ahogy Alford felvetése is sugallja, az már kérdéses, hogy az információk ilyen nagy tömegének nyilvánosságra hozatala lehet-e whistleblower tevékenység. További etikai és demarkációs problémát jelent, hogy a whistleblower olyan körülményekre, adatokra hívhatja fel a figyelmet, amelyeket alkotmány- vagy törvényellenesnek tart, vagy valamilyen módon etikátlannak, tisztességtelennek – de nem olyan dokumentumok közreadásával, amelyeknek tartalmát maga sem ismeri. A WikiLeaks esetében – ahogy azt kritikusai kiemelik – ennek éppen az ellenkezője történik, hiszen nem feltétlenül egy konkrét ügyre vonatkozóan közöl leleplező információkat egy-egy jelentősebb kiszivárogtatás, hanem egy nagyobb, nyers adathalmazból kell kiválogatnia a bevont partnereknek a fellelhető anomáliákat. Az anonimitás kérdése is további kérdéseket vet fel, de ez önmagában nem feltétlenül zárja ki, hogy a WikiLeaks vagy más anonim tagokat összefogó szervezet tevékenységét whistleblowingnak vagy akár újságírásnak lehessen tekinteni, hiszen az újságírásban is – bizonyos keretek között – szintén bevett gyakorlat az anonimitás alkalmazása.

Vagy újságírás?

A WikiLeaks ambiciózus fellépésének és az újságírás jelenkori digitális átalakulásának erőterében egy olyan fajta határmunkálat is kialakult a nonprofit szervezet körül, amely az újságírás és a WikiLeaksnek tulajdonított tevékenységek közötti határ meghúzásáról, így az újságírás és nem-újságírás közötti határ kijelöléséről is szól. Amikor például *Bill Keller*, a *The New York Times* vezető szerkesztője úgy fogalmazott, hogy „ha [Assange] újságíró, akkor nem olyanfajta újságíró, mint én", akkor egyfelől kétségét fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy az Assange, vagyis a WikiLeaks által kultivált forráskezelési módszerekkel, illetve azok jellemző hiányában újságírásként lehet-e tekinteni a WikiLeaks-praxisra, másfelől pedig még egy engedékenyebb forgatókönyv esetén is elhatárolta magát tőle. Ahogy kifejtette, bár az idők során a WikiLeaks egyre inkább mutat olyan jegyeket, amelyek az újságírói tevékenységhez közelebb viszik, ezzel együtt sem azt a felfogást képviseli, amely az ő számára elfogadható. Keller szavainak az ad különös jelentőséget, hogy a WikiLeaksszel szoros együttműködési partnerségben dolgozó *The New York Times* egyik vezető munkatársaként maga koordinálta több kiszivárogtatott anyag feldolgozását és publikálását – de még így is szükségesnek érezte meghúzni a határokat a lap és a szivárogtató szervezet között.

Az újságírói szerep szembeállítása és elhatárolása a kiszivárogtatástól gyakran hangsúlyozza az újságírói alaposság és önmérséklet etikai alapelveit, szemben a válogatás nélküli nyilvánosságra hozatallal. *Hendler* megfogalmazásában:

> „A szerkesztőknek és újságíróknak mindig is súlyozniuk kellett ezeket az egymással versengő érdekeket annak eldöntése során, hogy egy titkosított dokumentum vagy más érzékeny információ napvilágra

kerüljön-e avagy sem. Van valami kényelmetlen abban, hogy ezt a döntést most olyanoknak kell meghozniuk, akiknek nincsen hivatalos képesítésük. Az mindenesetre világos, hogy a sajtó életbevágóan fontos sztorikat hozott nyilvánosságra – csak az utóbbi évtizedekben engedély nélküli lehallgatási ügyek, fogvatartottak bántalmazása és a titkos börtönök –, amelyek titkosított dokumentumokra alapoztak. És természetesen ezeken kívül még vannak olyan történetek, amelyeket nem ismerünk, mert újságírók úgy döntöttek, hogy nem biztonságos elmondani őket."

Régi vagy új média?

A réginek, tradicionálisnak és az újnak nevezett médiumok együttműködése felveti azt a kérdést is, hogy amennyiben a WikiLeaks képviseli az újdonságot, miben számít újnak – illeszkedve a régi és új médiumok, technológiák hatásairól, kialakulásáról szóló vitába. Az újdonság a WikiLeaks esetében is inkább kulturális tényezőnek mondható, mert végigtekintve a szervezet tevékenységén és működésén, nem találni olyan, radikálisan újnak tekinthető elemeket, amelyek korábban ne lettek volna megtalálhatók más újságírói vagy éppen aktivista szervezetek működésében.

A fő tevékenységi területet – a szivárogtatást – tekintve egészen biztosan nem előd nélküli a WikiLeaks. Szivárogtatások és szivárogtatók mindig is voltak, a párhuzamok között leggyakrabban a vietnámi háború idején publikált Pentagon-iratok ügye kerül elő, az oknyomozás, titkosított iratokhoz való hozzáférés (források, perek vagy adatigénylés révén) maga pedig már régóta az angolszász újságírás egyik fontos tevékenysége, ahogy azt több ikonikus sztori, például a Watergate-ügy is példázza. Hasonlóképpen az információk gyűjtésének, megosztásának

és publikálásának módjaiban sem hozott a WikiLeaks egyetlen megnyilvánulási formája sem radikális újdonságot. A WikiLeaks egyfelől a geek aktivista és újságírói „hacktivista" kultúrában gyökerezik, amely egy korábbi példájának tekinthető az Indymedia. Másfelől pedig az elmúlt évtizedben kialakult trendben, amelyben olyan, internet vezérelte objektumok kerültek az újságírás vérkeringésébe, mint például a felhasználói tartalmak becsatornázása – crowdsourcing vagy más módszerek segítségével (mint például a főleg olvasói képeket gyűjtő CNN iReport).

Az a változás, amely most zajlik, inkább mennyiségi: a Nagy Adat jön az individuális képek lassabb begyűjtése után, és ez az extrém mennyiségi különbség idővel minőségi különbségekhez is vezethet. Az Indymedia is online és civil média volt, határozott ideológiai indíttatással és alappal – mégis más, mint a WikiLeaks, amely a saját tevékenységét sokkal nagyobb volumenben végzi, mint bárki bármikor korábban. A „news geekek", azaz a hackerkultúrában járatos újságírók generációjának felemelkedésével az adatbázis-alapú információkezelés kerül előtérbe, és a Nagy Adattal korábban el nem érhető mennyiségű adatot lehet az újságírás szolgálatába állítani. Nem azzal vált jelentőssé a WikiLeaks, hogy ellene fordult a létező média-ökoszisztémának, hanem azzal, hogy megtanult jól együttműködni vele, és közelebb hozta egymáshoz az adatbázisok és a történetmesélés területeit. A mennyiségi és minőségi tényezők változásának és összefüggésének értelmezésében egyébként jelentős szerepet játszik a technológiának tulajdonított hatás is. Ahogy a Carr által idézett Bill Keller megállapítja: „a technológia eltörölte a tradicionális média kontrollját afelett, hogy mit tudnak az emberek." A Keller által képviselt determinista nézőpont szerint a technológia az, ami megváltoztatta azt, amit tudunk, ahogy ez gyakran előkerül az új technológiák kulturális megalkotásának folyamatában, illetve az újságírás technológiaközpontú demarkációs küzdelmeiben is.

A kétféle típusú tevékenység elhatárolási kísérleteivel párhuzamosan létrejövő kollaboráció ténye tovább bonyolítja a szemléletek interakciójának értelmezéseit. A David Carr szóhasználatában hibrid újságírásnak nevezett tevékenység etikai dimenzióban a tradicionális újságírói értékek és módszer elismerése, megerősítése (tekintve, hogy az adatok feldolgozása a nagy lapok bevett módszertana szerint történik), praktikus dimenzióban pedig egyszerűen lerövidíti az oknyomozói munkát azáltal, hogy az adatokat gyakorlatilag már csomagba gyűjtve kínálja elemzésre. Hasonlóan optimista elemzések a határok helyett szintén a kollaborációval létrejövő újságírás-affirmációt látják. Ahogy *Usher* írja, a diplomáciai iratok kezelése azt mutatja, hogy a tradicionális újságírás még mindig fontos, és az együttműködés minden szereplőnek, így a WikiLeaksnek és a tradicionális médiának egyaránt hasznos. Vagy Anderson megfogalmazásában: „Nem gondolom, hogy bármiféle »új« típusú újságírás leváltaná a tradicionális újságírást. Nyilvánvalóan mindkét forma tandemben fog együttműködni".

Összegzés: nem új média – változó média

Vízválasztó volt-e a WikiLeaks megjelenése a demokrácia és az újságírás kapcsolatában? Lehet-e, érdemes-e WikiLeaks előtti és utáni újságírásról beszélni? A WikiLeaks történetének és a médiával való viszonyának alakulását szemlélve biztosabbnak tűnik mindössze annyit kijelenteni, hogy a WikiLeaks nem változtatta meg alapvetően sem a média megszokott erőviszonyait, sem a média és a társadalom közötti kapcsolatrendszert, inkább új hangsúlyokat és lehetőségeket adott az újságírás számára. A WikiLeaks által korábban nem tapasztalt mennyiségben hozzáférhetővé tett dokumentumok feldolgozásának módszertana

az, ami a Nagy Adat korában egyre inkább alapvető feladata az újságírásnak, de ez a specializáció nem feltétlenül érvényteleníti az újságírás bevett értékrendjét és módszertanát, hanem éppen ellenkezőleg, arra építhet. Az adatközpontú, korábban hibrid újságírásnak, ma már inkább adatújságírásnak nevezett szakmai specializáció technológiai gyökerei az adatbázis-kezelésben, a nyers adatok felhasználásának hagyományában gyökereznek, illetve az ehhez esetlegesen kapcsolódó technológiai determinista ideológiában, míg az újságírás hagyománya az adatbázisokban való keresés feltételeivel, illetve az azok segítségével megformálható történetek megtalálásával járul hozzá. Az adatújságírás és a tradicionálisnak nevezett újságírás közötti határvonal ezért nehezen meghúzható. Nem feltétlenül minőségi, inkább mennyiségi kérdés, hogy mikortól lehet az adatok halmazát adatbázisnak tekinteni. De az kétségtelen, hogy a korábban nem tapasztalt mennyiségű adatot magukba foglaló, könnyen kereshető digitális adatbázisok már másfajta feldolgozási attitűdöt, módszereket igényelnek, amelyeknek újdonsága, ha meg is kérdőjelezhető és vitatható, ám a hozzájuk kapcsolódó etikai viták és szakmai határmunkálatok jelenléte már nyilvánvaló.

Függelék

1. táblázat: A DEMARKÁCIÓS PERIÓDUSOK

A DEMARKÁCIÓS FOLYAMAT SZAKASZAI LEZAJLÓ KÖZÖSSÉGI FOLYAMATOK		A SZAKASZOK FŐBB JELLEGZETESSÉGEI	
		A FONTOSABB ÉRTÉKTÁRSÍTÁSOK ÉS RETORIKÁK	
NORMÁL PERIÓDUS		Viszonylagos stabilitás	Az ideológia alapjait nem érintő viták
INSTABIL PERIÓDUS	KONFLIKTUS 1.	A demarkációs relevancia kialakulása, felmerülése: a beágyazott közösség fellépése a riválisként észlelt ellen	A beágyazott csoport az alapelvekkel nem összeegyeztethetőként keretezi a rivális csoportok tevékenységét
	KONFLIKTUS 2.	Az újabb rivális csoport válaszreakciói	A rivális csoport vagy alapelv-újragondolást hirdet, vagy a beágyazott csoport alapértékekhez való viszonyát kérdőjelezi meg
KONSZOLIDÁCIÓ (NORMÁL PERIÓDUS 2.)		Az erőviszonyok kiegyenlítődése; a kezdeti relatív stabil állapot, vagy új egyensúly kialakulása	Az alapértékek körüli új konszenzus kialakítása, vagy új alapértékrendszer elfogadása

2. táblázat: AZ ÚJ TECHNOLÓGIÁKHOZ KAPCSOLT ÉRTÉKEK

AZ ÚJ TECHNOLÓGIAI HATÁS HATÓKÖRE	AZ ÚJ TECHNOLÓGIAI HATÁS MINŐSÉGE, ÉRTÉKDIMENZIÓJA	
	NEGATÍV, ROSSZ (TECHNOPESSZIMIZMUS, TECHNOLÓGIAI DISZTÓPIA ÉS ANTIUTÓPIA)	POZITÍV, JÓ (TECHNOOPTIMIZMUS, TECHNOLÓGIAI UTÓPIA)
ELME, GONDOLKODÁS (PSZICHOLÓGIAI)	Az új technológia leépíti a gondolkodást, elbutít. *Carr*	Az új technológia növeli az emberi kreativitást és növeli az elme teljesítőképességét. *Shirky*
TÁRSAS KAPCSOLATOK, KOMMUNIKÁCIÓ, TÁRSADALOM, DEMOKRÁCIA (SZOCIOLÓGIAI, KOMMUNIKATÍV)	Az új technológia felbontja vagy elsekélyesíti az emberi kapcsolatokat, egocentrikussá, magányossá, bezárkózottá tesz, izolált csoportokat vagy éppen kommunikációs polifóniát, káoszt hoz létre, a totalitárius rendszerek és a hatalom elnyomó eszköze. *A nyomtatott sajtó rádióellenes lobbija (1924–39), Carsons, Ellul, Jaspers, Morozov, Mumford, Poster, Giedion, Turkle*	Az új technológia kiterjeszti az emberi kapcsolatokat, az interkulturális megértés és együttműködés új szintjét hozza el, liberalizálja, szabadon hozzáférhetővé teszi a tudást, hangot ad az elnyomottaknak, forradalmakat hoz létre, rétegeket emel fel. *A rádiópárti lobbi (1924–39)* *Benkler, Buckminster Fuller, Leadbeater, Shirky*
KULTÚRA, MŰVÉSZET, GAZDASÁG (ESZTÉTIKAI, ANTROPOLÓGIAI)	Az új technológia elsekélyesíti a kultúrát, elszemélyteleníti a művészetet, instabillá teszi a jólétet. *Adorno, Benjamin, Jonas, Keen, Postman*	Az új technológia katalizálja a kultúrát, terjeszti a művészetet, a növekedés és a bőség záloga. *Howe, Kevin Kelly, Negroponte, Szocialista állampárti ideológiák, VDI*
HUMANITÁS, TERMÉSZET (EGZISZTENCIÁLIS)	Az új technológia elválaszt a természettől, a technológia mesterséges, a virtuális valóság természetellenes, elzár a világtól, a valóságtól, potenciális katasztrófaveszély az emberiségre. *Heidegger, Siegel, G.R. Taylor, Orwell, Zamjatyin*	Az új technológia a humán jelleg kiterjesztése, a virtuális valóság mint emberi találmány folyamatosságot alkot az elmével, az új technológia a lehetőségek tere, megoldás a korábbi technológiák egzisztenciális problémáira. *Gibson*

3. táblázat: AZ ÚJ TECHNOLÓGIÁK TÁRSADALMI KONSTRUKCIÓS FOLYAMATÁNAK PERIÓDUSAI

A TECHNOLÓGIA KULTURÁLIS KONSTRUKCIÓS FOLYAMATÁNAK SZAKASZAI	A SZAKASZOK FŐBB KÖZÖSSÉGI ÉS DISKURZÍV JELLEGZETESSÉGEI	
	LEZAJLÓ TECHNOLÓGIAI ÉS KÖZÖSSÉGI FOLYAMATOK	DOMINÁNS ÉRTÉKTÁRSÍTÁSOK ÉS RETORIKÁK
INNOVÁCIÓS AKTUS	Egy technológiának egy korábbi technológiától való elhatárolása, újnak tekintése.	Az „újdonság" pozitív hatásainak, a „régitől" való különbözőségének a hangsúlyozása.
ÉRTELMEZÉSI RUGALMASSÁG ÉS KONFLIKTUS	Széles közönség felé láthatóvá válás; belépés a mainstream közegbe; az új technológia értelmezéseinek, alkalmazásainak, értékeinek keresése. Az új technológiákhoz kapcsolt értékek, a releváns társadalmi csoportok összeütközése.	A negatív és pozitív társadalmi hatásokat előtérbe helyező diskurzusok összecsapása, párhuzamos zajlása.
LEZÁRÁS	Az értelmezések egy részének többségi legitimációja, egy másik részének delegitimációja.	Jellemzően lezárás a probléma újradefiniálásán keresztül.
KONSZOLIDÁCIÓ ÉS RETROSPEKCIÓ	A többség számára legitim és nem-legitim értelmezések társadalmi stabilizációja (szubkulturálissá váló vagy eltűnő értelmezési tartományok). Az új technológiák régivé válása, és jelenlegi értékrendszerük múltba vetítése.	Az összetett diskurzív mező egyszereplőssé válik, vagy az újabb retorika domináns helyzetbe kerülésével, vagy annak kirekesztődésével.

4. táblázat: az új technológiák jelentéseinek változásai a szakmai határmunkálatok folyamatában

A konstrukciós folyamat szakaszai			A szakaszok főbb jellegzetességei		
Határmunkálat		A technológia társadalmi konstrukciója	A technológia és a szakmai értékek jelentéstársításainak megalkotása	Példák: „rádiósok” v „újságírók”	Példák: „bloggerek”, „twittelők” v „újságírók”
Normál periódus		Innovációs aktus	Egy technológiának egy korábbi technológiától való elhatárolása, újnak tekintése, amely nem releváns a szakmai gyakorlatok szempontjából. A szakmán belül a hierarchiát fenntartó határmunkálatok zajlanak, melyek nem kapcsolódnak össze az új technológiáról szóló diskurzussal. A külső határmunkálatok marginálisak.	A rádió távolsági kommunikációs eszközből médiaplatformmá válik.	Az amatőr tartalmak előállítására alkalmas blogfelület, / közösségi médiafelület potenciális tömegmédiumként észlelése.
Instabil periódus	Konfliktus 1.	Értelmezési rugalmasság	A technológia láthatóvá válása a széles közönség felé, az új technológia szakmai értelmezéseinek, alkalmazásainak, értékeinek keresése. A demarkációs relevancia értelmezéseinek kialakulása. A technológia, mint határtárgy megjelenése a diskurzusban. Az új technológiákhoz kapcsolt értékek, a releváns társadalmi csoportok összeütközése. Külső és belső szakmai határmunkálatok.	A rádiós és a sajtólobbi összecsapása, a rádiós újságírás nem-újságírásként beállítása a sajtólobbi részéről.	A közösségi tartalom-előállítók egységes csoportként észlelése, a „bloggerek” és „újságírók” közötti konfliktus megalkotása.
	Konfliktus 2.	Lezárás	Az értelmezések egy részének többségi legitimációja, egy másik részének hiteltelenítése. Lezárás, jellemzően a probléma újradefiniálásán keresztül.	A rádió mint médiaintézmény kiépülése, a párhuzamos delegitimációs retorikák jelenléte.	A blogok és közösségi médiaeszközök beépülése az újságírásba, ezzel párhuzamosan a platformalapú delegitimációs retorikák zajlása.
Normál periódus		Konszolidáció és retrospekció	A többség számára legitim és nem-legitim szakmai-technológiai értelmezések társadalmi stabilizációja. Az új technológiák régivé válása, és jelenlegi értékrendszerük múltba vetítése.	A rádió újságírásként elfogadása, a BBC standardok alapérték-referenciaként való beépülése	Az újságírói díjak, alapítványok online platformok felé nyitása, a szakmai egyenlőtlenségek lassú feloldódása

Az egyes fejezetek korábbi változatainak megjelenési helyei

Tófalvy Tamás (2016) Jog, állam, hatóságok: az újságírás külső határai. In: Koltay András Koltay András, Török Bernát (szerk.) *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 3. Budapest, CompLex Wolters Kluwer. 503–514.

Tófalvy Tamás (2016) Újságírás a WikiLeaks után. *In Medias Res,* 1. 147–157.

Tófalvy Tamás (2016) Pizsamás bloggerek, hiteles újságírók: az újságírás határmunkálatainak fogalmi alapjairól. *Szociológiai Szemle,* 1. 4–17

Tófalvy Tamás (2015) „Ostrom alatt": Mit mond el az újságírás legújabb átalakulása a technológia, kultúra és média viszonyáról? *Élet és Irodalom*, 40. 15.

Tófalvy Tamás (2015) Digitális technológia, kultúra és az újságírás határai: Hogyan formálja a kultúra technológiát? *Médiakutató*, ősz, 55–65.

Tófalvy Tamás (2015) „A személyes és a nyilvános titokzatos keveréke": szakmai határok és az újságírás ideológiája. *In Medias Res,* 1. 160–172.

Tófalvy Tamás (2015) A kritikai technológiakutatásról. *Magyar Tudomány,* 1. 96–102.

Tófalvy Tamás (2014) Új technológiák, régi kultúrák – Előhang az Információs Társadalom tematikus száma elé. *Információs Társadalom*, 4. 7–11.

Tófalvy Tamás (2014) Technopesszimizmustól a digitális utópiákig: A technológiák kulturális megalkotása. *Információs Társadalom,* 4. 113–138.

Hivatkozások

Aczél P. (2014) Az új. In Lányi A.–László M. szerk. Se vele, se nélküle? *Tanulmányok a médiáról.* Budapest, CompLex, 15–29.

Aldridge, M.–Evetts, J. (2003) Rethinking the Concept of Professionalism: The Case of Journalism. *British Journal of Sociology,* 54 (4).547–564.

Alford, F. (2010) WikiLeaks Is No Whistle-Blower. *The New York Times*, december 9. Online: http://www.nytimes.com/roomfordebate/2010/12/09/what-has-wikileaks-started/wikileaks-is-no-whistle-blower

Allan, S.–Thorsen, E. (2009) szerk. *Citizen Journalism: Global Perspectives*. New York, Peter Lang

Anderson, B. (1983) *Elképzelt közösségek*. 2006, Budapest, L'Harmattan

Anderson, C. W.–Shirky, C.–Bell, E. (2012) *Post-Industrial Journalism: Adapting to the Present*. Columbia University Graduate School of Journalism

Anderson, C. W. (2008) Journalism: Expertise, Authority, and Power in Democratic Life. In Hesmondgalgh, D.–Toynbee, J. szerk. *The Media and Social Theory*. Routledge, 248–264.

Anderson, C. W. (2010) From Indymedia to WikiLeaks: What a Decade of Hacking Journalistic Culture Says About the Future of News. *NiemanLab*, december 9. Online: http://www.niemanlab.org/2010/12/from-indymedia-to-wikileaks-what-a-decade-of-hacking-journalistic-culture-says-about-the-future-of-news/

Anderson, C. W. (2010) When Do 92,000 Documents Trump an Off-the-record dinner? A Few More Thoughts about WikiLeaks. *NiemanLab*, július 27. Online: http://www.niemanlab.org/2010/07/when-do-92000-documents-trump-an-off-the-record-dinner-a-few-more-thoughts-about-wikileaks/

Arceneaux, N.–Schmitz Weiss, A. (2010) Seems Stupid Until You Try It: Press Coverage of Twitter, 2006–9. *New Media & Society*, 12 (8) 1262–1279.

Bajomi-Lázár P. (2003) Az objektivitás-doktrína nyomában. *Médiakutató*, nyár, 13–38.

Barbier, F..–Bertho Lavenir, C. (2004) *A média története*. Budapest, Osiris

Barnes, B.–Bloor, D.–Henry, J. (2002) *A tudományos tudás szociológiai elemzése*. Budapest, Osiris

Barnett, J. (2010) WikiLeaks and the Failure of Transparency. *NiemanLab*, július 29. Online: http://www.niemanlab.org/2010/07/wikileaks-and-a-failure-of-transparency/

Barta J. (2007) „Ha nem megy ellenük, csináld velük!" *Médiakutató*, 2007 ősz. Online: http://www.mediakutato.hu/cikk/2007_03_osz/07_ellenuk_veluk

Baumann, A. A. (1920) The Functions and Future of the Press. *The Forthnighly Review*, 107–113.

Baym, N. (2010) *Personal Connections in the Digital Age*. Polity

Becker, H. S. (2005) The Culture of a Deviant Group: The Dance Musician. In K. Gelde – S. Thornton (szerk.) *The Subcultures Reader*. Routledge, 55–65.

Benjamin, W. (1969) A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában. In *Kommentár és Prófécia.* Budapest, Gondolat, 301–334.

Benkler, Y. (2006) *The Wealth of Networks. How Social Production Transforms Markets and Freedom*. Yale University Press

Benson, R. (2006) News Media as a „Journalistic Field": What Bourdieu Adds to New Institutionalism and Vice Versa. *Political Communication*, 23, 187–202.

Berger, P. L.–Luckmann, T. (1998) *A valóság társadalmi felépítése.* Budapest, Jószöveg Műhely

Bevan, A. (2012) Nostalgia for Pre-Digital Media in Mad Men. *Television & New Media*, 14 (6) 546–559.

Bijker, W. E. (1997) *Of Bicycles, Bakelites and Bulbs*. MIT Press

Bijker, W. E.–Hughes, T. P.–Pinch, T. (1987) *The Social Construction of Technological Systems: New Directions in the Sociology and History of Technology.* MIT Press

Bishop, R. (1999) From Behind the Walls: Boundary Work by News Organizations in Their Coverage of Princess Diana's Death. *Journal of Communication Inquiry,* 1 (23) 90–112.

Blaagaard, B. B. (2013) Shifting Boundaries: Objectivity, Citizen Journalism and Tomorrow's Journalists. *Journalism*, 14 (8) 1076–1090.

Boczkowski, P. (2005) *Digitizing the News: Innovation in Online Newspapers*. MIT Press

Bolter, R.–Grusin, J. D. (1999) *Remediation: Understanding New Media.* Cambridge, MA, MIT Press

Bourdieu, P. (1993) *The Field of Cultural Production*. Cambridge, UK, Polity Press

Bourdieu, P. (1997) Gazdasági tőke, kulturális tőke, kapcsolati tőke. In Angelusz R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok.* Budapest, Új Mandátum, 156–177.

Bourdieu, P. (1998) *On Television.* New York, New Press

Bruns, A. (2009) News Blogs and Citizen Journalism. In: Prasad, K. (ed.): e-Journalism: *New Directions in Electronic News Media*. New Delhi, BR Publishing

Campbell, W. J. (2010) Fright Beyond Measure? The Myth of the War of the Worlds. In: *Getting It Wrong.* University of California Press, 26–44.

Carr, D. (2010) Behind 'War Logs,' a New Kind of Alliance. Media Decoder, *New York Times*, Online: http://mediadecoder.blogs.nytimes.com/2010/07/26/behind-war-logs-a-new-kind-of-alliance/?_r=1

Carr, D. (2011) When Truth Survives Free Speech. The Media Equation, *The New York Times*, december 11. Online: http://www.nytimes.com/2011/12/12/business/media/when-truth-survives-free-speech.html?_r=0

Carr, N. (2008) Is Google Making Us Stupid? What the Internet Is Doing to Our Brains. *Atlantic Magazine*, július–augusztus

Carr, N. (2010) *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. W. W. Norton & Company

Castells, M. (1996) *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture* Vol. I. Cambridge, MA, Oxford, UK, Blackwell

Chapman, J. L –Nuttall, N. (2011) *Journalism Today: A Themed History*. Wiley-Blackwell

Chapman, J. L. (2005) *Comparative Media History*. Polity Press

CJR Staff (2010) A Primer on Early WikiLeaks Coverage WikiLeaks Calls the Coordinated Media Coverage „an Extraordinary Moment in Journalism". *Columbia Journalism Review*, október 22. Online: http://www.cjr.org/campaign_desk/a_primer_on_early_wikileaks_co.php?page=1

CJR Staff (2010) WikiLeaks Coverage Roundup, Again. A Look at Coverage from The New York Times, The Guardian, Der Spiegel and Elsewhere. *Columbia Journalism Review*, november 29. Online: http://www.cjr.org/campaign_desk/wikileaks_coverage_roundup_again.php?page=all

Coddington, M. (2010) This Week in Review: WikiLeaks' New Journalism Order, a Paywall's Purpose, and a Future for Flipboard. *NiemanLab*, július 30. Online: http://www.niemanlab.org/2010/07/this-week-in-review-wikileaks-new-journalism-order-a-paywalls-purpose-and-a-future-for-flipboard/

Cole, M. (2005) *Kulturális pszichológia*. Budapest, Gondolat Kiadó

Collins, H.–Evans, R. (2002) The Third Wave of Science Studies: Studies of Expertise and Experience. *Social Studies of Science*, 32 (2) 235–296.

Collins, H.–Evans, R. (2007) *Rethinking Expertise*. Chicago, The University of Chicago Press

Coursey, D. (2012) You Be the Judge: Are Bloggers Journalists? *Forbes.com*, január 2. Online: http://www.forbes.com/sites/davidcoursey/2012/01/02/you-be-the-judge-are-bloggers-journalists/

Curran, J. (2010) Technology Foretold. In Fenton, N. szerk. *New Media, Old News: Journalism & Democracy in the Digital Age*, 19–34.

Currier, C. (2014) Pressure, Potential for a Federal Shield Law. *Columbia Journalism Review*, június 13. Online: http://www.cjr.org/behind_the_news/shield_law_risen_etc.php

Csepeli Gy. (1990) *...És nem is kell hozzá zsidó. Az antiszemitizmus társadalom-lélektana.* Budapest, Kozmosz

Csepeli Gy. (2009) Álarcosbál a blogteremben. *Kritika*, 6. 2–5.

Csigó P. (2009) *A konvergens televíziózás. Web – TV – Közösség.* Budapest, L'Harmattan

Davis, F. (1979) *Yearning for Yesterday: A Sociology of Nostalgia*. New York, Free Press

Davis, R. E. (1976) *Response to Innovation: A Study of Popular Argument about New Mass Media*. New York, Arno Press

Deuze, M. (2005) What Is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered. *Journalism*, (6) 442–463.

Dobuzinskis, A. (2011) Judge in US Defamation Rules Blogger Not Journalist. *Reuters.com*, december 8. Online: http://www.reuters.com/article/usa-blogger-ruling-idUSN1E7B70UA20111209

Draaisma, D. (2002) *A metaforamasina: Az emlékezet egyik lehetséges története.* Budapest, Typotex

Eco, U. (2011) Ellenséget alkotni. In *Ellenséget alkotni*, Budapest, Európa, 8–35.

Edgerton, D. (2008) *The Shock of the New: Technology and Global History Since 1900.* Profile Books

Eriksson-Zetterquist, U.–Lindberg, K.–Styhre, A. (2009) When the Good Times Are Over: Professionals Encountering New Technology. *Human relations,* 62 (8): 1145–1170.

Etzioni, A. (1969) *The Semi-Professions and Their Organization.* New York, The Free Press

Evetts, J. (2006) The Sociology of Professional Groups: New Directions. *Current Sociology,* 54 (1) 133–43.

Farkas J. (2002) *Információs- vagy tudástársadalom?* Budapest, Infónia-Aula

Fehér K. (2016) *Digitalizáció és új média. Trendek, stratégiák, illusztrációk*. Budapest, Akadémiai Kiadó

Fenton, N. (2010) Introduction: Drowning or Waving? New Media, Journalism and Democracy. In Fenton, N. (2010) szerk. *New Media, Old News: Journalism & Democracy in the Digital Age*, 3–16.

Fenton, N. (2010) *szerk. New Media, Old News. Journalism & Democracy in the Digital Age.* Sage

Fortunati, L. (2005) The Mediatization of the Net and the Internetization of the Mass Media. *International Communication Gazette*, 67 (1) 27-44.

Fortunati, L. et al. (2009) The Influence of the Internet on European Journalism. *Journal of Computer Mediated Communication*, 14 (4) 928–963.

Foucault, M. (2000) *A szavak és a dolgok.* Budapest, Osiris

Foust, J. (2010) The Assange Leaks. What's new about the WikiLeaks data? *Columbia Journalism Review*, július 26. Online: http://www.cjr.org/campaign_desk/the_assange_leaks.php

Frank, R. (2003) These Crowded Circumstances: When Pack Journalists Bash Pack Journalism. *Journalism,* 4 (4) 441–458.

Friman, M. (2010) Understanding Boundary Work Through Discourse Theory: Inter/disciplines and Interdisciplinarity. *Science Studies,* 2 (23) 5–19.

Geere, D. (2011) Labour Party Wants Journalism Licences. *Wired UK*, szeptember 27. Online: http://www.wired.co.uk/news/archive/2011-09/27/labour-party-journalism-licenses

Gieryn T. F. (2006) *Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nemtudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban*. In Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. szerk. 173–194.

Gieryn, T. F. (1999) *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*. Chicago, IL, University of Chicago Press

Gitelman, L. (1999) *Scripts, Grooves and Writing Machines*. Stanford University Press

Gitelman, L. (2006) *Always Already New: Media, History, and the Data of Culture*. Cambridge, MA, MIT Press

Greenwald, G. (2008) Journalists, Their Lying Sources, and the Anthrax Investigation. *Salon*, augusztus 3. Online: http://www.salon.com/2008/08/03/journalism_3/

Grueskin, B.–Seave, A.–Graves, L. (2011) *The Story So Far: What We Know About the Business of Digital Journalism*. Columbia University Graduate School of Journalism

Guardian (2005) Rupert Murdoch's speech to the American Society of Newspaper Editors, Washington DC, April 13. 2005 (text from the News Corp website): *The Guardian*, április 14. Online: http://www.theguardian.com/media/2005/apr/14/citynews.newmedia

Gyimesi J. (2010) Demarkáció és határmunkálatok a pszichoanalízis történetében. In Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. szerk. *Határmunkálatok a tudományban*. Budapest, L'Harmattan, 21–34.

György M. (2012) Súlyos plágiumgyanú Schmitt Pál doktori értekezése körül. *Hvg.hu*, január 11. Online: http://hvg.hu/itthon/20120111_Schmitt_doktori_disszertacio_plagium

Habermas, J. (1962) *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest, 1993, Századvég

Hamilton, G. (2011) Quebec Seeks Special Status for Select Journalists. *National Post*, augusztus 23., Online: http://news.nationalpost.com/full-comment/graeme-hamilton-quebec-seeks-special-status-for-select-journalists

Hansot, E. (1974) *Perfection and Progress: Two Modes of Utopian Thought*. Cambridge Mass, MIT Press

Hebdige, D. (1979) *Subculture: The Meaning of Style*. London, Methuen

Hendler, C. (2010) The WikiLeaks Equation. Secrets, Free Speech, and the Law. *Columbia Journalism Review*, december 28. Online: http://www.cjr.org/behind_the_news/the_wikileaks_equation.php?page=all

Hess, A. (2012) Color Blind. When White Men and Three Networks Ruled the Media, Coverage of Race Was... Better? Damn You, Internet! *Columbia Journalism Review,* november 1.

Hodkinson, P. (2002) *Goth: Identity, Style and Subculture*. Oxford, Berg

Hodkinson, P. (2003) „Net.Goth": Online Communication and (Sub)Cultural Boundaries. In Muggleton–Weinzeirl szerk. *The Post-Subcultures Reader*. Berg Publishers, 285–298.

Høyer, S.–Lauk, E. (2003) The Paradoxes of the Journalistic Profession. *Nordicom Review,* 2, 3–16.

Hronszky I. (2000) A német technikafilozófia fejlődéséről. *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Philosophica, TV1, Fasciculus 2*, Miskolc, 159–183.

Huang, E. et al. (2006) Facing the Challenges of Convergence: Media Professionals' Concerns of Working Across Media Platforms. *Convergence*, 12 (1) 83–98.

Ingram, M. (2011) No, Licensing Journalists Isn't the Answer. *Gigaom*, szeptember 7. Online: https://gigaom.com/2011/09/07/no-licensing-journalists-isnt-the-answer/

Jackaway, G. L. (1995) *Media at War: Radio's Challenge to the Newspapers, 1924–1939.* Westport, Connecticut, London, Praeger

Jenkins, H. (2006) *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide.* New York, New York University Press

John, R. R. (2010) *Network Nation: Inventing American Telecommunications.* Cambridge, Massachusetts, Belknap Press of Harvard University Press

Jones, J.–Himelboim, I. (2010) Just a Guy in Pajamas? Framing the Blogs in Mainstream US Newspaper Coverage (1999–2005). *New Media & Society,* 12 (2) 271–288.

Jones, K. (1920) Journalism; a Branch of Commerce. *The Fortnightly Review,* 107–113, 826–833. *Journalism*, 14 (8) 1076–1090.

Kaul, A. J. (1986) The Proletarian Journalist: A Critique of Professionalism. *Journal of Mass Media Ethics*, 1. (2) 47–55.

Keen, A. (2007) *The Cult of the Amateur.* Crown Business

Kirchner, L. (2010) How Three News Outlets Handled the WikiLeaks Dump. Part I: Online Presentation. *Columbia Journalism Review*, 26. Online: http://www.cjr.org/campaign_desk/how_three_news_outlets_handled_1.php

Kirchner, L. (2010) Gaining Readers' Confidence In the WikiLeaks Dump. Part II: Verification. *Columbia Journalism Review*, július 26. Online: http://www.cjr.org/the_news_frontier/gaining_readers_confidence_in.php

Kittler, F. (1999) *Gramophone, Film, Typewriter.* Stanford University Press

Kitzinger D. (2000) A morális pánik elmélete. *Replika*, 40. 23–48.

Kling, R. (1996) Hopes and Horrors: Technological Utopianism and Anti-Utopianism in Narratives of Computerization. In Kling, R. szerk. *Computerization and Controversy.* Academic Press, 40–58.

Kodaj D. (2001) ...És nem is kell hozzá zene. *Replika*, (44) 2, 231–257.

Koltay A.–Mayer A. (2013) Az újságírók jogállása. In Koltay A.–Nyakas L.: *Magyar és európai médiajog.* Budapest, Wolters Kluver, 397–418.

Koltay A.–Nyakas L. (2014) szerk. *Összehasonlító médiajogi tanulmányok – A „közös európai minimum" azonosítása felé.* Budapest, Médiatudományi Intézet

Koltay A. (2014) Az internet mint médium, a sajtószabadság és a demokratikus nyilvánosság. Megfontolások az internetes nyilvánosság jövőbeni szabályozása elé. *Információs társadalom*, 4. 13–29.

Kövecses Z. (2005) *A metafora*. Budapest, Typotex

Kuhn T. S. (2002) *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest, Osiris

Kuhns, W. (1971) *The Post-industrial Prophets: Interpretations of Technology*. New York, Weybright and Talley

Kuipers, G. (2006) The Social Construction of Digital Danger: Debating, Defusing and Inflating the Moral Dangers of Online Humor and Pornography in the Netherlands and the United States. *New Media & Society*, 8 (3) 379–400.

Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. (2008) *A tudomány határai*. Budapest, Typotex

Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. (szerk.) (2010) *Határmunkálatok a tudományban*. Budapest, L'Harmattan

Lakoff, G. (1987) *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. University of Chicago Press

Lamont, M.–Molnár V. (2002) The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology,* 28: 167–95.

Lasorsa, D. L.–Lewis, S. C.–Holton, A. E. (2012) Normalizing Twitter: Journalism Practice in an Emerging Communication Space. *Journalism Studies*, 13 (1) 19–36.

Lee, T. B. (2011) Blogger Not Eligible for Media Shield Law, Hit with $2.5M Judgment. *Ars Technica*, december 8., Online: http://arstechnica.com/tech-policy/2011/12/judge-blogger-not-eligible-for-oregon-media-shield-law/

Lewis, S. C. (2012) The Tension Between Professional Control and Open Participation: Journalism and Its boundaries. *Information, Communication & Society,* 15 (6) 836–866.

Lowrey, W.–Mackay, J. B. (2008) Journalism and Blogging: A Test of a Model of Occupational Competition. *Journalism Practice,* 2 (1): 64–81.

Madrigal, A. (2010) How to Think About WikiLeaks. *The Atlantic*, december 13. Online: http://www.theatlantic.com/technology/archive/2010/12/how-to-think-about-wikileaks/67689/

Mancini, P. (2013) What scholars can learn from the crisis of journalism. *International Journal of Communication,* 7, 127–136.

Mander, J. (1978) *Four Arguments for the Elimination of Television*. New York, New York, HarperCollins

Marvin, C. (1988) *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. Oxford

Mayer A.–Koltay A.–Nyakas L.–Pogácsás A. (2011) A médiaszolgáltatás és a sajtótermék fogalma az új magyar médiaszabályozásban. *Iustum Aequum Salutare*, 4. 55–85., 31. o.

Mayer A. (2014) Az újságírói forrásvédelemhez való jog összehasonlító elemzése az egyes európai államokban. In Koltay A.–Nyakas L. (szerk.): *Összehasonlító médiajogi tanulmányok – A „közös európai minimum" azonosítása felé.* Budapest, Médiatudományi Intézet, 101–123. o.

Meyers, E. A. (2012) 'Blogs Give Regular People the Chance to Talk Back': Rethinking 'Professional' Media Hierarchies in New Media. *New Media & Society*, 14 (6) 1022–1038.

Mickute, V. (2014) South Africa Media Executive Proposes Licensing Journalists. *Global Journalist*, július 4. Online: http://globaljournalist.org/2014/07/south-africa-media-executive-proposes-licensing-journalists/

Miller, D. L. (2000) *Introduction to Collective Behavior and Collective Action*. Waveland Publishing

Morisy, M. (2010) Bill Keller: WikiLeaks Isn't My Kind of News Org, But They Have Evolved. *NiemanLab*, december 16. Online: http://www.niemanlab.org/2010/12/bill-keller-wikileaks-isnt-my-kind-of-news-org-but-they-have-evolved/

Morozov, E. (2011) *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom.* Public Affairs

Moseley, B. (2014) Opinion: A Journalism License Would Cast Shadow Over Profession. *Alabama Political Reporter*, december 11. Online: http://www.alreporter.com/opinion-a-journalism-license-would-cast-shadow-over-profession/

Mund K. (2010) Szcientokutya versus popkutya, azaz tekinthetjük-e a kutyát „határtárgynak”? In Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. szerk. 50–63.

Negroponte, N. (1995) *Being Digital*. Knopf

Newsweek (2012) iCrazy. Panic. Depression. Psychosis. How Connection Addiction is Rewiring our Brains, július 16.

Nguyen, A. (2008) Facing ‘the fabulous monster’: The Traditional Media’s Fear-driven Innovation Culture in the Development of Online News. *Journalism Studies*, 9 (1) 91–104.

Nye, D. (2004) From Utopia to “Real-topia”— Inventing the Inevitable. In Verheul, J. szerk. *Dreams of Paradise, Visions of Apocalypse: Utopia and Dystopia in American Culture*, Amsterdam, VU University Press, 161–172.

Nyugat (1931) Magyar Írók Sátora. *Nyugat*, 1931. 22. szám. Online: http://epa.oszk.hu/00000/00022/00525/16413.htm

O’Carroll, L. (2012) Leveson Warns Journalistic Standards Could Slip If Bloggers Not Subject to Law. *Guardian*, december 12. Online: http://www.guardian.co.uk/media/2012/dec/12/leveson-warns-journalistic-standards-bloggers

O’Sullivan, J.–Heinonen, A. (2008) Old Values, New Media. Journalism Role Perceptions in a Changing World. *Journalism Practice*, 2 (3) 357–371.

Ong, W. (1982) *Orality and literacy*. Methuen & Co

Örnebring, H. (2009) *The Two Professionalisms of Journalism: Journalism and the Changing Context of Work*. Oxford, Reuters Institute for the Study of Journalism Working Paper

Örnebring, H. (2013) Anything You Can Do, I Can Do Better? Professional Journalists on Citizen Journalism in Six European Countries. *The International Communication Gazette,* 75 (1): 35–53.

Peters, B. (2009) And Lead us Not into Thinking the New Is New: a Bibliographic Case for New Media History. *New Media & Society*, 11 (1-2) 13–30.

Pinch, T. J.–Bijker, W. E. (2005) Tények és termékek társadalmi konstrukciója, avagy hogyan segítheti egymást a tudományszociológia és a technikaszociológia? *Replika*, 51–52.

Pingree, G. B.–Gitelman, L. (2003) Introduction: What's New About New Media? In: Pingree–Gitelman (szerk.): *New Media 1740–1915.* MIT Press, xi-xxii.

Pingree, G. B.–Gitelman, L. (2003) szerk. *New Media 1740–1915.* MIT Press

Pitt, J. C. (2000) *Conflicts of Values and Technological Change. In Thinking about Technology: Foundations of the Philosophy of Technology*. New York, Seven Bridges Press, 113–121.

Pléh Cs. (1998) *Bevezetés a megismeréstudományba*. Budapest, Typotex

Pléh Cs. (2000) *A lélektan története*. Budapest, Osiris

Punt, M. (2000) Parallel Histories: Early Cinema and Digital Media. *Convergence*, 6 (2) 62–76.

Rheingold, H. (1994) *The Virtual Community*. Secker & Warburg

Robinson, S. (2007) „Someone's Gotta Be in Control Here." The Institutionalization of Online News and the Creation of a Shared Journalistic Authority. *Journalism Practice*, 3 (1) 305–321.

Robinson, S. (2010) Traditionalists vs. Convergers. Textual Privilege, Boundary Work, and the Journalist— Audience Relationship in the Commenting Policies of Online News Sites. *Convergence*,1 (16) 125–143.

Rogers, E. M. (1983) *Diffusion of Innovations*. New York, The Free Press

Ropolyi L. (2006) *Az internet természete. Internetfilozófiai értekezés*. Budapest, Typotex

Rosen, J. (2005) Bloggers vs. Journalists is Over. *Pressthink*, január 21. Online: http://archive.pressthink.org/2005/01/21/berk_essy.html

Rosen, J. (2006) The People Formerly Known as the Audience. *Pressthink*, június 27. Online: http://archive.pressthink.org/2006/06/27/ppl_frmr.html

Rosen, J. (2011) Why "Bloggers vs. Journalists" is Still With Us. *Pressthink*, március 4. Online: http://pressthink.org/2011/03/monsters-of-the-newsroom-id-why-bloggers-vs-journalists-is-still-with-us/

Rosen, R. J. (2011) Why We Should Stop Asking Whether Bloggers Are Journalists. *The Atlantic*, december 11. Online: http://www.theatlantic.com/technology/archive/2011/12/why-we-should-stop-asking-whether-bloggers-are-journalists/249864/

Schudson, M. (2001) The Objectivity Norm in American Journalism. *Journalism*, 2 (2): 149–170.

Schudson, M. (2015) Where the Right To Know Comes From. *Columbia Journalism Review*, október 14. Online: http://www.cjr.org/b-roll/where_the_right_to_know_comes_from.php

Shapin, S. (1994) *A Social History of Truth: Civility and Science in Seventeenth-Century England*. Chicago, Univ. Chicago Press

Shirky, C. (2008) *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. Penguin Books

Shirky, C. (2010) *Cognitive Surplus*. Penguin Press

Shirky, C. (2014) Why I Just Asked My Students To Put Their Laptops Away. *Medium.com*, szeptember 8. https://medium.com/@cshirky/why-i-just-asked-my-students-to-put-their-laptops-away-7f5f7c50f368

Silverman, C. (2010) How WikiLeaks Outsourced the Burden of Verification to The Times, The Guardian, and Der Spiegel. *Columbia Journalism Review*, július 30. Online: http://www.cjr.org/campaign_desk/how_wikileaks_outsourced_the_b.php

Standage, T. (1998) *The Victorian Internet*. London, Weidenfeld & Nicolson

Star, S.–Griesemer, J. (1989) Institutional Ecology, ‚Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907–39. *Social Studies of Science*, 19 (3) 387–420.

Sterne, J. (2003) *The Audible Past. Cultural Origins of Sound Reproduction*. Duke University Press

Sterne, J. (2012) *MP3: The Meaning of a Format*. Duke University Press

Strasser, S. (2010) How Governments Define "Journalists". J-license – Steven Strasser's Blog on *Licensing Journalists*, augusztus 4., Online: https://strasser.wordpress.com/2010/08/04/how-governments-define-journalists/

Strasser, S. (2010b) Registering Reporters: How Licensing of Journalists Threatens Independent News Media. A Report to the Center for International Media Assistance. Online: http://www.cima.ned.org/wp-content/uploads/2015/02/CIMA-Licensing_of_Journalists.pdf

Straw, W. (1991) Systems of Articulation, Logics of Change: Scenes and Communities in Popular Music. *Cultural Studies*, 3 (5) 361–375.

Stray, J. (2010) Is This the Future of Journalism? *Foreign* Policy, április 7. Online: http://foreignpolicy.com/2010/04/07/is-this-the-future-of-journalism/

Stubbs, K. (2003) Telegraphy's Corporeal Fictions. In Pingree, G . B.–Gitelman, L. (2003) szerk. *New Media 1740–1915*. MIT Press, 91–112.

Sükösd M. (2012) Underground Print Culture and Independent Political Communication in Communist Regimes: Samizdat as Typosphere in Central and Eastern Europe from the 1960s to the 1980s. *Korean Journal of Communication Studies*, 20 (5) 61–86.

Szakadát I. (2007) *Egyben az egész – egytől egyig*. Budapest, Typotex

Szűts Z. (2013) *A világháló metaforái. Bevezetés az új média művészetébe*. Budapest, Osiris

Teachout, T. (2009) The New-Media Crisis of 1949. *Wall Street Journal*, augusztus 22.

Thierer, A. (2008) Grouping Recent Net Books: Internet Optimists vs. Pessimists. *Techliberation.com*, szeptember 6. http://techliberation.com/2008/09/06/grouping-recent-net-books-internet-optimists-vs-pessimists/

Thierer, A. (2010) The Case for Internet Optimism, Part 1: Saving the Net from Its Detractors. In Szoka, B.–Marcus, A. (szerk.) *The Next Digital Decade: Essays on the Future of the Internet. TechFreedom*, 57–88.

Thornton, S. (1996): *Club Cultures: Music, Media, and Subcultural Capital*. Wesleyan

Timm, T.–Zimmerman, M. (2011) The Crystal Cox Case and Bloggers as Journalists. *Electronic Frontier Foundation*, december 13. Online: https://www.eff.org/deeplinks/2011/12/crystal-cox-and-bloggers-as-journalists

Tófalvy T.–Vorák A. (2009) „Akkó kire szavazzunk?" *eMasa.hu*, június 5., Online: http://emasa.hu/cikk.php?page=sajtomunkas&id=5167

Tófalvy T. (2006) Megismerhető diskurzusok. Kognitív tudomány, diskurzív pszichológia és az elbeszélés nehézségei. *Replika*, 55–57., 205–214.

Tófalvy T. (2007) „És nem is kell hozzá blog". *Litera*, szeptember 16., Online: http://www.litera.hu/hirek/es-nem-is-kell-hozza-blog

Tófalvy T. (2008a) Myspace-bandák és címkézés-háborúk: Az online közösségi alkalmazások és a deathcore színtér esete. *Replika*, 65., 217-233.

Tófalvy T. (2008b) A kritikus közösség. Az online közösségi média és a hazai (irodalom): kritikai nyilvánosság viszonyáról. In: Bárány T.–Rónai A. (szerk.): *Az olvasó lázadása*, 169–178.

Tófalvy T. (2009) Twitter és újságírás. *eMasa.hu*, április 1., Online: http://www.emasa.hu/cikk.php?id=4839

Tófalvy T. (2012) Underground és közösségi média: Hogyan termelődik újra az underground kulturális tőke a zenei színtereken a korlátlanul hozzáférhető zene korában? In Guld Á.–Havasréti J. (szerk.): *Zenei szubkultúrák médiareprezentációja: stílusok, színterek, identitáspolitikák.* Budapest–Pécs, Gondolat, 24–39.

Tófalvy T. (2014a) Új technológiák, régi kultúrák – Előhang az Információs Társadalom tematikus száma elé. *Információs Társadalom*, 4. 7–11.

Tófalvy T. (2014b) Technopesszimizmustól a digitális utópiákig: A technológiák kulturális megalkotása. *Információs Társadalom*, 4. 113–138.

Tófalvy T. (2014c) 'MySpace bands' and 'tagging wars': Conflicts of genre, work ethic and media platforms in an extreme music scene. *First Monday*, szeptember, Online: http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/4354

Tófalvy T. (2015a) „Ostrom alatt": Mit mond el az újságírás legújabb átalakulása a technológia, kultúra és média viszonyáról? *Élet és Irodalom*, 40. 15.

Tófalvy T. (2015b) A kritikai technológiakutatásról. *Magyar Tudomány*, 1. 96–102.. Online: http://www.matud.iif.hu/2015/01/13.htm

Tófalvy T. (2015c) Digitális technológia, kultúra és az újságírás határai: Hogyan formálja a kultúra a technológiát? *Médiakutató*, ősz, 55–65.

Tófalvy T. (2015d) „A személyes és a nyilvános titokzatos keveréke": szakmai határok és az újságírás ideológiája. *In Medias Res*, 1. 160–172.

Tófalvy T. (2016a) Jog, állam, hatóságok: az újságírás külső határai. In: Koltay A.–Török B. (szerk.) *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 3. Budapest: CompLex Wolters Kluwer, 503–514.

Tófalvy T. (2016b) Pizsamás bloggerek, hiteles újságírók: az újságírás határmunkálatainak fogalmi alapjairól. *Szociológiai Szemle*, 1. 4–17.

Tófalvy T. (2016c) Újságírás a WikiLeaks után. *In Medias Res*, 1. 147–157.

Toulmin, S.–Goodfield, J. (1965) *The Discovery of Time*. University of Chicago Press

Turkle, S. (2011) *Alone Together*. Basic Books

Turner, F. (2008) *From Counterculture to Cyberculture: Stewart Brand, the Whole Earth Network, and the Rise of Digital Utopianism*. University Of Chicago Press

Upano, A. (2002) Access Based on Background. *The News Media & The Law*. Újraközölve online: http://www.rcfp.org/browse-media-law-resources/news-media-law/news-media-and-law-fall-2002/access-based-background

Usher, N. (2010) Why WikiLeaks' Latest Document Dump Makes Everyone in Journalism — and the Public — a Winner. *NiemanLab*, december 3. Online: http://www.niemanlab.org/2010/12/why-wikileaks-latest-document-dump-makes-everyone-in-journalism-and-the-public-a-winner/

Vitos B. (2012) Discursive Demarcation and Identity Construction in the Czech Psytrance Scene: Experiential Versus Ideological Motivations. *Eastbound*, 1. Online: http://eastbound.eu/2012/vitos

Vörös M.–Nagy Zs. (1995) Kultúra és politika a mindennapi életben. Bevezetés a kritika kultúrakutatásba. *Replika*, 17–18, 153–156.

Wahl-Jorgensen, K. (2014) Is WikiLeaks Changing the Paradigm of Journalism? Boundary Work and Beyond. *International Journal of Communication*, 8. 2581–2592.

Williams, R. (2005) *Television: Technology and Cultural Form*. Taylor&Francis

Willis, P. (2000) *A skacok: Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra*. Budapest, Új Mandátum

Wingate, Ch. F. (1875) *Views and Interviews on Journalism*. Wingate

Winter, J. (2010) Michigan Considers Law to Register Journalists. *Foxnews.com*, május 28. Online: http://www.foxnews.com/us/2010/05/28/michigan-considers-law-license-journalists/

Witschge, T.–Nygren, G. (2009) Journalism: A Profession Under Pressure? *Journal of Media Business Studies,* 6 (1) 37–59.

Z. Karvalics L. (2001) *Információ, társadalom, történelem*. Budapest, Typotex

Zamjatyin J. (2008) *Mi*. Budapest, Cartaphilus

Zimmerman Umble, D. (2003) Sinful Network or Divine Service: Competing Meanings of the Telephone in Amish Country. In Pingree, G. B.–Gitelman, L. (2003) szerk. *New Media 1740–1915*. MIT Press, 139–156.

Zittrain, J.–Sauter, M. (2010) Everything You Need to Know About WikiLeaks. *MIT Technology Review*. Online: http://www.technologyreview.com/news/421949/everything-you-need-to-know-about-wikileaks

Jegyzetek

Bevezetés

3. oldal [1] Tófalvy T. (2012) A digitális történetmesélés új útjai – 6 milliárd 508 millió 800 ezer forintból. Kontent blog, október 8., Online: http://kontent.blog.hu/2012/10/08/digitalis_tortenetmeseles

[2] Egy bővebb beszámoló az eseményről: Centennial All-Class Lecture: Brown Institute Opening. Columbia Journalism School, 2012. október 4. http://www.journalism.columbia.edu/news/744

4. oldal [3] Siles, I.–Boczkowski P. J. (2012) Making Sense of the Newspaper Crisis: A Critical Assessment of Existing Research and an Agenda for Future Work. *New Media & Society*, 14 (8), 1375–1394. ; Mancini, P. (2013) What Scholars Can Learn from the Crisis of Journalism. *International Journal of Communication*
7. 127–136.; Grueskin, B.–Seave, A.–Graves, L. (2011) *The Story So Far: What We Know About the Business of Digital Journalism*. Columbia University Graduate School of Journalism

[4] The Washington Post (2015) This Study Says Being a 'Newspaper Reporter' Is the Worst Job There Is. Online: http://www.washingtonpost.com/blogs/the-fix/wp/2015/04/15/this-study-says-being-a-journalist-is-the-worst-job-there-is-wrong/

5. oldal [5] Shirky, C. (2008) *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. Penguin Books; Shirky, C. (2010) *Cognitive Surplus*. Penguin Press

5. oldal [6] Anderson, C.W.–Shirky, C.–Bell, E. (2012) *Post-Industrial Journalism: Adapting to the Present*. Columbia University Graduate School of Journalism

[7] Regan, Tom (2000) Technology Is Changing Journalism. *Nieman Journalism Lab*, Online: http://niemanreports.org/articles/technology-is-changing-journalism/

7. oldal [8] Baym, N. (2010) *Personal Connections in the Digital Age*. Polity.; Bijker, Wiebe E.–Thomas P. Hughes–Trevor Pinch (1987) *The Social Construction of Technological Systems. New Directions in the Sociology and History of Technology*. MIT Press; Bijker, W. E. (1997) *Of Bicycles, Bakelites, And Bulbs*. MIT Press; Edgerton, D. (2008) *The Shock of the New: Technology and Global History since 1900*. Profile Books; Gitelman, L. (2006) *Always Already New: Media, History, and the Data of Culture*. Cambridge, MA; Marvin, C. (1988) *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. Oxford; Peters, B. (2009) And Lead Us Not Into Thinking the New Is New: a Bibliographic Case for New Media History. *New Media & Society*, 11 (1&2) 13–30.; Punt, M. (2000) Parallel Histories: Early Cinema and Digital Media. *Convergence*, 6 (2) 62–76.; Sterne, J. (2012) *MP3: The Meaning of a Format*. Duke University Press.; Tófalvy T. (2015b) A kritikai technológiakutatásról. *Magyar Tudomány*, 1. 96–102.; Williams, R. (2005) *Television: Technology and Cultural Form*. Taylor&Francis

8. oldal [9] Guardian (2005) Rupert Murdoch's Speech to the American Society of Newspaper Editors,
Washington DC, 13 April 2005 (text from the News Corp website) *The Guardian*, 2005. április 14., Online: http://www.theguardian.com/media/2005/apr/14/citynews.newmedia

[10] Zuckerman, Ethan (2014) The Internet's Original Sin. *Atlantic.com*, augusztus 14. Online: http://www.theatlantic.com/technology/archive/2014/08/advertising-is-the-internets-original-sin/376041/

9. oldal [11] Boczkowski, P. (2005) *Digitizing the News. Innovation in Online Newspapers*. MIT Press

[12] Nguyen, A. (2008) Facing 'the Fabulous Monster': The traditional Media's Fear-Driven Innovation Culture in the Development of Online News. *Journalism Studies* 9 (1) 91–104.

[13] Bruns, Axel (2009) News Blogs and Citizen Journalism. In Prasad, K. (szerk) *e-Journalism: New Directions in Electronic News Media*. New Delhi: BR Publishing; Deuze, M. (2005) What is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered. *Journalism* (6) 442–463.; Fenton, N. (2010) szerk. *New Media, Old News. Journalism & Democracy in the Digital Age*. Sage.; Witschge, T.–Nygren, G. (2009) Journalism: A Profession Under Pressure? *Journal of Media Business Studies*, 6 (1) 37–59.

[14] Rosen, J. (2011) Why "Bloggers vs. Journalists" is Still With Us. *Pressthink*, március 4. Online: http://pressthink.org/2011/03/monsters-of-the-newsroom-id-why-bloggers-vs-journalists-is-still-with-us/; Jones, J.–Himelboim, I. (2010) Just a Guy in Pajamas? Framing the Blogs in Mainstream US Newspaper Coverage (1999–2005). *New Media & Society* (12) 2, 271–288.

[15] Marvin, C. (1988) *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. Oxford

11. oldal [16] Jackaway, G. L. (1995) *Media at War: Radio's Challenge to the Newspapers, 1924–1939*. Westport, Connecticut, London, Praeger. Campbell, W. J. (2010) Fright Beyond Measure? The Myth of the War of the Worlds. In *Getting It Wrong*. University of California Press. 26–44.

I. RÉSZ
HOL VANNAK AZ ÚJSÁGÍRÁS HATÁRAI?

22. oldal [17] Deuze, M. (2005) What is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered. *Journalism* (6) 442–463.; Anderson, C.W.–Shirky, C.–Bell, E. (2012) *Post-Industrial Journalism: Adapting to the Present*. Columbia University Graduate School of Journalism

[18] Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. (szerk.) (2010) *Határmunkálatok a tudományban*. Budapest, L'Harmattan

23. oldal [19] Jackaway, G. L. (1995) *Media at War: Radio's Challenge to the Newspapers*, 1924–1939. Westport, Connecticut, London, Praeger

1. FEJEZET
KI MONDJA MEG, HOGY KI LEHET ÚJSÁGÍRÓ?

25. oldal [20] Király A.–Spirk J. (2007) Egy röpke előállítás benne van a pakliban. *Index*, november 24. http://index.hu/belfold/tg4350/

[21] Miért írhat újságot az, aki nem újságíró? *Gyakorikerdesek.hu*, 2013. július 2. http://www.gyakorikerdesek.hu/kultura-es-kozosseg__szokasok-etikett__4538888-miert-irhat-ujsagot-az-aki-nem-ujsagiro

[22] Aldridge, M.–Evetts, J. (2003) Rethinking the Concept of Professionalism: The Case of Journalism. *British Journal of Sociology*, 54 (4) 547–564; Anderson, C.W. (2008) Journalism: Expertise, Authority, and Power. In: Hesmondgalgh, D.–Toynbe, J. szerk. *The Media and Social Theory*. Routledge, 248–264; Deuze, M. (2005) What is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered. *Journalism* (6) 442–463.; Etzioni, A. (1969) *The Semi-Professions and their Organization*. New York, The Free Press; Evetts, J. (2006) The Sociology of Professional Groups: New Directions. *Current Sociology*, 54 (1): 133–43; Lewis, S. C. (2012) The Tension Between Professional Control and Open Participation: Journalism and its Boundaries. *Information, Communication & Society*, 15 (6), 836–866; Örnebring, H. (2009) *The Two Professionalisms of Journalism: Journalism and the Changing Context of Work*. Oxford, Reuters Institute for the Study of Journalism Working Paper; Örnebring, H. (2013) Anything You Can Do, I Can Do Better? Professional Jurnalists on Citizen Journalism in Six European Countries. *The International Communication Gazette*, 75 (1) 35–53.; Tófalvy, T. (2015a) „Ostrom alatt": Mit mond el az újságírás legújabb átalakulása a technológia, kultúra és média viszonyáról? *Élet és Irodalom*, 40. 15.; Tófalvy T. (2015c) Digitális technológia, kultúra és az újságírás határai: Hogyan formálja a kultúra technológiát? *Médiakutató*, ősz, 55–65.; Tófalvy, T. (2015d) „A személyes és a nyilvános titokzatos keveréke": szakmai határok és az újságírás ideológiája. *In Medias Res*, 1., 160–172.; Høyer, S.–Lauk, E. (2003) The Paradoxes of the Journalistic Profession. *Nordicom Review*, 2, 3–16.; Witschge, T.–Nygren, G. (2009) Journalism: A Profession Under Pressure? *Journal of Media Business Studies*, 6 (1) 37–59.

26. oldal [23] Anderson, C.W.–Shirky, C.–Bell, E. (2012) *Post-Industrial Journalism: Adapting to the Present*. Columbia University Graduate School of Journalism; Blaagaard, B. B. (2013) Shifting Boundaries: Objectivity, Citizen Journalism and Tomorrow's Journalists. *Journalism*, 14 (8) 1076–1090.

[24] Tófalvy T. (2016a) Jog, állam, hatóságok: az újságírás külső határai. In: Koltay A.–Török B. (szerk.) Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 3. Budapest, CompLex Wolters Kluwer. 503–514.

28. oldal [25] Koltay A. (2014) Az internet mint médium, a sajtószabadság és a demokratikus nyilvánosság. Megfontolások az internetes nyilvánosság jövőbeni szabályozása elé. *Információs társadalom*, 4. 13–29.

[26] Mayer A.–Koltay A.–Nyakas L.–Pogácsás A. (2011) *A médiaszolgáltatás és a sajtótermék fogalma az új magyar médiaszabályozásban*. Iustum Aequum Salutare, 4. 55–85., 31.

29. oldal [27] Mayer A. (2014) Az újságírói forrásvédelemhez való jog összehasonlító elemzése az egyes európai államokban. In Koltay A.–Nyakas L. (2014) szerk. *Összehasonlító médiajogi tanulmányok – A „közös európai minimum" azonosítása felé*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 101–123.

[28] Mayer A. (2014) Az újságírói forrásvédelemhez való jog összehasonlító elemzése az egyes európai államokban. In Koltay A.–Nyakas L. (2014) szerk. *Összehasonlító médiajogi tanulmányok – A „közös európai minimum" azonosítása felé*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 119.

[29] Mayer A. (2014) Az újságírói forrásvédelemhez való jog összehasonlító elemzése az egyes európai államokban. In Koltay A.–Nyakas L. (2014) szerk. *Összehasonlító médiajogi tanulmányok – A „közös európai minimum" azonosítása felé.* Budapest, Médiatudományi Intézet

30. oldal [30] A CCPJ (Comissão da Carteira Profissional de Jornalista, angolul: Committee for Professional Licensing of Journalists) tájékoztatása alapján.

[31] Mayer A. (2014) Az újságírói forrásvédelemhez való jog összehasonlító elemzése az egyes európai államokban. In Koltay A.–Nyakas L. (2014) szerk. *Összehasonlító médiajogi tanulmányok – A „közös európai minimum" azonosítása felé*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 119.

30. oldal [32] Koltay A.–Mayer A. (2013) Az újságírók jogállása. In Koltay A.–Nyakas L.: *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluver, 397–418., 397.

[33] Koltay A.–Mayer A. (2013) Az újságírók jogállása. In Koltay A.–Nyakas L.: *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluver

[34] (R (2011) 7)

31. oldal [35] Koltay A.–Mayer A. (2013) Az újságírók jogállása. In Koltay A.–Nyakas L.: *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluver, 399–400. o.

[36] Mayer A. (2014) Az újságírói forrásvédelemhez való jog összehasonlító elemzése az egyes európai államokban. In Koltay A.–Nyakas L. (2014) szerk. *Összehasonlító médiajogi tanulmányok – A „közös európai minimum" azonosítása felé*. Budapest, Médiatudományi Intézet

[37] Koltay A.–Nyakas L. (2014) *szerk. Összehasonlító médiajogi tanulmányok – A „közös európai minimum" azonosítása felé*. Budapest, Médiatudományi Intézet

32. oldal [38] Mayer A. (2014) Az újságírói forrásvédelemhez való jog összehasonlító elemzése az egyes európai államokban. In Koltay A.–Nyakas L. (2014) szerk. *Összehasonlító médiajogi tanulmányok – A „közös európai minimum" azonosítása felé*. Budapest, Médiatudományi Intézet

[39] Currier, C. (2014) Pressure, Potential for a Federal Shield Law. *Columbia Journalism Review*, június 13. Online: http://www.cjr.org/behind_the_news/shield_law_risen_etc.php

[40] Jones, J.–Himelboim, I. (2010) Just a Guy in Pajamas? Framing the Blogs in Mainstream US Newspaper Coverage (1999–2005). *New Media & Society*, 2 (12) 271–288.

Lowrey, W.–Mackay, J. B. (2008) Journalism and Blogging: A Test of a Model of Occupational Competition. *Journalism Practice*, 2 (1) 64–81.

33. oldal [41] Lee, T. B. (2011) Blogger Not Eligible for Media Shield Law, Hit with $2.5M Judgment, *Ars Technica*, december 8. Online: http://arstechnica.com/tech-policy/2011/12/judge-blogger-not-eligible-for-oregon-media-shield-law/, Dobuzinskis, A. (2011) Judge in US Defamation Rules Blogger Not Journalist. *Reuters.com*, december 8. Online: http://www.reuters.com/article/usa-blogger-ruling-idUSN1E7B70UA20111209

34. oldal [42] Lee, T. B. (2011) Blogger Not Eligible for Media Shield Law, Hit with $2.5M Judgment. 2011. *Ars Technica*, december 8., Online: http://arstechnica.com/tech-policy/2011/12/judge-blogger-not-eligible-for-oregon-media-shield-law/

[43] Coursey, D. (2012) You Be The Judge: Are Bloggers Journalists? *Forbes.com*, január 2. Online:http://www.forbes.com/sites/davidcoursey/2012/01/02/you-be-the-judge-are-bloggers-journalists/

[44] Carr, D. (2011) When Truth Survives Free Speech. The Media Equation, The *New York Times*, december 11, Online:http://www.nytimes.com/2011/12/12/business/media/when-truth-survives-free-speech.html?_r=0

Rosen, R. J. (2011) Why We Should Stop Asking Whether Bloggers Are Journalists. *The Atlantic*, december 11., Online: http://www.theatlantic.com/technology/archive/2011/12/why-we-should-stop-asking-whether-bloggers-are-journalists/249864/

[45] Timm, T.–Zimmerman, M. (2011) The Crystal Cox Case and Bloggers as Journalists. *Electronic*, december 13.,Frontier Foundation, Online: https://www.eff.org/deeplinks/2011/12/crystal-cox-and-bloggers-as-journalists

35. oldal [46] Greenwald, G. (2008) Journalists, Their Lying Sources, and the Anthrax Investigation. *Salon*, augusztus 3. Online: http://www.salon.com/2008/08/03/journalism_3/. A pajzstörvény lehetséges káros hatásai mellett érvelők szerint az erős forrásvédelem éppúgy szolgálhat a mindenkori kormányzatok, illetve politikai erők médiamanipulációs eszközeként, azáltal, hogy félrevezető, manipulatív üzenetek szándékos, médián keresztüli (így következmények nélkül maradó) szivárogtatásával teszi lehetővé a közvélemény befolyásolását.

37. oldal [47] Licensing of media workers. Article 19., Online: https://www.article19.org/pages/en/licensing-of-media-workers.html

[48] Strasser, S. (2010) How Governments Define "Journalists". J-license – *Steven Strasser's Blog on Licensing Journalists*, augusztus 4., Online: https://strasser.wordpress.com/2010/08/04/how-governments-define-journalists/

[49] Geere, D. (2011) Labour Party Wants Journalism Licences. *Wired UK*, szeptember 27., Online: http://www.wired.co.uk/news/archive/2011-09/27/labour-party-journalism-licenses

37. oldal [50] Mickute, V. (2014) South Africa Media Executive Proposes Licensing Journalists. *Global Journalist*, július 4. Online: http://globaljournalist.org/2014/07/south-africa-media-executive-proposes-licensing-journalists/

[51] Hamilton, G. (2011) Quebec Seeks Special Status for Select Journalists. *National Post*, augusztus 23. Online: http://news.nationalpost.com/full-comment/graeme-hamilton-quebec-seeks-special-status-for-select-journalists

38. oldal [52] Winter, J. (2010) Michigan Considers Law to Register Journalists. *Foxnews.com*, május 28. Online: http://www.foxnews.com/us/2010/05/28/michigan-considers-law-license-journalists/

[53] Moseley, B. (2014) Opinion: A Journalism License Would Cast Shadow Over Profession. *Alabama Political Reporter*, december 11. Online: http://www.alreporter.com/opinion-a-journalism-license-would-cast-shadow-over-profession/

[54] Upano, A. (2002) Access Based on Background. *The News Media & The Law*, újraközölve online: http://www.rcfp.org/browse-media-law-resources/news-media-law/news-media-and-law-fall-2002/access-based-background

[55] Strasser, S. (2010) Registering Reporters: How Licensing of Journalists Threatens Independent News Media. A Report to the Center for International Media Assistance. Online: http://www.cima.ned.org/wp-content/uploads/2015/02/CIMA-Licensing_of_Journalists.pdf

[56] Strasser, S. (2010) How Governments Define "Journalists". J-license – *Steven Strasser's Blog on Licensing Journalists*. augusztus 4., Online: https://strasser.wordpress.com/2010/08/04/how-governments-define-journalists/

39. oldal [57] Ingram, M. (2011) No, Licensing Journalists Isn't the Answer. *Gigaom*, szeptember 7. Online: https://gigaom.com/2011/09/07/no-licensing-journalists-isnt-the-answer/

2. FEJEZET
PÁRHUZAMOS ÚJSÁGÍRÓI UNIVERZUMOK

43. oldal [58] Aldridge, M.–Evetts, J. (2003) Rethinking the Concept of Professionalism: The Case of Journalism. *British Journal of Sociology*, 54 (4): 547–564.; Høyer, S.–Lauk, E. (2003) The Paradoxes of the Journalistic Profession. *Nordicom Review*, 2. 3–16.; Witschge, T.–Nygren, G. (2009) Journalism: A Profession Under Pressure? *Journal of Media Business Studies*, 6 (1) 37–59.; Örnebring, H. (2009) *The Two Professionalisms of Journalism: Journalism and the Changing Context of Work*. Oxford, Reuters Institute for the Study of Journalism Working Paper

44. oldal [59] Gieryn, T. F. (2006) Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nemtudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban. In Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. (2006) szerk. *Tudományon innen és túl. Replika*, 54–55, 173–194

[60] Gieryn, T. F. (2006) Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nemtudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban. In Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. (2006) szerk. *Tudományon innen és túl. Replika* 54–55: 173–194; Gieryn, T. F. (1999) *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*. Chicago, IL, University of Chicago Press

[61] Gieryn, T. F. (1999) *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*. Chicago, IL, University of Chicago Press.; Gieryn T. F. (2006) Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nemtudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban. In Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. szerk. *Tudományon innen és túl*. 173–194.

45. oldal [62] Friman, M. (2010) Understanding Boundary Work Through Discourse Theory: Inter/disciplines and Interdisciplinarity. *Science Studies*, (23) 2: 5–19.; Lamont, M.–Molnár, V. (2002) The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*, 28. 167–95.; Lewis, S. C. (2012) The Tension Between Professional Control and Open Participation: Journalism and Its Boundaries. *Information, Communication & Society*, 15 (6) 836–866.; Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. (szerk.) (2010) *Határmunkálatok a tudományban*. Budapest, L'Harmattan

45. oldal [63] Lamont, M.–Molnár V. (2002) The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*, 28. 167–95.

[64] Anderson, B. (1983) *Elképzelt közösségek*. Budapest, 2006, L'Harmattan; Willis, P. (1977) A skacok: Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra. Budapest, *Új Mandátum*, 2000.; Eco, U. (2011) *Ellenséget alkotni*. Budapest, Európa, 8–35.

[65] Becker, H. S.(2005) The Culture of a Deviant Group: The Dance Musician. In K. Gelder–S. Thornton (szerk.) *The Subcultures Reader*. Routledge 55–65.; Hodkinson, P. (2002) *Goth: Identity, Style and Subculture*. Oxford, Berg; Hodkinson, P. (2003) „Net.Goth": Online Communication and (Sub)Cultural Boundaries. In Muggleton–Weinzeirl (szerk.): *The Post-Subcultures Reader*. Berg Publishers 285–298.; Tófalvy T. (2008a) Myspace-bandák és címkézés-háborúk: Az online közösségi alkalmazások és a deathcore színtér esete. *Replika*, 65. 217–233.

[66] Thornton, S. (1996) *Club Cultures: Music, Media, and Subcultural Capital*. Wesleyan; Tófalvy T. (2012) Underground és közösségi média: Hogyan termelődik újra az underground kulturális tőke a zenei színtereken a korlátlanul hozzáférhető zene korában? In Guld Á.–Havasréti J. (szerk.): *Zenei szubkultúrák médiareprezentációja: stílusok, színterek, identitáspolitikák*. Budapest–Pécs, Gondolat, 24–39.; Vitos B. (2012) Discursive Demarcation and Identity Construction in the Czech Psytrance Scene: Experiential versus Ideological Motivations. *Eastbound*, 1. Online: http://eastbound.eu/2012/vitos

[67] Gieryn, T. F. (1999) Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line. Chicago, *IL, University of Chicago Press*; Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. (2008) *A tudomány határai*. Budapest,Typotex; Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. (2010) *Határmunkálatok a tudományban*. Budapest, L'Harmattan

[68] Gyimesi J. (2010) Demarkáció és határmunkálatok a pszichoanalízis történetében. In Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. (szerk.): *Határmunkálatok a tudományban*. Budapest, L'Harmattan, 21–34.; Tófalvy T. (2006) Megismerhető diskurzusok. Kognitív tudomány, diskurzív pszichológia és az elbeszélés nehézségei. *Replika*, 55–57., 205–214.

[69] Lewis, S. C. (2012) The Tension Between Professional Control and Open Participation: Journalism and Its Boundaries. *Information, Communication & Society*, 15 (6): 836–866.

46. oldal [70] Gieryn T. F. (2006) Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nemtudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban. In Kutrovátz G.-Láng B.–Zemplén G. szerk. 173–194., 174.

47. oldal [71] Witschge, T.–Nygren, G. (2009) Journalism: A Profession Under Pressure? *Journal of Media Business Studies*, 6 (1): 37–59.

48. oldal [72] Lewis, S. C. (2012) The Tension Between Professional Control and Open Participation: Journalism and Its Boundaries. *Information, Communication & Society*, 15 (6): 836–866.

49. oldal [73] Gieryn T. F. (2006) Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nemtudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban. In Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. szerk. 173–194., 174.

[74] Bourdieu, P. (1997) Gazdasági tőke, kulturális tőke, kapcsolati tőke. In Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Új Mandátum, 156–177.

50. oldal [75] Høyer, S.–Lauk, E. (2003) The Paradoxes of the Journalistic Profession. *Nordicom Review* 2, 11.

[76] Aldridge, M.–Evetts, J. (2003) Rethinking the Concept of Professionalism: The Case of Journalism. *British Journal of Sociology* 54 (4): 547–564.; Witschge, T.–Nygren, G. (2009) Journalism: A Profession Under Pressure? *Journal of Media Business Studies*, 6 (1): 37–59

[77] Chapman, J. L. (2005) *Comparative Media History*. Polity Press

51. oldal [78] Høyer, S.–Lauk, E. (2003) The Paradoxes of the Journalistic Profession. *Nordicom Review* 2, 3–16.

[79] Shapin, S. (1994) A Social History of Truth: Civility and Science in Seventeenth-Century England. Chicago, *Univ. Chicago Press*

[80] Høyer, S.–Lauk, E. (2003) The Paradoxes of the Journalistic Profession. *Nordicom Review* 2, 3–16.; Chapman, J. L.–Nuttall, N. (2011) *Journalism Today: A Themed History*. Wiley-Blackwell

[81] Høyer, S.–Lauk, E. (2003) The Paradoxes of the Journalistic Profession. *Nordicom Review* 2, 3–16.

52. oldal [82] Baumann, A. A. (1920) The Functions and Future of the Press. *The Forthnighly Review*, 107–113. 620–627.

52. oldal [83] Jones, K. (1920) Journalism; a Branch of Commerce. *The Fortnightly Review* 107–113. 826–833.

53. oldal [84] Baumann, A. A. (1920) The Functions and Future of the Press. *The Forthnighly Review*, 107–113. 621.

[85] Örnebring, H. (2013) Anything You Can Do, I Can Do Better? Professional Journalists on Citizen Journalism in Six European Countries. *The International Communication Gazette*, 75 (1), 35–53.

[86] Lewis, S. C. (2012) The Tension Between Professional Control and Open Participation: Journalism and Its Boundaries. *Information, Communication & Society*, 15 (6), 836–866.

[87] Örnebring, H. (2009) The Two Professionalisms of Journalism: Journalism and the Changing Context of Work. Oxford, *Reuters Institute for the Study of Journalism Working Paper*

54. oldal [88] Evetts, J. (2006) ‚The Sociology of Professional Groups: New Directions'. *Current Sociology*, 54 (1), 133–43. 140–1.

56. oldal [89] Deuze, M. (2005) What Is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered. *Journalism* (6), 442–463.; Örnebring, H. (2009) The Two Professionalisms of Journalism: Journalism and the Changing Context of Work. Oxford, *Reuters Institute for the Study of Journalism Working Paper*

[90] Bajomi-Lázár P. (2003) Az objektivitás-doktrína nyomában. *Médiakutató*, nyár,13–38.

[91] Anderson, C. W. – Shirky, C.–Bell, E. (2012) Post-Industrial Journalism: Adapting to the Present. Columbia, *University Graduate School of Journalism*

57. oldal [92] Deuze, M. (2005) What Is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered. *Journalism* (6), 442–463.

[93] Habermas, J. (1962) *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest, 1993, Századvég.

58. oldal [94] Bajomi-Lázár P. (2003) Az objektivitás-doktrína nyomában. *Médiakutató*, nyár, 13–38.; Mancini, P. (2013) What Scholars Can Learn from the Crisis of Journalism. *International Journal of Communication* 7. 127–136.

[95] Høyer, S.–Lauk, E. (2003) The Paradoxes of the Journalistic Profession. *Nordicom Review*, 2. 3–16.

[96] Kaul, A. J. (1986) The Proletarian Journalist: A Critique of Professionalism. *Journal of Mass Media Ethics*, 1 (2) 47–55.

[97] Schudson, M. (2001) The Objectivity Norm in American Journalism. *Journalism*, 2 (2): 149–170.

59. oldal [98] Rosen, J. (2005) Bloggers vs. Journalists is Over. *Pressthink*, január 21. Online: http://archive.pressthink.org/2005/01/21/berk_essy.html

60. oldal [99] Wingate, Ch. F. (1875) *Views and Interviews on Journalism*. Wingate

[100] Kaul, A. J. (1986) The Proletarian Journalist: A Critique of Professionalism. *Journal of Mass Media Ethics*, 1. (2.) 47–55.

[101] Bajomi-Lázár P. (2003) Az objektivitás-doktrína nyomában. *Médiakutató*, nyár, 13–38.

[102] Mancini, P. (2013) What Scholars Can Learn from the Crisis of Journalism. *International Journal of Communication 7*. 127–136.

61. oldal [103] Bajomi-Lázár P. (2003) Az objektivitás-doktrína nyomában. *Médiakutató*, nyár, 13–38.

[104] Tófalvy T.–Vorák A. (2009) „Akkó kire szavazzunk?" *eMasa.hu*, június 5., Online: http://emasa.hu/cikk.php?page=sajtomunkas&id=5167

62. oldal [105] Fortunati, L. et al. (2009) The Influence of the Internet on European Journalism. *Journal of Computer Mediated Communication*. 14 (4) 933.

[106] Aldridge, M.–Evetts, J. (2003) Rethinking the Concept of Professionalism: The Case of Journalism. *British Journal of Sociology*, 54 (4): 547–564.

3. FEJEZET
KI VAN A SZAKMA CSÚCSÁN?

65. oldal [107] Index (2015) „Magyarországon minden tévé előjeles." Interjú Jakupcsek Gabriellával, *Index*, március 1., Online: http://index.hu/kultur/media/2016/03/01/magyarorszagon_minden_teve_elojeles/

65. oldal [108] Örnebring, H. (2009) *The Two Professionalisms of Journalism: Journalism and the Changing Context of Work*. Oxford, Reuters Institute for the Study of Journalism Working Paper; Örnebring, H. (2013) Anything You Can Do, I Can Do better? Professional Jurnalists on Citizen Journalism in Six European Countries. *The International Communication Gazette*, 75 (1): 35–53.

67. oldal [109] Benson, R. (2006) News Media as a „Journalistic Field": What Bourdieu Adds to New Institutionalism and Vice Versa. *Political Communication*, 23.187–202.

[110] Bourdieu, P. (1998) *On Television*. New York,New Press.

68. oldal [111] adaptálva Kuhnnak (2002) a bevett paradigmák mentén zajló tudományos tevékenységek érett, viszonylag konfliktusmentes, „normál tudományos" szakaszait jelölő kifejezését

[112] Star, S.–Griesemer, J. (1989) Institutional Ecology, ‚Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907–39. *Social Studies of Science* 19 (3) 387–420.

69. oldal [113] Mund K. (2010) Szcientokutya versus popkutya, azaz tekinthetjük-e a kutyát „határtárgynak"? In Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. szerk. 50–63.

[114] Blaagaard, B. B. (2013) Shifting Boundaries: Objectivity, Citizen Journalism and Tomorrow's Journalists. *Journalism*, 14 (8) 1076-1090.; Eriksson-Zetterquist, U. – Lindberg, K. – Styhre, A. (2009) When the Good Times are Over: Professionals Encountering New Technology. *Human relations*, 62 (8): 1145–1170.; Jones, J.–Himelboim, I. (2010) Just a Guy in Pajamas? Framing the Blogs in Mainstream US Newspaper Coverage (1999–2005). *New Media & Society*, 12 (2): 271–288.; Lowrey, W.–Mackay, J. B. (2008) Journalism and Blogging: A Test of a Model of Occupational Competition. *Journalism Practice*, 2 (1): 64–81.

70. oldal [115] Bishop, R. (1999) From Behind the Walls: Boundary Work by News Organizations in Their Coverage of Princess Diana's Death. *Journal of Communication Inquiry*, 1 (23) 90–112.

[116] Angolul az úgynevezett „pack journalism".

[117] Frank, R. (2003) These crowded Circumstances: When Pack Journalists Bash Pack Journalism. *Journalism*, 4 (4): 441–458.

71. oldal [118] Nyugat (1931) Magyar Írók Sátora. *Nyugat*, 22. szám. Online: http://epa.oszk.hu/00000/00022/00525/16413.htm

[119] Schudson, M. (2001) The Objectivity Norm in American Journalism. *Journalism*, 2 (2): 149–170.

[120] Hasonlóképpen a Jones, K. (1920) Journalism; a Branch of Commerce. *The Fortnightly Review*, 107–113, 826–833. körül lezajlott vitában

72. oldal [121] Eriksson-Zetterquist, U.–Lindberg, K.–Styhre, A. (2009) When the Good Times are Over: Professionals Encountering New Technology. *Human relations*, 62 (8): 1145–1170.; Jones, J. – Himelboim, I. (2010) Just a Guy in Pajamas? Framing the Blogs in Mainstream US Newspaper Coverage (1999–2005). *New Media & Society*, 12 (2): 271–288.; Witschge, T.–Nygren, G. (2009) Journalism: A Profession Under Pressure? *Journal of Media Business Studies*, 6 (1): 37–59.

73. oldal [122] Tófalvy T. (2015b) A kritikai technológiakutatásról. *Magyar Tudomány*, 1. 96–102.

[123] Bourdieu, P. (1998) *On Television*. New York, New Press.

[124] Mancini, P. (2013) What Scholars Can Learn from the Crisis of Journalism. *International Journal of Communication*, 7. 127–136.

II. RÉSZ
A TECHNOLÓGIÁTÓL A KULTÚRÁIG, ÉS VISSZA

4. FEJEZET
HOGYAN TEREMTI MEG A KULTÚRA A TECHNOLÓGIÁT?

83. oldal [125] Tófalvy T. (2014a) Új technológiák, régi kultúrák – Előhang az Információs Társadalom tematikus száma elé. *Információs Társadalom*, 4. 7-11.

[126] A linken elérhető kimerítő infografikán megtalálható az összes fontosabb modell a bevezetésük sorrendjében: http://www.bitrebels.com/wp-content/uploads/2011/04/Insane-Nokia-Cell-Phone-Timeline-1.jpg

86. oldal [127] Fél millióval több előfizetés, mint lakos. Origo, 2007. 12. 06. http://www.origo.hu/gazdasag/hirek/20071206-fel-millioval-tobb-elofizetes-mint-lakos.html

87. oldal [128] Marvin, C. (1988) *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. Oxford

87. oldal [129] Baym, N. (2010) *Personal Connections in the Digital Age*. Polity; Bijker, W. E.–Hughes, T. P.–Pinch, T. J. (1987) *The Social Construction of Technological Systems. New Directions in the Sociology and History of Technology*. MIT Press; Bijker, W. E. (1997) *Of Bicycles, Bakelites and Bulbs*. MIT Press; Edgerton, D. (2008) *The Shock of the New: Technology and Global History since 1900*. Profile Books; Gitelman, L. (2006) *Always Already New: Media, History, and the Data of Culture*. Cambridge, MA, MIT Press; Marvin, C. (1988) *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. Oxford; Peters, B. (2009) And Lead Us Not Into Thinking the New Is New: a Bibliographic Case for New Media History. *New Media & Society*, 11 (1&2) 13–30.; Pingree, G. B.–Gitelman, L. (2003) Introduction: What's New About New Media? In: Pingree, G. B.–Gitelman, L. (szerk.): *New Media 1740–1915*. MIT Press, xi-xxii.; Punt, M. (2000) Parallel Histories: Early Cinema and Digital Media. *Convergence*, 6 (2) 62–76.; Sterne, J. (2003) The Audible Past. Cultural Origins of Sound Reproduction. *Duke University Press*

89. oldal [130] Pinch, T. J.–Bijker, W. E. (2005) Tények és termékek társadalmi konstrukciója, avagy hogyan segítheti egymást a tudományszociológia és a technikaszociológia? *Replika*, 51–52.

[131] Nye, D. (2004) From Utopia to "Real-topia"— Inventing the Inevitable. In Verheul, J. szerk. *Dreams of Paradise, Visions of Apocalypse: Utopia and Dystopia in American Culture*, Amsterdam, VU University Press, 161–172.

90. oldal [132] A nem-angolszász világban is van hagyománya a kulturális fókuszú technológiakutatásnak, különösen francia és német nyelvterületen, de ezeknek az irányzatoknak is főleg azon képviselői váltak globálisan idézetté, akik az amerikai akadémiai hálózatokon keresztül kerültek be a rendszerbe, mint például Friedrich Kittler vagy Bruno Latour munkái.

[133] Vörös M.–Nagy Zs. (1995) Kultúra és politika a mindennapi életben. Bevezetés a kritika kultúrakutatásba. Replika, 17–18, 153–156.

91. oldal [134] Marvin, C. (1988) *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. Oxford, 4–5.

93.oldal [135] Peters, B. (2009) And Lead Us Not Into Thinking the New Is New: a Bibliographic Case for New Media History. *New Media & Society*, 11 (1&2) 13–30.

[136] Bevan, A. (2012) Nostalgia for Pre-Digital Media in Mad Men. *Television & New Media*, 14 (6) 546–559.

[137] (Gitelman 1999), a zene rögzítéséről és formátumokról (Sterne 2012) elektronikus kommunikációról és világításról (Marvin 1988), mozgóképről (Punt 2000), televízióról (Williams 2005), illetve a médiatechnológiákról általában (Pingree–Gitelman 2003, Peters 2009, Fenton 2010).

[138] Tófalvy T. (2014) A technopesszimizmustól a digitális utópiákig: A technológiák kulturális megalkotása. *Információs Társadalom*, 4. 113–138.

94. oldal [139] Bijker, W. E.–Hughes, T. P.–Pinch, T. (1987) *The Social Construction of Technological Systems*.

[140] Gitelman, L. (1999) *Scripts, Grooves and Writing Machines*. Stanford University Press

[141] Sterne, J. (2012) *MP3: The Meaning of a Format*. Duke University Press

[142] Pingree, G. B.–Gitelman, L. (2003) szerk. *New Media 1740–1915*. MIT Press

[143] Baym, N. (2010) *Personal Connections in the Digital Age*. Polity

96. oldal [144] Berger, P. L.–Luckmann, T. (1998) *A valóság társadalmi felépítése*. Budapest, Jószöveg Műhely.

[145] Berger, P. L.–Luckmann, T. (1998) *A valóság társadalmi felépítése*. Budapest, Jószöveg Műhely, 163.

[146] Collins, H.–Evans, R. (2002) The Third Wave of Science Studies: Studies of Expertise and Experience. *Social Studies of Science* 32 (2) 235–296.

97. oldal [147] Pinch, T. J.–Bijker, W. E. (2005) Tények és termékek társadalmi konstrukciója, avagy hogyan segítheti egymást a tudományszociológia és a technikaszociológia? *Replika*, 51–52.

[148] Vörös M.–Nagy Zs. (1995) Kultúra és politika a mindennapi életben. Bevezetés a kritika kultúrakutatásba. *Replika*, 17–18, 153–156.

[149] Bolter, R.–Grusin, J.D. (1999) *Remediation: Understanding New Media*. Cambridge, MA, MIT Press

5. FEJEZET
TECHNOPESSZIMISTÁK ÉS DIGITÁLIS UTÓPISTÁK

101. oldal [150] HAL 9000 Arthur C. Clarke Űrodüsszeia sorozatának karaktere: mesterséges intelligencia, amely emberi módon képes kommunikálni. A Carr által fent idézett mondatot akkor mondja el a 2001 Űrodüsszeiában, amikor David Bowmannal beszélget a lekapcsolása közben.

[151] Carr, N. (2008) Is Google Making Us Stupid? What the Internet is Doing to our Brains. *Atlantic Magazine*, July–August. (o.n.)

102. oldal [152] Carr, N. (2010) *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. W. W. Norton & Company

[153] Foucault, M. (2000) *A szavak és a dolgok*. Budapest, Osiris

103. oldal [154] Pitt, J. C. (2000) *Conflicts of Values and Technological Change. In Thinking about technology: foundations of the philosophy of technology*. New York, Seven Bridges Press, 113–121

[155] Marvin, C. (1988) *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. Oxford; Sterne, J. (2003) *The Audible Past. Cultural Origins of Sound Reproduction*. Duke University Press; Gitelman, L. (2006) *Always Already New: Media, History, and the Data of Culture*. Cambridge, MA, MIT Press

104. oldal [156] Tófalvy T. (2015b) A kritikai technológiakutatásról. *Magyar Tudomány*, 1. 96–102.

[157] Aczél, P. (2014) Az új. In Lányi A.–László M. szerk. *Se vele, se nélküle? Tanulmányok a médiáról*. Budapest, CompLex. 15–29.

105. oldal [158] Peters, B. (2009) And Lead Us Not Into Thinking the New is New: a Bibliographic Case for New Media History. *New Media & Society*, 11 (1&2) 13–30.

[159] *Erről bővebben:* Ong, W. (1982) *Orality and Literacy*. Methuen & Co.

[160] Kittler, F. (1999) *Gramophone, Film, Typewriter*. Stanford University Press

106. oldal [161] Hansot, E. (1974) *Perfection and Progress: Two Modes of Utopian Thought*. Cambridge Mass, MIT

[162] Toulmin, S.–Goodfield, J. (1965) *The Discovery of Time*. University of Chicago Press

107. oldal [163] Zamjatyin J. (2008) Mi. Budapest, Cartaphilus

[164] Benjamin, W. (1969) A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában. In *Kommentár és Prófécia*. Budapest, Gondolat, 301–334.

[165] Ahogy azt Hronszky Imre (2000) a német technikafilozófia történetét értelmező tanulmányában bemutatta, például az első és a második világháború tapasztalatai is hozzájárultak ahhoz, hogy a német technológiafilozófia gondolkodói és a filozófusok általában (Jaspers, Heidegger, Marcuse, a Frankfurti Iskola) alapvetően pesszimistán szemlélték a technológia szerepét a társadalomban. Erről lásd bővebben a következő fejezetben.

[166] Bevan, A. (2012) Nostalgia for Pre-Digital Media in Mad Men. *Television & New Media*, 14 (6) 546–559.

108. oldal [167] Shirky, C. (2008) *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. Penguin Books; Shirky, C. (2010) *Cognitive Surplus*. Penguin Press

109. oldal [168] Clay Shirky e két idézett művében mondható leginkább technooptimistának, bár nem annak a kritikátlan és reflektálatlan értelmében. Későbbi írásaiban viszont több szkeptikus szempont merül fel, mint például az egyetemi órákon való digitális eszközhasználattal kapcsolatban (l. Shirky 2014).

109. oldal [169] Star, S.–Griesemer, J. (1989) Institutional Ecology, ‚Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907–39. *Social Studies of Science* 19 (3) 387–420.

[170] *Newsweek* (2012) iCrazy. Panic. Depression. Psychosis. How Connection Addiction is Rewiring our Brains. Július 16.

111. oldal [171] Zimmerman Umble, D. (2003) Sinful Network or Divine Service: Competing Meanings of the Telephone in Amish Country. In Pingree–Gitelman szerk. 139–156.

[172] John, R. R. (2010) *Network Nation: Inventing American Telecommunications*. Cambridge, Massachusetts, Belknap Press of Harvard University Press

112. oldal [173] Marvin, C. (1988) *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. Oxford; Stubbs, K. (2003) Telegraphy's Corporeal Fictions. In Pingree–Gitelman szerk. 91–112.

113. oldal [174] Marvin, C. (1988) *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. Oxford

[175] Standage, T. (1998) *The Victorian Internet*, London, Weidenfeld & Nicolson

113. oldal [176] Barbier, F.–Bertho Lavenir, C. (2004) A média története. Budapest, Osiris

[177] Marvin, C. (1988) *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. Oxford

114. oldal [178] Davis, R. E. (1976) *Response to Innovation: A Study of Popular Argument about New Mass Media*. New York, Arno Press

115. oldal [179] Williams, R. (2005) *Television: Technology and Cultural Form*. Taylor&Francis

116. oldal [180] Teachout, T. (2009) The New-Media Crisis of 1949. *Wall Street* Journal, augusztus 22.

[181] Williams, R. (2005) *Television: Technology and Cultural Form*. Taylor&Francis

[182] Mander, J. (1978) *Four Arguments for the Elimination of Television*. New York, New York, HarperCollins

[183] Castells, M. (1996) The Rise of the Network Society. *The Information Age: Economy, Society and Culture 1*. Cambridge, MA, Oxford, UK: Blackwell; Fortunati, L. (2005) The Mediatization of the Net and the Internetization of the Mass Media. *International Communication Gazette*, 67 (1), 27–44.; Szakadát I. (2007) *Egyben az egész – egytől egyig*. Budapest, Typotex

117. oldal [184] Z. Karvalics L. (2001) *Információ, társadalom, történelem*. Budapest, Typotex

[185] Turner, F. (2008) *From Counterculture to Cyberculture: Stewart Brand, the Whole Earth Network, and the Rise of Digital Utopianism*. University Of Chicago Press; Szűts Z. (2013) *A világháló metaforái. Bevezetés az új média művészetébe*. Budapest, Osiris

118. oldal [186] Hronszky I. (2000) A német technikafilozófia fejlődéséről. *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Philosophica, TV1: Fasciculus 2*, Miskolc, 159–183.

[187] Pléh Cs. (1998) *Bevezetés a megismeréstudományba*. Budapest, Typotex; Pléh Cs. (2000) *A lélektan története*. Budapest, Osiris; Tófalvy T. (2006) Megismerhető diskurzusok. Kognitív tudomány, diskurzív pszichológia és az elbeszélés nehézségei. *Replika*, 55–57., 205–214.

[188] Cole, M. (2005) *Kulturális pszichológia*. Budapest, Gondolat Kiadó; l. Pléh Cs. (2000) *A lélektan története*. Budapest, Osiris

119. oldal [189] Kling, R. (1996) Hopes and Horrors: Technological Utopianism and Anti-Utopianism in Narratives of Computerization. In Kling, R.(ed.) *Computerization and Controversy*. Academic Press, 40–58.

[190] Csepeli Gy. (2009) Álarcosbál a blogteremben. *Kritika*, 6. 2–5.

120. oldal [191] Baym, N. (2010) *Personal Connections in the Digital Age*. Polity

[192] Kitzinger D. (2000) A morális pánik elmélete. *Replika*, 40. 23–48.; Kuipers, G (2006) The Social Construction of Digital Danger: Debating, Defusing and Inflating the Moral Dangers of Online Humor and Pornography in the Netherlands and the United States. *New Media & Society*, 8 (3) 379–400.

[193] Rheingold, H. (1994) *The Virtual Community*. Secker & Warburg; Turner, F. (2008) *From Counterculture to Cyberculture: Stewart Brand, the Whole Earth Network, and the Rise of Digital Utopianism*. University Of Chicago Press

121. oldal [194] Williams, R. (2005) *Television: Technology and Cultural Form*. Taylor&Francis

[195] Keen, A. (2007) *The Cult of the Amateur*. Crown Business

[196] Carr, N. (2010) *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. W. W. Norton & Company

[197] Turkle, S. (2011) *Alone Together*. Basic Books

122. oldal [198] Negroponte, N. (1995) *Being Digital*. Knopf

[199] Morozov, E. (2011) The Net Delusion: *The Dark Side of Internet Freedom*. Public Affairs

122. oldal [200] Fehér K. (2016) *Digitalizáció és új média. Trendek, stratégiák, illusztrációk*. Budapest, Akadémiai Kiadó

[201] Shirky, C. (2008) *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. Penguin Books; Shirky, C. (2010) *Cognitive Surplus*. Penguin Press

[202] Ropolyi L. (2006) *Az internet természete. Internetfilozófiai értekezés*. Budapest, Typotex

123. oldal [203] Farkas J. (2002) Információs- vagy tudástársadalom? Budapest, Infónia-Aula

[204] Benkler, Y. (2006) *The Wealth of Networks. How Social Production Transforms Markets and Freedom*. Yale University Press

6. FEJEZET
HOGYAN LESZ AZ ÚJBÓL RÉGI TECHNOLÓGIA?

125. oldal [205] Hronszky I. (2000) A német technikafilozófia fejlődéséről. Publicationes Universitatis Miskolciensis, *Sectio Philosophica*, TV1: Fasciculus 2, Miskolc, 159–183.

[206] Többek között Jaspers, Heidegger, Marcuse, a Frankfurti Iskola

126. oldal [207] Hronszky I. (2000) A német technikafilozófia fejlődéséről. *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Philosophica*, TV1: Fasciculus 2, Miskolc

127. oldal [208] Pinch, T. J.–Bijker, W. E. (2005) Tények és termékek társadalmi konstrukciója, avagy hogyan segítheti egymást a tudományszociológia és a technikaszociológia? *Replika*, 51–52.

[209] Pinch, T. J.–Bijker, W. E. (2005) Tények és termékek társadalmi konstrukciója, avagy hogyan segítheti egymást a tudományszociológia és a technikaszociológia? *Replika*, 51–52., 69–70.

128. oldal [210] Bourdieu, P. (1993). *The Field of Cultural Production*. Cambridge, UK, Polity Press; Hebdige, D. (1979) *Subculture: The Meaning of Style*. London: Methuen; Straw, W. (1991) Systems of Articulation, Logics of Change: Scenes and Communities in Popular Music. *Cultural Studies*, 3 (5) 361–375.

[211] Barnes, B.–Bloor, D.–Henry, J. (2002) *A tudományos tudás szociológiai elemzése*. Budapest, Osiris; Collins, H.–Evans, R. (2002) The Third Wave of Science Studies: Studies of Expertise and Experience. *Social Studies of Science* 32 (2) 235–296.; Collins, H.–Evans, R. (2007) *Rethinking Expertise. Chicago*, The University of Chicago Press

129. oldal [212] Newsweek (2012) iCrazy. Panic. Depression. Psychosis. How Connection Addiction is Rewiring our Brains. Július 16.

[213] Pinch, T. J.–Bijker, W.E. (2005) Tények és termékek társadalmi konstrukciója, avagy hogyan segítheti egymást a tudományszociológia és a technikaszociológia? Replika, 51–52.

[214] Stubbs, K. (2003) Telegraphy's Corporeal Fictions. In Pingree–Gitelman szerk. 91–112.; Standage, T. (1998) *The Victorian Internet*, London, Weidenfeld & Nicolson

130. oldal [215] Stubbs, K. (2003) Telegraphy's Corporeal Fictions. In Pingree–Gitelman szerk. 91-112.

[216] Pinch, T. J.–Bijker, W. E. (2005) Tények és termékek társadalmi konstrukciója, avagy hogyan segítheti egymást a tudományszociológia és a technikaszociológia? *Replika*, 51–52.

131. oldal [217] Az egységes modell igyekszik integrálni és magába foglalni a többek között Pinch–Bijker (2005), Pingree–Gitelman (2003), Davis (1976), Nye (2004) és Jackaway (1995) által felvetett, javasolt periodicitás-értelmezéseket.

[218] Pingree, G. B.–Gitelman, L. (2003) Introduction: What's New About New Media? In: Pingree–Gitelman szerk. *New Media 1740–1915*. MIT Press xi-xxii.

132. oldal [219] Nye, D. (2004) From Utopia to "Real-topia"– Inventing the Inevitable. In Verheul, J. ed. *Dreams of Paradise, Visions of Apocalypse: Utopia and Dystopia in American Culture*, Amsterdam, VU University Press, 161–172.

[220] Davis, R. E. (1976) *Response to Innovation: A Study of Popular Argument about New Mass Media*. New York, Arno Press

[221] Curran, J. (2010) Technology Foretold. In Fenton, N. szerk. *New Media, Old News: Journalism & Democracy in the Digital Age*. 19–34.

133. oldal [222] Jackaway, G. L. (1995) *Media at War: Radio's Challenge to the Newspapers, 1924–1939*. Westport, Connecticut, London, Praeger

[223] Eco, U. (2011) *Ellenséget alkotni*. Budapest, Európa.

[224] Rogers, E. M. (1983) *Diffusion of Innovations*. New York, The Free Press

135. oldal [225] Tófalvy T. (2008a) Myspace-bandák és címkézés-háborúk: Az online közösségi alkalmazások és a deathcore színtér esete. Replika, 65. 217–233. ; Tófalvy, T. (2014c) 'MySpace Bands' and 'Tagging Wars': Conflicts of Genre, Work Ethic and Media Platforms in an Extreme Music Scene. *First Monday*, szeptember. Online: http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/4354

137. oldal [226] A vállalat az újként kommunikált fejlesztéseket jellemzően úgynevezett Keynote-okban, azaz nagyszabású, bemutató előadásokon, rendezvényeken ismerteti. Az iPadot először bemutató Keynote 2010. január 27-én zajlott le. Az előadás megtekinthető ezen a linken: https://www.youtube.com/watch?v=OBhYxj2SvRI .

[227] Kitzinger D. (2000) A morális pánik elmélete. Replika, 40. 23–48.

[228] Hebdige, D. (1979) *Subculture: The Meaning of Style*. London, Methuen

138. oldal [229] Csepeli Gy. (1990) *„...És nem is kell hozzá zsidó"*. Budapest, Kozmosz Könyvek

138. oldal [230] Válogatás az iPad megjelenését megelőző, a személyi számítógép tulajdonságait a terméken számonkérő, azokat hiányoló elemzésekből a legnagyobb amerikai technológiai magazinokban: Frucci, A. (2010) 8 Things That Suck About the iPad. *Gizmodo*, január 27. Online: http://gizmodo.com/5458382/8-things-that-suck-about-the-ipad; Johnson, B. (2010) Apple iPad: what it doesn't have. *The Guardian*, január 28. Online: http://www.theguardian.com/technology/blog/2010/jan/28/apple-tablet-computer; Laroya, G. (2010) Early iPad Review From a Product Designer: What Was Steve Thinking? *Huffington Post*, január 27. Online: http://www.huffingtonpost.com/gil-laroya/early-ipad-review-from-a_b_439198.html; Hickey, M. (2010) Five Things the iPad Is Missing. *CNet*, január 27. Online: http://news.cnet.com/8301-17938_105-10443031-1.html; Dybwad, B. (2010) What's Missing from the Apple iPad? *Mashable*, január 27. Online: http://mashable.com/2010/01/27/ipad-whats-missing/; Sorrel, C. (2010) Ten Things Missing From the iPad. *Wired*, január 28. Online: http://www.wired.com/gadgetlab/2010/01/ten-things-missing-from-the-ipad/

III. RÉSZ
MI AZ ÚJSÁGÍRÁS A DIGITÁLIS KORBAN?

146. oldal [231] „One Dinosaur Is Out: Newsweek to End Print Edition in December". 2012. október 18.

148. oldal [232] Høyer, S.–Lauk, E. (2003) The Paradoxes of the Journalistic Profession. *Nordicom Review*, 2. 3–16.

[233] Boczkowski, P. (2005) *Digitizing the news: Innovation in Online Newspapers*. MIT Press

[234] Jackaway, G. L. (1995) *Media at War: Radio's Challenge to the Newspapers*, 1924–1939. Westport, Connecticut, London, Praeger

7. FEJEZET
DINOSZAURUSZOK ÉS NÉVTELENEK, CIVILEK ÉS PROFIK

153. oldal [235] Origo (2012) Lemondott Schmitt Pál. *Origo*, április 2., Online: http://www.origo.hu/itthon/20120402-schmitt-pal-beszede-a-parlamentben-osszefoglalo.html

[236] Hvg.hu (2012) Súlyos plágiumgyanú Schmitt Pál doktori értekezése körül. *Hvg.hu*, január 11., Online: http://hvg.hu/itthon/20120111_Schmitt_doktori_disszertacio_plagium

154. oldal [237] Csepeli Gy. (1990) *...És nem is kell hozzá zsidó. Az antiszemitizmus társadalomlélektana*. Budapest, Kozmosz

156. oldal [238] Star, S.–Griesemer, J. (1989) Institutional Ecology, ‚Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907-39. *Social Studies of Science* 19 (3) 387–420.

[239] Lewis, S. C. (2012) The Tension Between Professional Control and Open Participation: Journalism and Its Boundaries. *Information, Communication & Society*, 15 (6): 836–866.

[240] Deuze, M. (2005) What Is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered. *Journalism* (6) 442–463., Mancini, P. (2013) What Scholars Can Learn from the Crisis of Journalism. *International Journal of Communication*, 7. 127–136.

157. oldal [241] Jackaway, G. L. (1995) *Media at War: Radio's Challenge to the Newspapers, 1924–1939*. Westport, Connecticut, London, Praeger

160. oldal [242] Campbell, W. J. (2010) Fright Beyond Measure? The Myth of the War of the Worlds. In: *Getting It Wrong*. University of California Press, 26–44.

[243] Campbell, W. J. (2010) Fright Beyond Measure? The Myth of the War of the Worlds. In: *Getting It Wrong*. University of California Press, 26–44.; Miller, D.L. (2000) *Introduction to Collective Behavior and Collective Action*. Waveland Publishing

161. oldal [244] Campbell, W. J. (2010) Fright Beyond Measure? The Myth of the War of the Worlds. In: *Getting It Wrong*. University of California Press, 41.

[245] That Radio Scare (1938. november 5.), idézi Campbell, W. J. (2010) Fright Beyond Measure? The Myth of the War of the Worlds. In: *Getting It Wrong*. University of California Press, 41.

162. oldal [246] Jackaway, G. L. (1995) *Media at War: Radio's Challenge to the Newspapers, 1924–1939*. Westport, Connecticut, London, Praeger

[247] Örnebring, H. (2013) Anything You Can Do, I Can Do Better? Professional Journalists on Citizen Journalism in Six European Countries. *The International Communication Gazette*, 75 (1): 35–53.

164. oldal [248] Lasorsa, D. L., Lewis, S. C. & Holton, A. E. (2012) Normalizing Twitter: Journalism Practice in an Emerging Communication Space. *Journalism Studies*, 13 (1) 19–36.

165. oldal [249] Guardian (2012) Leveson Warns Journalistic Standards Could Slip If Bloggers Not Subject to Law. *Guardian*, december 12. Online: http://www.guardian.co.uk/media/2012/dec/12/leveson-warns-journalistic-standards-bloggers

166. oldal [250] Schudson, M. (2001) The Objectivity Norm in American Journalism. *Journalism*, 2 (2): 149–170.; Bajomi-Lázár P. (2003) Az objektivitás-doktrína nyomában. Médiakutató, nyár, 13–38.

168. oldal [251] Bruns, A. (2009) News Blogs and Citizen Journalism. In: Prasad, K. szerk. *e-Journalism: New Directions in Electronic News Media*. New Delhi, BR Publishing

[252] Grueskin, B.–Seave, A.–Graves, L. (2011) *The Story So Far: What We Know About the Business of Digital Journalism*. Columbia University Graduate School of Journalism; Anderson, C.W.–Shirky, C.–Bell, E. (2012) *Post-Industrial Journalism: Adapting to the Present*. Columbia

[253] Allan, S.–Thorsen, E. (2009) szerk. *Citizen Journalism: Global Perspectives*. New York, Peter Lang

[254] Jenkins, H. (2006) *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York, New York University Press; Meyers, E. A. (2012) 'Blogs Give Regular People the Chance to Talk Back': Rethinking 'Professional' Media Hierarchies in New Media. *New Media & Society*, 14 (6) 1022–1038.

169. oldal [255] Sükösd M. (2012) Underground Pint Culture and Independent Political Communication in Communist Regimes: Samizdat as Typosphere in Central and Eastern Europe from the 1960s to the 1980s. *Korean Journal of Communication Studies*. 20(5) 61–86.

[256] Jackaway, G. L. (1995) *Media at War: Radio's Challenge to the Newspapers, 1924–1939*. Westport, Connecticut, London, Praeger

[257] Meyers, E. A. (2012) 'Blogs Give Regular People the Chance to Talk Back': Rethinking 'Professional' Media Hierarchies in New Media. *New Media & Society*, 14 (6) 1022–1038.

170. oldal [258] Jones, J.–Himelboim, I. (2010) Just a Guy in Pajamas? Framing the Blogs in Mainstream US Newspaper Coverage (1999–2005). *New Media & Society*, 12 (2): 271–288.; Robinson, S. (2010) Traditionalists vs. Convergers. Textual Privilege, Boundary Work, and the Journalist – Audience Relationship in the Commenting Policies of Online News Sites. *Convergence*, 1 (16) 125–143.; Robinson, S. (2007) „Someone's Gotta Be in Control Here." The Institutionalization of Online News and the Creation of a Shared Journalistic Authority. *Journalism Practice* 3 (1) 305–321.

171. oldal [259] O'Sullivan, J.–Heinonen, A. (2008) Old Values, New Media. Journalism Role Perceptions in a Changing World. *Journalism Practice* 2 (3) 357–371.

[260] Baym, N. (2010) Personal Connections in the Digital Age. Polity

[261] Davis, R. E. (1976) *Response to Innovation: A Study of Popular Argument about New Mass Media*. New York, Arno Press

8. FEJEZET
NETNAPLÓK ÉS PIZSAMÁS BLOGGEREK

173. oldal [262] The Atlantic (2010) How Not to Respond to New Media II. *The Atlantic*, 16 June, Online: http://www.theatlantic.com/daily-dish/archive/2010/06/how-not-to-respond-to-new-media-ii/185834/

[263] Jones, J.–Himelboim, I. (2010) Just a Guy in Pajamas? Framing the Blogs in Mainstream US Newspaper Coverage (1999–2005). *New Media & Society*, 12 (2) 271–288.

174. oldal [264] Barta J. (2007) „Ha nem megy ellenük, csináld velük!" *Médiakutató*, 2007 ősz, Online: http://www.mediakutato.hu/cikk/2007_03_osz/07_ellenuk_veluk; Tófalvy T. (2015c) Digitális technológia, kultúra és az újságírás határai: Hogyan formálja a kultúra a technológiát? *Médiakutató*, ősz, 55–65.; Tófalvy, T. (2016b) Pizsamás bloggerek, hiteles újságírók: az újságírás határmunkálatainak fogalmi alapjairól. *Szociológiai Szemle*, 1. 4–17.

175. oldal [265] Rosen, J. (2011) Why "Bloggers vs. Journalists" is Still With Us. *Pressthink*, március 4. Online: http://pressthink.org/2011/03/monsters-of-the-newsroom-id-why-bloggers-vs-journalists-is-still-with-us/

[266] Rosen, J. (2005) Bloggers vs. Journalists is Over. *Pressthink*, január 21. Online: http://archive.pressthink.org/2005/01/21/berk_essy.html

[267] Csigó P. (2009) *A konvergens televíziózás. Web – TV – Közösség*. Budapest, L'Harmattan

176. oldal [268] Boczkowski, P. (2005) *Digitizing the News. Innovation in Online Newspapers*. MIT Press; Huang, E. et al. (2006) Facing the Challenges of Convergence: Media Professionals' Concerns of Working Across Media Platforms. *Convergence*, 12 (1) 83–98.

[269] Tófalvy T. (2009) Twitter és újságírás. *eMasa.hu*, április 1., Online: http://www.emasa.hu/cikk.php?id=4839

[270] (Jones–Himelboim 2010)

179. oldal [271] Tófalvy T. (2007) „És nem is kell hozzá blog", *Litera*, szeptember 16., Online: http://www.litera.hu/hirek/es-nem-is-kell-hozza-blog; Tófalvy T. (2008b) A kritikus közösség. Az online közösségi média és a hazai (irodalom): kritikai nyilvánosság viszonyáról. In: Bárány T.–Rónai A. szerk. *Az olvasó lázadása*. 169–178.

[272] Herczeg, M. (2013) Havasi Bertalan őszinte pillanata. *444.hu*, augusztus 15., Online: http://444.hu/2013/08/15/havasi-bertalan-oszinte-pillanata/

181. oldal [273] Tom Hammerschmidt, House of Cards – 1. évad, Chapter 5

[274] Poynter (2013) In 'House of Cards,' Slugline is the New Politico. *Poynter.org*, február 4., Online: http://www.poynter.org/latest-news/mediawire/202921/how-realistic-are-the-journalism-issues-depicted-in-house-of-cards/

[275] Time (2006) You – Yes, You – Are Time's Person of the Year. Online: http://content.time.com/time/specials/packages/0,28757,2019341,00.html

182. oldal [276] Gitelman, L. (2006) *Always Already New: Media, History, and the Data of Culture*. Cambridge, MA, MIT Press

[277] Arceneaux, N.–Schmitz Weiss, A. (2010) Seems Stupid Until You Try It: Press Coverage of Twitter, 2006–9. *New Media & Society* 12 (8) 1262–1279.

[278] Foxnews.com (2004) How the Blogosphere Took on CBS' Docs, *Foxnews.com*. szeptember 17. Online: http://www.foxnews.com/story/2004/09/17/how-blogosphere-took-on-cbs-docs.html

[279] Jones, J.–Himelboim, I. (2010) Just a Guy in Pajamas? Framing the Blogs in Mainstream US Newspaper Coverage (1999–2005). *New Media & Society*, 12 (2): 271–288.

183. oldal [280] Rosen, J. (2011) Why "Bloggers vs. Journalists" is Still With Us. Pressthink, március 4. Online: http://pressthink.org/2011/03/monsters-of-the-newsroom-id-why-bloggers-vs-journalists-is-still-with-us/

[281] Rosen, J. (2011) Why "Bloggers vs. Journalists" is Still With Us. *Pressthink*, március 4. Online: http://pressthink.org/2011/03/monsters-of-the-newsroom-id-why-bloggers-vs-journalists-is-still-with-us/

184. oldal [282] Csepeli Gy. (1990) *...És nem is kell hozzá zsidó. Az antiszemitizmus társadalomlélektana*. Budapest, Kozmosz

[283] Kodaj D. (2001) ...És nem is kell hozzá zene. *Replika*, (44) 2, 231–257.

184. oldal [284] Tófalvy T. (2006) Megismerhető diskurzusok. Kognitív tudomány, diskurzív pszichológia és az elbeszélés nehézségei. *Replika*, 55–57., 205–214.; Tófalvy, T. (2008a) Myspace-bandák és címkézés-háborúk: Az online közösségi alkalmazások és a deathcore színtér esete. *Replika*, 65., 217–233. ; Tófalvy, T. (2014c) 'MySpace Bands' and 'Tagging Wars': Conflicts of Genre, Work Ethic and Media Platforms in an Extreme Music Scene. *First Monday*, szeptember, Online: http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/4354

[285] Lakoff, G. (1987) *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. University of Chicago Press; Kövecses Z. (2005) *A metafora*. Budapest, Typotex

185. oldal [286] Hansot, E. (1974) *Perfection and Progress: Two Modes of Utopian Thought*. Cambridge Mass, MIT

[287] Davis, F. (1979) *Yearning for Yesterday: A Sociology of Nostalgia*. New York: Free Press

[288] Bevan, A. (2012) Nostalgia for Pre-Digital Media in Mad Men. *Television & New Media*, 14 (6) 546–559.; Draaisma, D. (2002) *A metaforamasina: Az emlékezet egyik lehetséges története*. Budapest, Typotex

186. oldal [289] Gawker (2012) Dan Rather Reviewed The Newsroom for Us and Liked It. *Gawker*, június 25. Online: http://gawker.com/5920929/dan-rather-reviewed-the-newsroom-for-us-and-liked-it

186. oldal [290] Hess, A. (2012) Color Blind. When White Men and Three Networks Ruled the Media,C of Race Was... Better? Damn You, Internet! *Columbia Journalism Review*, november 1.

187. oldal [291] Guardian (2005) Rupert Murdoch's speech to the American Society of Newspaper Editors, Washington DC, April 13 2005 (text from the News Corp website): *The Guardian*, április 14. Online: http://www.theguardian.com/media/2005/apr/14/citynews.newmedia

188. oldal [292] Fortunati, L. et al. (2009) The Influence of the Internet on European Journalism. *Journal of Computer Mediated Communication*. 14 (4) 928–963.

189. oldal [293] Nguyen, A. (2008) Facing 'the Fabulous Monster': The Traditional Media's Fear-Driven Innovation Culture in the Development of Online News. *Journalism Studies*, 9 (1) 91–104.

[294] Nguyen, A. (2008) Facing 'the Fabulous Monster': The Traditional Media's Fear-Driven Innovation Culture in the Development of Online News. *Journalism Studies* 9 (1) 93–94.

190. oldal [295] Boczkowski, P. (2005) *Digitizing the news. Innovation in Online Newspapers*. MIT Press

[296] Boczkowski, P. (2005) *Digitizing the news. Innovation in Online Newspapers*. MIT Press

191. oldal [297] Fortunati, L. et al. (2009) The Influence of the Internet on European Journalism. *Journal of Computer Mediated Communication*. 14 (4) 928–963.

192. oldal [298] Huang, E. et al. (2006) Facing the Challenges of Convergence: Media Professionals' Concerns of Working Across Media Platforms. *Convergence*, 12 (1) 83–98.; Eriksson-Zetterquist, U.–Lindberg, K.–Styhre, A. (2009) When the Good Times Are Over: Professionals Encountering New Technology. *Human relations*, 62 (8): 1145–1170.

193. oldal [299] Fortunati, L. et al. (2009) The Influence of the Internet on European Journalism. *Journal of Computer Mediated Communication*. 14 (4) 935.

194. oldal [300] Blaagaard, B. B. (2013) Shifting Boundaries: Objectivity, Citizen Journalism and Tomorrow's Journalists. *Journalism*, 14 (8) 1076–1090.

9. FEJEZET
JÁRULÉKOS GYILKOSSÁGOK

197. oldal [301] WikiLeaks: Collateral Murder. *WikiLeaks*, 2010. Online: https://collateralmurder.wikileaks.org/

198. oldal [302] Madrigal, A. (2010) How to Think About WikiLeaks. *The Atlantic*, december 13. Online: http://www.theatlantic.com/technology/archive/2010/12/how-to-think-about-wikileaks/67689/

198. oldal [303] Anderson, C. W. (2008) Journalism: Expertise, Authority, and Power in Democratic Life. In: Hesmondgalgh, D. – Toynbee, J. szerk. *The Media and Social Theory*. Routledge, 248–264.; Aldridge, M.–Evetts, J. (2003) Rethinking the Concept of Professionalism: The Case of Journalism. *British Journal of Sociology*. 54 (4) 547–564.; Etzioni, A. (1969) *The Semi-Professions and their Organization*. New York, The Free Press; Høyer, S.–Lauk, E. (2003) The Paradoxes of the Journalistic Profession. *Nordicom Review*, 2. 3–16.; Witschge, T.–Nygren, G. (2009) Journalism: A Profession Under Pressure? *Journal of Media Business Studies*, 6 (1) 37–59.

199. oldal [304] Tófalvy T. (2015a) „Ostrom alatt": Mit mond el az újságírás legújabb átalakulása a technológia, kultúra és média viszonyáról? *Élet és Irodalom*, 40. 15.; Tófalvy T. (2015c) Digitális technológia, kultúra és az újságírás határai: Hogyan formálja a kultúra technológiát? *Médiakutató*, ősz, 55–65.; Tófalvy T. (2015d) „A személyes és a nyilvános titokzatos keveréke": szakmai határok és az újságírás ideológiája. *In Medias Res*, 1. 160–172.

[305] Gieryn, T. F. (2006) Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nemtudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban. In Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. szerk.: *A tudományon innen és túl, Replika*, 54–55, 173–194.; Gieryn, T. F. (1999) *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*. Chicago, IL. University of Chicago Press; Blaagaard, B. B. (2013) Shifting Boundaries: Objectivity, Citizen Journalism and Tomorrow's Journalists. *Journalism*, 14 (8) 1076–1090.; Lewis, S. C. (2012) The Tension Between Professional Control and Open Participation: Journalism and Its Boundaries. *Information, Communication & Society*, 15 (6), 836–866; Lowrey, W.–Mackay, J. B. (2008) Journalism and Blogging: A Test of a Model of Occupational Competition. *Journalism Practice*, 2 (1) 64–81.;

Meyers, E. A. (2012) 'Blogs Give Regular People the Chance to Talk Back': Rethinking 'Professional' Media Hierarchies in New Media. *New Media & Society*, 14 (6), 1022–1038.; Nguyen, A. (2008) Facing 'the Fabulous Monster': The Traditional Media's Fear-Driven Innovation Culture in the Development of Online News. *Journalism Studies*, 9 (1): 91–104.; Örnebring, H. (2009) *The Two Professionalisms of Journalism: Journalism and the Changing Context of Work*. Oxford, Reuters Institute for the Study of Journalism Working Paper; Örnebring, H. (2013) Anything You Can Do, I Can Do Better? Professional Jurnalists on Citizen Journalism in Six European Countries. *The International Communication Gazette*, 75 (1) 35–53.; Jones, J.–Himelboim, I. (2010) Just a Guy in Pajamas? Framing the Blogs in Mainstream US Newspaper Coverage (1999–2005). *New Media & Society*, (12) 2, 271–288.; Rosen, J. (2011) Why "Bloggers vs. Journalists" is Still With Us. *Pressthink*, március 4., Online: http://pressthink.org/2011/03/monsters-of-the-newsroom-id-why-bloggers-vs-journalists-is-still-with-us/ ; Tófalvy T. (2016c) Újságírás a WikiLeaks után. *In Medias Res*, 1. 147–157.

[306] Zittrain, J.–Sauter, M. (2010) Everything You Need to Know About WikiLeaks. *MIT Technology Review*, Online: http://www.technologyreview.com/news/421949/everything-you-need-to-know-about-wikileaks

200. oldal [307] A szervezet története során kiszivárogtatott dokumentumok teljes listája megtalálható a Wikipédia több oldalán, l. https://en.wikipedia.org/wiki/WikiLeaks, https://en.wikipedia.org/wiki/Information_published_by_WikiLeaks

[308] Carr, D. (2010) Behind 'War Logs,' a New Kind of Alliance. *Media Decoder, New York Times*, Online: http://mediadecoder.blogs.nytimes.com/2010/07/26/behind-war-logs-a-new-kind-of-alliance/?_r=1

201. oldal [309] CJR Staff (2010) A Primer on Early WikiLeaks Coverage WikiLeaks Calls the Coordinated Media Coverage „An Extraordinary Moment in Journalism". *Columbia Journalism Review*, október 22. Online: http://www.cjr.org/campaign_desk/a_primer_on_early_wikileaks_co.php?page=1; CJR Staff (2010) WikiLeaks Coverage Roundup, Again. A Look At Coverage from The New York Times, The Guardian, Der Spiegel, and elsewhere. *Columbia Journalism Review*, november 29, Online: http://www.cjr.org/campaign_desk/wikileaks_coverage_roundup_again.php?page=all; Coddington, M. (2010) This Week in Review: WikiLeaks' New Journalism Order, a Paywall's Purpose, and a Future for Flipboard. *NiemanLab*,

július 30. Online: http://www.niemanlab.org/2010/07/this-week-in-review-wikileaks-new-journalism-order-a-paywalls-purpose-and-a-future-for-flipboard/; Kirchner, L. (2010) How Three News Outlets Handled the WikiLeaks Dump. Part I: online presentation. *Columbia Journalism Review*, július 26. Online: http://www.cjr.org/campaign_desk/how_three_news_outlets_handled_1.php; Kirchner, L. (2010b) Gaining Readers' Confidence In the WikiLeaks Dump. Part II: Verification. *Columbia Journalism Review*, július 26. Online: http://www.cjr.org/the_news_frontier/gaining_readers_confidence_in.php; Silverman, C. (2010) How WikiLeaks Outsourced the Burden of Verification To the Times, The Guardian, and Der Spiegel. *Columbia Journalism Review*, július 30. Online: http://www.cjr.org/campaign_desk/how_wikileaks_outsourced_the_b.php

202. oldal [310] Kirchner, L. (2010) Gaining Readers' Confidence In the WikiLeaks Dump. Part II: Verification. *Columbia Journalism Review*, július 26. Online: http://www.cjr.org/the_news_frontier/gaining_readers_confidence_in.php

[311] Morisy, M. (2010) Bill Keller: WikiLeaks Isn't My Kind of News Org, But They Have Evolved. *NiemanLab*, december 16. Online: http://www.niemanlab.org/2010/12/bill-keller-wikileaks-isnt-my-kind-of-news-org-but-they-have-evolved/

[312] Silverman, C. (2010) How WikiLeaks Outsourced the Burden of Verification To the Times, The Guardian, and Der Spiegel. *Columbia Journalism Review*, július 30. Online: http://www.cjr.org/campaign_desk/how_wikileaks_outsourced_the_b.php

203. oldal [313] Wahl-Jorgensen, K. (2014) Is WikiLeaks Changing the Paradigm of Journalism? Boundary Work and Beyond. *International Journal of Communication*, 8. 2581–2592.

[314] Schudson, M. (2015) Where the right to know comes from. *Columbia Journalism Review*, október 14., Online: http://www.cjr.org/b-roll/where_the_right_to_know_comes_from.php

204. oldal [315] Freedom of Information Act (FOIA)

[316] Deuze, M. (2005) What Is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered. *Journalism* (6) 442–463.

[317] Barnett, J. (2010) WikiLeaks and the Failure of Transparency. *NiemanLab*, július 29. Online: http://www.niemanlab.org/2010/07/wikileaks-and-a-failure-of-transparency/

205. oldal [318] Stray, J. (2010) Is This the Future of Journalism? Foreign Policy, április 7. Online: http://foreignpolicy.com/2010/04/07/is-this-the-future-of-journalism/

[319] Bajomi-Lázár P. (2003) Az objektivitás-doktrína nyomában. *Médiakutató*, nyár, 13–38.; Schudson, M. (2001) The objectivity norm in American journalism. *Journalism*, 2 (2): 149–170.

[320] Foust, J. (2010) The Assange Leaks. What's New About the WikiLeaks Data? *Columbia Journalism Review*, július 26. Online: http://www.cjr.org/campaign_desk/the_assange_leaks.php

206. oldal [321] Alford, F. (2010) WikiLeaks Is No Whistle-Blower. *The New York Times*, december 9. Online: http://www.nytimes.com/roomfordebate/2010/12/09/what-has-wikileaks-started/wikileaks-is-no-whistle-blower

207. oldal [322] Anderson, C.W.–Shirky, C.–Bell, E. (2012) *Post-Industrial Journalism: Adapting to the Present*. Columbia University Graduate School of Journalism; Boczkowski, P. (2005) *Digitizing the News. Innovation in Online Newspapers*. MIT Press; Rosen, J. (2006) The People Formerly Known as the Audience. *Pressthink*, június 27. Online: http://archive.pressthink.org/2006/06/27/ppl_frmr.html; Fortunati, L. et al. (2009) The Influence of the Internet on European Journalism. *Journal of Computer Mediated Communication*, 14 (4) 928–963.; Grueskin, B.–Seave, A.–Graves, L. (2011) *The Story So Far: What We Know About the Business of Digital Journalism*. Columbia University Graduate School of Journalism

[323] Wahl-Jorgensen, K. (2014) Is WikiLeaks Changing the Paradigm of Journalism? Boundary Work and Beyond. *International Journal of Communication*, 8. 2581–2592.

207. oldal [324] Morisy, M. (2010) Bill Keller: WikiLeaks Isn't My Kind of News Org, But They Have Evolved. *NiemanLab*, december 16. Online: http://www.niemanlab.org/2010/12/bill-keller-wikileaks-isnt-my-kind-of-news-org-but-they-have-evolved/

208. oldal [325] Hendler, C. (2010) The WikiLeaks Equation. Secrets, Free Speech, and the Law. *Columbia Journalism Review*, december 28. Online: http://www.cjr.org/behind_the_news/the_wikileaks_equation.php?page=all

[326] Fenton, N. (2010) szerk. *New Media, Old News. Journalism & Democracy in the Digital Age*. Sage; Pingree, G. B.–Gitelman, L. (2003) szerk. *New Media 1740–1915*. MIT Press; Tófalvy T. (2014b) A technopesszimizmustól a digitális utópiákig: A technológiák kulturális megalkotása. *Információs Társadalom*, 4. 113–138.

[327] Coddington, M. (2010) This Week in Review: WikiLeaks' New Journalism Order, a Paywall's Purpose, and a Future for Flipboard. *NiemanLab*, július 30. Online: http://www.niemanlab.org/2010/07/this-week-in-review-wikileaks-new-journalism-order-a-paywalls-purpose-and-a-future-for-flipboard/

[328] Stray, J. (2010) Is This the Future of Journalism? *Foreign Policy*, április 7. Online: http://foreignpolicy.com/2010/04/07/is-this-the-future-of-journalism/

209. oldal [329] Anderson, C.W. (2010) From Indymedia to WikiLeaks: What a Decade of Hacking Journalistic Culture Says About the Future of News. *NiemanLab*, december 9. Online: http://www.niemanlab.org/2010/12/from-indymedia-to-wikileaks-what-a-decade-of-hacking-journalistic-culture-says-about-the-future-of-news/

[330] Anderson, C. W. (2010) From Indymedia to WikiLeaks: What a Decade of Hacking Journalistic Culture Says About the Future of News. *NiemanLab*, december 9. Online: http://www.niemanlab.org/2010/12/from-indymedia-to-wikileaks-what-a-decade-of-hacking-journalistic-culture-says-about-the-future-of-news/

[331] Allan, S.–Thorsen, E. (2009) szerk. *Citizen Journalism: Global Perspectives*. New York, Peter Lang; Bruns, Axel (2009) News Blogs and Citizen Journalism. In Prasad, K. (szerk) *e-Journalism: New Directions in Electronic News Media*. New Delhi, BR Publishing

[332] Beckett–Ball, idézi Wahl-Jorgensen, K. (2014) Is WikiLeaks Changing the Paradigm of Journalism? Boundary Work and Beyond. *International Journal of Communication*, 8. 2581–2592.

[333] Carr, D. (2010) Behind 'War Logs,' a New Kind of Alliance. *Media Decoder, New York Times*, Online: http://mediadecoder.blogs.nytimes.com/2010/07/26/behind-war-logs-a-new-kind-of-alliance/?_r=1

[334] Tófalvy T. (2014b) A technopesszimizmustól a digitális utópiákig: A technológiák kulturális megalkotása. *Információs Társadalom*, 4. 113–138.

210. oldal [335] Usher, N. (2010) Why WikiLeaks' Latest Document Dump Makes Everyone in Journalism – and the Public – a Winner. *NiemanLab*, december 3. Online: http://www.niemanlab.org/2010/12/why-wikileaks-latest-document-dump-makes-everyone-in-journalism-and-the-public-a-winner/

210. oldal [336] Anderson, C. W. (2010) When Do 92,000 Documents Trump an Off-The-Record Dinner? A Few More Thoughts About WikiLeaks. *NiemanLab*, július 27. Online: http://www.niemanlab.org/2010/07/when-do-92000-documents-trump-an-off-the-record-dinner-a-few-more-thoughts-about-wikileaks/

FÜGGELÉK

214. oldal [i] Kuhn T. S. (2002) *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest, Osiris és Gieryn T. F. (2006) Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nemtudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban. In Kutrovátz G.–Láng B.–Zemplén G. szerk. 173–194. felhasználásával

215. oldal [ii] Kuhns, W. (1971) *The Post-industrial Prophets: Interpretations of Technology*. New York, Weybright and Talley; Thierer, A. (2008) Grouping Recent Net Books: Internet Optimists vs. Pessimists. *Techliberation.com*, szeptember 6. http://techliberation.com/2008/09/06/grouping-recent-net-books-internet-optimists-vs-pessimists/; Thierer, A. (2010) The Case for Internet Optimism, Part 1: Saving the Net from Its Detractors. In Szoka, B.–Marcus, A. (szerk.) *The Next Digital Decade: Essays on the Future of the Internet. TechFreedom*. 57–88. felhasználásával

216. oldal [iii] Pinch–Bijker (2005), Pingree–Gitelman (2003), Davis (1976), Nye (2004) és Jackaway (1995) felhasználásával.

217. oldal [iv] Pinch–Bijker (2005), Pingree-Gitelman (2003), Davis (1976), Nye (2004) Kuhn (2002), Gieryn (1999, 2006) és Jackaway (1995) felhasználásával.

L'Harmattan France
5-7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
email : diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO
Tél : (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email : harmattan.italia@agora.it

Korrektúra: Votisky Anna
Nyomdai kivitelezés: Stanctechnik Kft., felelős vezető: Hermann Nikolett
Nyomdai előkészítés, tördelés, borító: Kőrös János
Betűtípus: Crimson (Sebastian Kosch)